

MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI
INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XVII

Oleg Levițki
Igor Manzura, Tatiana Demcenko

NECROPOLA TUMULARĂ
DE LA SĂRĂTENI

București

1996

NECROPOLA TUMULARĂ
DE LA SĂRĂTENI

THE SĂRĂTENI
KURGAN CEMETERY

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb,
precum și orice corespondență, se vor adresa:
INSTITUTULUI ROMÂN DE TRACOLOGIE,
70626 str. Schitu Măgureanu 1,
București, România
Tel./Fax: (04) 01 312 03 22

Editat de: Vavila Edinf SRL
Tipărit la: SEMNE '94
ISBN: 973-97996-4-7

MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XVII

Oleg Levițki
Igor Manzura, Tatiana Demcenko

NECROPOLA TUMULARĂ
DE LA SĂRĂTENI

București

1996

**Redactor responsabil și editor
Petre Roman
Institutul Român de Tracologie**

CUPRINS

Abrevieri	7
Bibliografie	9
Introducere	19
Capitolul I. Prezentarea descoperirilor	21
I. 1 Tumulul 1	21
I. 2 Tumulul 2	31
I. 3 Tumulul 3	38
I. 4 Tumulul 4	47
I. 5 Tumulul 5	55
I. 6 Tumulul 6	57
Capitolul II. Complexele funerare din necropola de la Sărăteni în contextul cultural-cronologic din spațiul carpato-nistrean	59
II. 1 Morminte din epoca eneolitică	59
II. 2 Mormintele culturii Jamnaja	84
II. 3 Morminte din perioada mijlocie a epocii bronzului	88
II. 4 Morminte ale culturii sarmatice	90
II. 5 Morminte din perioada Evului Mediu	91
Încheiere	93
Summary	97
List of Illustrations	101
Ilustrația	105

ABREVIERI

AIM	- Archaeologičeskie issledovanija v Moldavii (Chișinău)
ALJuR	- Archeologičeskaja letopis' Južnoj (Moskva)
AO	- Archeologičeskie otkrytija (Moskva)
Arhiva IA și IV	- Arhiva Institutului de Arheologie și Istorie Veche (Chișinău)
KSIIMK	- Kratkie soobščeniija Instituta istorii material'noj kul'tury (Moskva)
MASP	- Materialy po arheologii Severnogo Pričernomor'ja (Odessa-Kiev)
MCA	- Materiale și cercetări arheologice (București)
MIA	- Materialy i issledovanija po arheologii SSSR (Moskva)
SA	- Sovetskaja arheologija (Moskva)
SCIVA	- Studii și cercetări de istorie veche și arheologie (București)

BIBLIOGRAFIE

- Agul'nikov S. M. (1987): Issledovanie kurgannoj grupy u s. Kazaklija. În: AO 1985 g., 512-513.
- Agul'nikov S. M. (1992): Kurgan epochi eneolita-rannej bronzy u s. Novo-Kotovsk. În: Drevnosti stepnogo Pričernomor'ja i Kryma. Zaporož'e, 33-39.
- Agul'nikov S. M., Bejlekči V. S. (1987): Archeologičeskie issledovanija na Verchne-Pugačenskom massive. În: Moldavskoe Podnestrov'e v pervobytnuju epochu. Chișinău, 64-86.
- Agul'nikov S. M., Antipenko E. S. (1989): Otčet o polevyh issledovanijach Suvuruvskoj novostroečnoj archeologičeskoj ekspedicii v 1989 g. Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău, nr. 297.
- Alexeeva I. L. (1976): O drevnejšich eneolitičeskich pogrebenijach Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja. În: MASP 8, 176-186.
- Alexeeva I. L. (1992): Kurgany epochi paleometalla v Severo-Zapadnom Pričernomor'e. Kiev: Naukova dumka.
- Avilova L. I. (1981): Pogrebal'nyj obrjad zemledel'cev eneolita Central'noj i Jugovostočnoj Evropy (po materialam kul'tur Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr i Cucuteni-Tripol'e). În: Vestnik Moskovskogo universiteta, serija 8, istorija (3), 56-69.
- Bejlekči V. S. (1990): Raskopki kurgana 3 u s. Kopčak. În: AIM v 1985, 34-49.
- Bejlekči V. S., Agul'nikov S. M., Čirkov A. Ju (1985): Otčet o rabote Budžakskoj novostroečnoj ekspedicii v 1985 g. Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău, nr.231.
- Berciu D. (1956): Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București. În: MCA 2, 491-562.
- Borzijak I. A. (1984): Raskopki kurgana u s. Etulija. În: Kurgany v zonach novostroek Moldavii. Chișinău, 76-89.
- Burdo N. B., Stanko V. N. (1981): Eneolitičeskie nachodki na stojanke Mirmoe. În: Drevnosti Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja, Kiev, 17-22.
- Cantacuzino G., Morintz S. (1963): Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest). În: Dacia (N.S.) 7, 27-89.

- Crîșmaru A. (1977): *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*. Botoșani.
- Coman G., Alaiba R. (1980): *Săpăturile arheologice de la Gura Idrici-Vaslui*. În: MCA, Tulcea, 450-454.
- Comșa E. (1982): *Morminte cu ocră descoperite la Corlăteni*. În: *Thraco-Dacica* 3, 85-93.
- Cucoș Șt. (1985): *Ceramica de tip "C" din aria culturii Cucuteni*. În: *Memoria Antiquitatis* 9-11, 63-92.
- Čebotarenko G. F., Jarovoj E. N., Tel'nov N. P. (1989): *Kurgány Budžakskoj stepi*. Chișinău: Știința.
- Černjakov I. T. (1984): *Issledovanija Bugo-Dnestrovskoj ekspedicii*. În: AO 1982 g., 341.
- Černjakov I. T., Stanko V. N., Gudkova A. V. (1986): *Cholmskie kurgany*. În: *Issledovanija po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja*. Kiev, 53-96.
- Černych E. N. (1978): *Gornoe delo i metallurgija v drevnejšej Bolgarii*. Sofia: Izdatel'stvo Bolgarskoj Akademii nauk.
- Dergačev V. A. (1978): *Pizn'otrypil's'ki mogyl'nyky Danku v Moldavii*. În: *Arheologija* 28 (Kiev), 56-65.
- Dergačev V. A. (1980): *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja*. Chișinău: Știința.
- Dergačev V. A. (1982): *Materialy raskopok archeologičeskoj ekspedicii na Prute (1975-1976)*. Chișinău: Știința.
- Dergačev V. A. (1984): *Kurgany u s. Gura-Bâkului*. În: *Kurgany v zonach novostroek Moldavii*. Chișinău, 3-36.
- Dergačev V. A. (1986): *Moldavija i sosednie territorii v epochu bronzy*. Chișinău: Știința.
- Dergačev V. A., Postică G. I., Savva E. N. (1987): *Otčet o polevych issledovanijach Pugačenskoj archeologičeskoj ekspedicii u ss. Mereny i Kirka Novoanenskogo r-na v 1987 g*. Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău, nr. 275.
- Dergačev V. A., Borzizjak I. A., Manzura I. V. (1989): *Roškanskic kurgany*. Chișinău: Știința.
- Dergačev V. A., Manzura I. V. (1991): *Pogrebal'nye komplekсы pozdnego Tripol'ja*. Chișinău: Știința.
- Dodd-Oprîțescu A. (1981): *Ceramica ornamentală cu șnurul din aria culturilor Cucuteni și Cernavodă I*. În: SCIVA 32:4, 511-528.

- Dragomir I. T. (1976): Două morminte ocromane din regiunea de sud a Moldovei. În: Muzeul național 3, 53-60.
- Dragomir I. T. (1980): Săpături arheologice în așezarea eneolitică de la Puricani, jud. Galați. În: MCA. Tulcea, 107-120.
- Dumitrescu Vl. (1963): The date of earliest western expansion of the Kurgan tribes. În: Dacia (N.S.) 7, 495-500.
- Dumitrescu Vl. (1980): Câteva observații în legătură cu prima migrație a triburilor stepelor nord-pontice la apus de Prut. În: Pontica 13, 23-31.
- Dvorjaninov S. A., Dzigovskij A. N., Subbotin L. V. (1985): Raskopki kurgannoj gruppy u s. Višnjovoe. În: Novye materialy po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja, Kiev, 132-173.
- Florescu A. C. (1991): Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole. În: Cultură și civilizație la Dunărea de Jos 9, Călărași.
- Gimbutas M. (1977): The first wave of Eurasian steppe pastoralists into Copper Age Europe. În: The Journal of Indo-European Studies 5:4, 277-338.
- Grosu V. I. (1990): Chronologija pamjatnikov sarmatskoj kul'tury Dnestrovsko-Prutskogo mezhdureč'ja. Chișinău: Știința.
- Grosu V. I., Demčenko T. I. (1990): Sarmatskie kurgany u sjol Kymacmy i Opač. În: AIM v 1985 g., 132-140.
- Hartușche N. (1980): Complexul cultural Cernavodă I de la Râmnicelu - județul Brăila. În: Istros 1, 33-91.
- Häusler A. (1994): The North -Pontic Region and the Beginning of the Eneolithic in South-East and Central Europe. În: The Archaeology of the Steppes Methods and Strategies. Papers from the International Symposium held in Naples 9-12 November 1992. Napoli, 123-147.
- Jarovoj E. V. (1979): Ochrannye raskopki kurgana u s. Bursučeny. În: AO 1978 g., 491-492.
- Jarovoj E. V. (1985): Drevnejšie skotovodčeskie plemena Jugo-Zapada SSSR. Chișinău: Știința.
- Jarovoj E. V. (1986): Otčet o polevyh issledovanijach Prustkoj novostroečnoj arkeologičeskoj ekspedicii v 1986 godu. Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău, nr. 252.
- Jarovoj E. V. (1990): Novyj pozdnetripol'skij mogil'nik u s. Oksentija na Dnestre. În: Problemy prevobytnoj archeologii Severnogo Pričernomor'ja. Cherson, 36-37.

- Jarovoj E. V. (1993): *Novye eneolitičeskie podkurgannye zachoroneniya Pruto-Dnestrovskogo meždureč'ja*. În: *Drevnee Pričernomor'e*. Odessa, 20-22.
- Jarovoj E. V., Kurčatov S. I. (1985): *Otčet o issledovanijach Prutskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1985 g.* Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău nr. 222.
- Kotova N. S. (1994): *K probleme složenija pamjatnikov nižnemichajlovskogo tipa*. În: *Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja V tys. do n.e. - V v.n.e.* Tiraspol, 36-39.
- Kovaleva I. F. (1984): *Sever Stepnogo Podneprov'ja v eneolite-bronzovom veke*. Dnepropetrovsk: Izdatel'stvo Dnepropetrovskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Kovpanenko G. T., Fomenko V. M. (1986): *Pochovannija doby eneolita-ran'oj bronzy na pravoberežži Pivdenного Bugu*. În: *Arheologija* 55 (Kiev), 10-25.
- Kurčatov S. I. (1992): *Otčet ob itogach arheologičeskich issledovanij kurganov bliz Kagul'skogo aeroporta v 1992 g.* Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău nr. 344.
- Kušnareva K. Ch. (1993): *Južnyj Kavkaz v IX - II tys. do n.e. Etapy kul'turnogo i social'no-ekonomičeskogo razvitija*. Sankt-Petersburg: Institut istorii material'noj kul'tury RAN. ...
- Larina O. V. (1989): *Novye kurgannye materialy eneolita-rannej bronzy na srednem Prute*. În: *AIM v 1984g.*, 61-76.
- Lăzurcă E. (1991): *Ceramica cucuteniană în contextul așezării gumelnițene de la Carcaliu (județul Tulcea)*. În: *Peuce* 10, 13-19.
- Leahu D. (1992): *Considerații asupra unor podoabe antice de aur de la Lungoci, Balaci și Moigrad*. În: *Cercetări arheologice* 9, 114-117.
- Levițki O., Demčenko T. (1994): *Grupul tumular de la Corjeuți-Briceni (R. Moldova)*. În: *Memoria Antiquitatis* 19, 213-233.
- Makarenko M. (1933): *Mariupil'c'kij mogul'nuk*. Kyiv: Vydavnictvo Vseukrains'kogo arheologičnogo komitetu.
- Makkay J. (1994): *Horses, Nomads and Invasions from the Steppe from an Indo-European Perspective*. În: *The Archaeology of the Steppes Methods and Strategies. Papers from the International Symposium held in Naples 9-12 November 1992*. Napoli, 149-165.

- Maljukevič A. E., Petrenko V. G. (1993): Usatovskij kompleks s figurnymi pronizjami iz kurgana v nizov'jach Dnestra. În: Drevnee Pričernomor'e. Odessa, 25-30.
- Manzura I. V. (1987): Gordineštskaja lokal'naja grupa i ejo rol' v rasprostranenii pozdnetripol'skich kul'turnych elementov v Severnom Pričernomor'e. În: Aktual'nye problemy istoriko-arheologičeskich issledovanij. Kiev, 108-109.
- Manzura I. (1993): The East-West interaction in the mirror of the Eneolithic and Early Bronze cultures in north west Pontic. În: Revista arheologică 1, 23-53.
- Manzura I. V., Kločko E. O., Savva E. N. (1992): Kamenskie kurgany. Chișinău: Știința.
- Manzura I. V., Tel'nov N. P. (1992): Problema pozdnetripol'skogo pogrebal'nogo obrjada lesostepnoj zony Dnestrovsko-Karpatskih zemel' (nekotorye itogi i perspektivy izučeniija). În: Materialy i issledovanija po archeologii i etnografii Moldovy. Chișinău, 118-130.
- Matasă C. (1946): Frumușica, village préhistorique a céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie. București.
- Meljukova A. I. (1962): Kurgan usatovskogo tipa u s. Tudorovo. În: KSIIMK 88, 74-83.
- Meljukova A. I. (1974): Raboty Zapadno-Skifskoj ekspedicii. În: AIM v 1973 g., 53-77.
- Monah D., Cucuș Șt. (1985): Așezările culturii Cucuteni din România. Iași: Editura Junimea.
- Morintz S., Roman P. (1968): Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau. În: Dacia (N.S.) 12, 45-128.
- Movša T. G. (1980): O rasselenii plemen kul'tur Tripol'ja-Cucuteni v srednem i v načale pozdnego periodov. În: Archeologičeskie issledovanija na Ukraine v 1978-1979 gg. Dnepropetrovsk, 40-41.
- Movša T. G. (1993): Vzaemovidnosyny stepovykh i zemlerobs'kykh kul'tur v epochu eneolity-rann'obronzovogo viku. În: Archeologija (3) (Kiev), 36-51.
- Nestor I., Zaharia E. (1968): Sur la période de transition du néolithique à l'âge du bronze dans l'aire des civilisations de Cucuteni et de Gumelnița. În: Dacia (N.S.) 12, 17-43.
- Nikolaeva N. A., Safronov V. A. (1976): Kurgany u s. Dumjany Ryškanskogo r-na. În: AO 1975 g., 472-473.

- Ostroverchov A. S., Subbotin L. V., Subbotin A. V. (1993): Kurgan epochi eneolita-bronzy u s. Timkovo. În: Archeologični doslidžennja v Ukraini 1991 roku. Luc'k, 83-84.
- Palaguta I. V. (1996): K probleme svjazej Tripol'ja-Cucuteni s kul'turami eneolita stepnoj polosy Severnogo Pričernomor'ja. În: Vestnik Moskovskogo universiteta, seria 8, istorija (în curs de apariție).
- Passek T. S. (1961): Rannezemledel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja. În: MIA 84.
- Patokova E. F. (1979): Usatovskoe poselenie i mogil'niki. Kiev: Naukova dumka.
- Patokova E. F., Petrenko V. G., Burdo N. V., Poliščuk L. Ju. (1989): Pamjatniki tripol'skoj kul'tury v Severo-Zapadnom Pričernomor'e. Kiev: Naukova dumka.
- Petrenko V. G. (1987): O genezise pozdnetripol'skih plemen. În: Aktual'nye problemy istoriko-arheologičeskich issledovanii. Kiev, 128.
- Petrenko V. G. (1989): Pamjatniki neolita i povorot epochi k bronzovomu veku v Severo-Zapadnom Pričernomor'e. În: Istorija i arheologija Nižnego Podunav'ja, Reni, 18-20.
- Petrenko V. G., Toščev G. N. (1990): Veliko-ziminovskij kurgan bronzovogo veka. În: Ochrannye istoriko-arheologičeskie issledovanija na jugo-zapade Ukrainy. Vestnik Černomorskoj asociacii arheologov i ljubitelej drevnosti 1. Odessa-Zaporož'e, 71-86.
- Popovici D., Hașotti P. (1988-1989): Considerations about the synchronism of the Cernavodă I culture. În: Pontica 21-22, 291-297.
- Potechina I. D. (1991): Novye materialy k antropologii rannego mednogo veka Ukrainy i Moldavii. În: Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja (V tys. do n.e. - V v.n.e.). Kiev, 72-74.
- Potechina I. D. (1994): Prioschoždenie i genetičeskie svjazi nositelej nekotorych ranneeneolitičeskich kul'tur juga Vostočnoj Evropy. În: Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja (V tys. do n.e. - V v.n.e.). Tiraspol', 32-34.
- Rassamakin Yu. Ya. (1994): The Main Directions of the Development of Early Pastoral Societies of Northern Pontic Zone: 4500 - 2450 BC (Pre-Yamnaya Cultures and Yamnaya Culture). În: Nomadism and Pastoralism in the Circle of Baltic-Pontic Early Agrarian Cultures: 5000 - 1650 BC. Baltic-Pontic Studies 2. Poznań, 29 - 70.

- Roman P. (1981): **Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului.** În: SCIVA 32:1, 21-42.
- Savva E. N. (1992): **Kul'tura mnogovalikovoj keramiki Dnestrovsko-Prutskogo meždureč'ja.** Chișinău: Știința.
- Savva E. N., Agul'nikov S. M., Manzura I. V. (1984): **Otčet o polevych issledovanijach Budžakskoj novostroečnoj archeologičeskoj ekspedicii v 1984 g.** Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău, nr. 212.
- Savva E. N., Kločko E. O. (1989): **Otčet o polevych issledovanijach Slobodzejskoj novostroečnoj archeologičeskoj ekspedicii v 1989 godu.** Arhiva IA și IV, AȘ RM. Chișinău, nr. 295.
- Segeda S. P. (1986): **Antropologičeskij material iz kurganov u s. Cholmskoe.** În: *Issledovanija po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja.* Kiev, 96-104.
- Serova N. L. (1981): **Issledovanie kurgana u s. Etulija.** În: AIM v 1974-1976 gg., 58-70.
- Serova N. L., Jarovoj E. V. (1987): **Grigoriopol'skie kurgany.** Chișinău: Știința.
- Sherratt A. (1982): **Mobile resources: settlement and exchange in early agricultural Europe.** În: C. Renfrew and S. Shennan (Eds.). *Ranking, resource and exchange. Aspects of the archaeology of early European Society.* Cambridge, 13-26.
- Simache N. I., Teodorescu V. (1962): **Săpăturile arheologice de salvare de la Smeeni (r. Buzău, reg. Ploiești).** În: MCA 8, 273-282.
- Sorokin V. Ja. (1993): **K probleme genezisa kul'tury Cucuteni.** În *Revista arheologică* 1, 83-92.
- Sorokin V. Ja., Manzura I. V. (1986): **Kurgan u s. Speja.** În: AIM v 1982 g., 20-28.
- Subbotin L. V. (1985): **Semenosvskij mogil'nik eneolita-bronzy.** În: *Novye materialy po archeologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja.* Kiev, 45-95.
- Subbotin L. V. (1991): **O kul'turno-chronologičeskom meste drevnejšich vyťjanutych pogrebenij Budžakskoj stepi.** În: *Drevnejšie obščnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja (V tys. do n.e. V v.n.e.).* Kiev, 71-72.
- Subbotin L. V. (1983): **Pamjatniki kul'tury Gumel'nicy Jugo-Zapada Ukrainy.** Kiev: Naukova dumka.

- Subbotin L. V., Šmaglij N. M. (1970): Bolgradskij kurgannyj mogil'nik. Īn: MASP 6, 116-129.
- Subbotin L. V., Dzigovskij A. N., Vajorov V. N. (1984): Ochrannye raskopki kurgana u s. Ogorodnoe. Īn: Severnoe Pričernomor'e (materialy po archeologii). Odessa, 104 -111.
- Subbotin L. V., Dzigovskij A. N., Fokeev M. M., Sapožnikov I. V. (1987): Otčet o rabote Dunaj-Dnestrovskoj novostroečnoj ekspedicii v 1987 g. Archiv Instituta archeologii AN Ukrainy. Kiev, N 1987/24.
- Subbotin L. V., Petrenko V. G. (1990): Redkie pamjatniki drevnich kul'tur Podunav'ja. Īn: SA (3), 250-253.
- Subbotin L. V., Petrenko V. G. (1994): Kurgannyj mogly'nyk usativs'kogo typu. Īn: Archeologija (1) (Kiev), 93-104.
- Subbotin L. V., Ostroverchov A. S., Dzigovskij A. N. (1995): Archeologičeskie drevnosti Budžaka (Kurgany vostočnogo poberež'ja ozera Sasyk). Odessa: "Germes".
- Šapošnikova O. G. (1987): Epoha rannego metalla v stepnoj polose Ukrainy. Īn: Drevnejšie skotovody stepej Juga Ukrainy. Kiev, 5 -16.
- Ščerbakovskij D. M. (1905): Raskopki kurganov na pogranič'e Chersonskoj i Kievskoj gubernij. Īn: ALJuR 1-2, 7-19.
- Šilov Ju. A., Osroverchov A. S., Kožokaru V. M. (1986): Otčet o rabote novostroečnoj ekspedicii "Gazoprovod" za 1986 g. Archiv Instituta archeologii AN Ukrainy, N 1986/17.
- Šmaglij N. M., Černjakov I. T., Alekseeva I. L. (1970): Otčet o raskopkach kurganov v zone stroitel'stva Suvorovskoj orositel'noj sistemy na Izmail'sčine. Archiv Instituta archeologii AN Ukrainy. Kiev, N 1970/40.
- Telegin D. Ja. (1986): Dnipro-donec'ka kul'tura. Kiev: Naukova dumka.
- Telegin D. Ja. (1987): Kul'turna naležnist' i datuvannja vyprostanyh eneolityčnyh pochovan'Steпового Podniprov'ja. Īn: Archeologija 60 (Kiev), 17-30.
- Telegin D. Ja. (1991): Neolitičeskie mogil'niki mariupol'skogo tipa. Kiev: Naukova dumka.
- Todorova H. (1987): Eneolitičeskie kul'tury Bolgarii i ich severovostočnyje svjazi. Īn: Kavcaz v sisteme paleometalličeskich kul'tur Evrazii. Materialy I simpoziuma - "Kavcaz i Jugo-Vostočnaja Evropa v epochu rannego metalla" Telavi-Signachi 1983. Tbilisi, 182-192.

Vančugov V. P., Subbotin., L. V., Dzigovskij A. N. (1992): *Kurgany primorskoj časti Dnestro-Dunajskogo meždureč'ja*. Kiev: Naukova dumka.

Važarova Ž. (1976): *Slavjani i prabalgari (po dani na nekropolite ot VI-XI v. na territorijata na Bălgarija)*. Sofia: Izdatel'stvo na Bălgarskata Akademija na naukite.

Vulpe R. (1957): *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române.

Zbenovič V. G. (1974): *Pozdnetripol'skie plemena Severnogo Pričernomor'ja*. Kiev: Naukova dumka.

Zbenovič V. G., Šumova V. A. (1989): *Tripol'skaja kul'tura Srednego Podneprov'ja*. În: *Pervobytnaja archeologija*. Kiev, 97-106.

Zirra V. (1960): *Kul'tura pogrebenij s ochroj v Zakarpatskich obalstjach RNR*. În: *Materialy i issledovanija po archeologii Jugo-Zapada SSSR i RNR*, Chișinău, 97-127.

INTRODUCERE

Fiecare necropolă tumulară, făcând abstracție de faptul că majoritatea sunt asemănătoare, conține anumite particularități mai mult sau mai puțin sesizabile. Este evident că acestea se manifestă în acele cazuri când cercetările se efectuează în raioanele unde monumentele arheologice din această categorie sunt studiate, comparativ, mai slab. În astfel de raioane pot fi cuprinse teritoriile din bazinul de jos și parțial de mijloc al Prutului, care au rămas în afara campaniilor largi de săpături de salvare din anii '70 - '80, când au fost investigate și necropole tumulare. Săpături neînsemnate s-au efectuat doar la Petrești (Jarovoj, 1986), Tochile-Răducani (Jarovoj, Kurčatov, 1985), Cahul (Kurčatov, 1992). Anterior, tumuli izolați au fost cercetați de arheologi români în spațiul din dreapta Prutului (Zirra, 1960, p. 98-102). Deja aceste săpături limitate au demonstrat importanța evidentă a complexelor culturale localizate în această zonă, îndeosebi din punctul de vedere al problemei interacțiunilor culturale dintre comunitățile stepelor nord-pontice și cele din Europa de Sud-Est și Centrală.

Specificul zonei s-a manifestat pe deplin în rezultatul săpăturilor arheologice ale grupului tumular de la Sărăteni și Obileni, raionul Hâncești, Republica Moldova, efectuate în anul 1988. Aici, alături de mormintele din epoca bronzului și antichitate, des întâlnite în diferiți tumuli din spațiul carpato-mistean, pentru prima dată au fost identificate materiale care permit o nouă viziune asupra problemei evoluției și coraporturilor culturilor din epoca eneolitică.

Tumulii se găseau spre est și nord-est de satele Sărăteni și Obileni, fiind amplasați de-a lungul marginii abrupte a unui platou ce se înălța deasupra luncii râului Prut. În total, necropola era constituită din șapte tumuli, dintre care s-au săpat șase. Patru tumuli (nr. 1, 2, 3, 6) erau situați în preajma satului Sărăteni, ceilalți doi (nr. 4, 5) lângă Obileni.

Majoritatea tumulilor cercetați au fost arați timp îndelungat. Ca urmare, dimensiunile și configurațiile lor inițiale au fost modificate esențial. Totodată, mantalele cele mai timpurii, acoperite de altele ulterioare, au păstrat contururile inițiale.

În timpul săpăturilor a fost utilizată metoda de săpătură tradițională, legată de folosirea tehnicii de excavat, cu păstrarea martorilor stratigrafici verticali. Orientarea secțiunilor depindea de condițiile concrete, fiind îndreptate de la S spre N sau de la E spre V. Folosirea unei astfel de metode a permis păstrarea mult timp a martorilor stratigrafici ce au o mare importanță pentru fixarea precisă a construcțiilor funerare și a altor vestigii. Măsurarea coordonatelor mormintelor și a altor construcții, precum și a obiectelor, se făcea de la reper, centrul convențional al fiecărui tumul. Numerotarea tumulilor s-a făcut în ordinea cercetării lor, iar a

mormintelor - în ordinea depistării lor. Determinările antropologice au fost efectuate nemijlocit în timpul săpăturilor de către antropologul R. Orel.

În descrierea mormintelor și a altor complexe, autorii s-au străduit să respecte o anumită succesiune la caracterizarea diferiților parametri ai ritualului funerar și inventarului, care să faciliteze ulterioara prelucrare statistică a materialelor descoperite. În materialul ilustrativ, pentru planurile generale și profilele tumulilor, pentru planurile mormintelor și pentru inventar au fost folosite scări diferite. Valoarea unui segment al scării pentru planurile generale este de 1 m, pentru morminte de 10 cm, pentru obiecte 1 cm.

PREZENTAREA DESCOPERIRILOR

TUMULUL 1

Tumulul se găsea la circa 0,9 km spre est de periferia sud-estică a satului Sărăteni (fig. 2/1). Ocupa poziția cea mai nordică în cadrul unui grup alcătuit din 4 tumuli dispuși în șir pe marginea unui platou ce se înălța deasupra văii Prutuului. Mantaua tumulului se ara anual și, în momentul cercetărilor, avea o configurație circulară neregulată în plan. Avea înălțimea de circa 2 m, iar diametrul de 25 m. Conținea 14 morminte nesincronice (fig. 3; 4).

Mormântul 1 (colectiv, cultura Jamnaja). Depistat în sectorul S-V al tumulului (213°), la distanța de 6,3 m și adâncimea de 2,42 m (fig. 5/3).

Contururile camerei sepulcrale, al cărui fund se găsea la nivelul pământului galben-cenușiu, n-au fost identificate. În mormânt au fost evidențiate resturile de la patru defuncți.

Scheletul nr. 1 (probabil copil), se găsea în poziție chirchită pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre E (90°), partea facială spre nord, brațul drept aflându-se sub cutia toracică. Pe craniu și celelalte oase păstrate se observă un moderat colorant cu ocră roșu.

Scheletul nr. 2 (matur). Era amplasat spre sud de scheletul nr. 1. Se afla în poziție chirchită pe spate, cu craniul orientat spre E (90°), partea facială spre nord-vest. Brațul drept, puțin îndoit din cot, era de-a lungul corpului cu palma în preajma bazinului. Cel stâng - îndoit în unghi ascuțit - avea palma pe cutia toracică. Picioarele, îndoite în unghi ascuțit, acopereau parțial scheletul nr. 4. Oasele erau colorate cu ocră roșu.

Scheletul nr. 3 (matur) se găsea spre V de primul și era depus conform principiului de antiteză față de primele două. Era chirchit pe spate, cu craniul orientat spre V (270°), cu partea facială în sus. Brațul drept era întins iar cel stâng - fiind îndepărtat de corp sub un unghi de 90° - avea pe încheietura cotului craniul celui de-al patrulea defunct. Picioarele, inițial așezate cu genunchii în sus, au căzut în dreapta, suprapunând parțial membrele inferioare ale primului defunct. Scheletul este moderat colorat cu ocră roșu.

Scheletul nr. 4 (copil) se găsea în partea de sud a scheletului nr. 3. Probabil, a fost chirchit pe spate, cu craniul orientat spre VNV (277°). Brațele, întinse de-a lungul corpului, erau puțin îndepărtate. Picioarele, îndoite din genunchi, erau situate sub oasele picioarelor scheletului nr. 2.

Scheletele formau un grup destul de compact. Pe alocuri, sub ele, au fost observate resturi de așternut vegetal.

Mormântul 2 (nedeterminat). Depistat în partea centrală a tumulului (180°) la distanța de 1,6 m și adâncimea de 0,45 m (fig. 5/1).

Era în mare măsură deteriorat. Probabil, inițial, defunctul (matur) a fost depus în poziție întinsă pe spate cu craniul orientat spre E (90°) și brațele de-a lungul corpului.

Mormântul 3 (perioada mijlocie a epocii bronzului). S-a găsit în sectorul de sud al tumulului (168°) la distanța de 2,6 m și adâncimea de 1,22 m (fig. 5/2).

Era parțial deranjat. După resturile păstrate, defunctul (matur) a fost depus în poziție accentuat chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (40°).

Mormântul 4. (cultura Jamnaja). Descoperit în sectorul de nord al tumulului (7°) la distanța de 2,3 m și adâncimea de 1,6 m (fig. 6/1). În mormântarea a fost efectuată de la nivelul mantalei a doua, fapt observat cu certitudine în profilul de est al matorului stratigrafic principal (fig. 4). Construcția funerară prezintă o groapă cu treaptă, tradițională pentru cultura Jamnaja. Ea constă dintr-un puț de intrare și camera sepulcrală propriu-zisă. Contururile puțului de intrare au fost fixate doar parțial în matorul stratigrafic. Camera sepulcrală, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa E-V cu o mică deviere pe linia VSV-VNV. În profil, groapa se îngustează ușor spre fund și umplutura ei constă din sol amestecat cu fragmente de bârne de la acoperiș și pietre de calcar, provenite, probabil, de la ringul ce înconjură mantaua inițială. Dimensiunile camerei (pe fund): lungimea de 1,93 m, lățimea de 0,88-0,93 m și adâncimea fixată de 0,37 m.

La nivelul treptei, camera sepulcrală a fost acoperită cu bârne dispuse transversal. Pe treaptă, deasupra acoperișului, la extremele vestică și estică a gropii, au fost depuse câte o roată de lemn de la car, care, parțial, au alunecat în cameră. Starea de conservare a roților este satisfăcătoare. În plan, ele au o formă circulară cu diametrul de 78 cm, fiind confecționate prin secționarea transversală a unui trunchi masiv. În partea centrală, roțile din ambele părți sunt prevăzute cu buçe cu diametrul de 20 cm, evidențiindu-se cu 8 cm de la suprafața piesei. În centrul bușelor au fost făcute perforații pentru osie, cu diametrul de 7 cm. În profil, grosimea roților este de 3 cm la margine, iar la buçe de circa 12 cm. În umplutura gropii au mai fost găsite și fragmente de nuiete, care, probabil, împreună cu roțile alcătuiau o construcție unică, nuietele similare fiind găsite și alături de roți.

Scheletul, unui matur, se găsea în centrul camerei funerară, în poziție chircită pe spate, cu craniul orientat spre V (268°), cu brațele de-a lungul corpului. Picioarele, cu genunchii în sus, au căzut în dreapta. Scheletul este colorat cu ocră roșu. Pe fundul gropii au fost observate resturi de așternut vegetal.

Mormântul 5 (cultura Jamnaja, principal pentru mantaua a doua). Se afla în centrul tumulului, la adâncimea de 2,4 m (fig. 4). Mormântul a fost adâncit în centrul mantalei inițiale a tumulului, fapt sesizat pe profilul de vest al martorului stratigrafic central (fig. 5/4). Groapa funerară a ajuns până la lutul galben. Lutul provenit din mormânt se găsea pe suprafața mantalei anterioare, în partea ei de sud.

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată aproximativ pe axa E-V, cu o mică deviere pe linia ENE-VSV. Pereții gropii sunt drepecți, verticali, iar fundul orizontal. Umplutura constă din sol amestecat cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș și mici fragmente de cărbune de lemn. Dimensiunile camerei la fund: lungimea de 1,7 m, lățimea de 0,8-0,92 m, iar adâncimea de 0,6 m.

Scheletul, aparținând unui matur, a fost depus în centrul camerei funerare, în poziție chircită pe spate, cu craniul orientat spre VSV (258°), partea facială în sus. Brațele sunt de-a lungul corpului. Picioarele, accentuat îndoite în genunchi, sunt căzute pe dreapta. Oasele scheletului și așternutul de sub el sunt intens colorate cu ocru roșu. Pe întreg fundul gropii au fost observate resturi de așternut vegetal.

În colțul de sud-vest al camerei au fost găsite două fragmente de vase de lut, modelat dintr-o pastă ce conținea ca degresant scoică pisată. Aceste fragmente, probabil, provin din aglomerarea de cioburi de la un vas ce ține de o perioadă mult mai timpurie.

Mormântul 6 (cultura Jamnaja). Era în partea de sud a tumulului (183°) la distanța de 4,9 m și adâncimea de 2,0 m (fig. 8/3). Mormântul a fost depus, probabil, de la nivelul celei de-a treia (ultima) mantale a tumulului, circumstanță stabilită pe profilul de est al martorului stratigrafic central (fig. 4).

Contururile puțului de intrare n-au fost sesizate. Camera funerară, parțial distrusă în partea de est, era, probabil, de formă rectangulară, orientată pe axa E-V. Pereții sunt verticali, iar fundul orizontal. Umplutura gropii constă din sol amestecat cu o mare cantitate de humus. La nivelul observării gropii au fost găsite resturi de la acoperișul construcției, alcătuit din bârne așezate longitudinal. Dimensiunile camerei la fund: lungimea de 1,1 m, lățimea de 0,87 m, iar adâncimea de 0,43 m.

Scheletul aparținea unui matur, aflat în centrul camerei funerare, în poziție chircită moderat pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre SV (255°), partea facială spre SE. Brațul drept era întins de-a lungul corpului, cel stâng - îndoit în cot - avea palma situată între bazin și brațul drept. Atât scheletul, cât și așternutul vegetal erau colorate cu ocru roșu.

Mormântul 7 (epoca eneolitică, principal pentru mantaua inițială). Găsit în centrul tumulului, la distanța de 1,8 m spre NV de reper (320°) la adâncimea de 3,2 m (fig. 7/1).

Camera sepulcrală, de formă ovală neregulată, cu lungimea de 1,48 m, lăţimea 0,9-1,14 m, iar adâncimea de 0,25 m, era orientată pe axa E-V. Pereţii gropii sunt puţin înclinaţi în interior. Umplutura constă din sol amestecat cu o mare cantitate de humus.

Scheletul era al unui matur, depus în centrul camerei funerare. Se găsea în poziţie chirchită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre ESE (110°) şi partea facială spre sud. Braţul stâng, întins de-a lungul corpului, era îndreptat cu palma spre genunchi, cel drept, îndoit din cot, avea palma pe antebraţul mâinii stângi. Picioarele erau îndoite în unghi drept faţă de corp şi unghi ascuţit la genunchi. Scheletul era colorat cu ocră roşu, mai intens fiind presărate craniul şi oasele membrelor (mâinilor şi picioarelor).

Fundul camerei funerare a fost presărat cu cretă, peste care a fost aşternută o rogojină vegetală care, la rândul său, îndeosebi în preajma scheletului, este presărată cu ocră. Pe fundul gropii, lângă partea occipitală a craniului era depusă o piatră de calcar nefăsonată de dimensiuni medii (0,2 x 0,3 x 0,13 m). Altă piatră se găsea sub tălpile (labelle) picioarelor. A treia piatră este situată în preajma tibiei piciorului stâng.

Inventarul:

1. Pe încheieturile ambelor braţe se găseau brăţări din mărgele (perle). Mărgelele, în număr de 137, au fost confecţionate din oase minuţios şlefuite, probabil de pasăre. Sunt de formă cilindrică, cu laturile puţin proeminente. Diametrul este de 0,6-0,7 cm, înălţimea de 0,3-0,5 cm, iar diametrul găurii de 0,3-0,4 cm. Sunt de culoare cenuşie deschisă cu urme de ocră roşu (fig. 7/3).

2. Brăţări, alcătuite din pandantive, ce imită dinţii de lapte de cerb, se găseau, de asemenea, pe gleznele defunctului. Pandantivele sunt lucrate din oase plate de animale. La unul din capete ele sunt puţin îngroşate, iar la cel opus au o perforaţie cu diametrul de 0,3 cm. În total au fost găsite 11 piese de dimensiuni aproximativ egale: de la 1,3 x 3,2 cm până la 1,0 x 2,5 cm. Unele dintre ele sunt fragmentare. Suprafaţa pandantivelor este minuţios şlefuită. Sunt de culoare bej, cu resturi de ocră roşu (fig. 7/4).

3. La 5 cm mai sus de craniu a fost găsit un inel metalic cu capetele strânse. Este lucrat dintr-o placă de aur, care se lărgeste de la capete spre centru. În partea centrală, lăţimea inelului este de 0,5 cm, la capete de 0,12-0,14 cm iar diametrul de 2,5 cm. Inelul era acoperit cu ocră (fig. 7/2).

Mormântul 8 (cultura Jamnaja). Depistat în sectorul de sud al tumulului (195°) la distanţa de 7,8 m şi adâncimea de 3,2 m (fig. 8/4).

Camera funerară, de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite, era orientată pe axa E-V. Pereţii sunt verticali, iar fundul drept. Umplutura constă din sol amestecat cu o mare cantitate de lut cenuşiu. Dimensiunile camerei la fund: lungimea de 1,28 m, lăţimea de 0,83 m şi adâncimea fixată de 0,15 m.

Scheletul, aparținând unui adolescent, era chircit pe spate, puțin înclinat pe partea stângă, orientat cu craniul spre ESE (100°), partea facială spre SV. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului, cu palma lângă bazin. Cel drept, puțin îndoit din cot, avea palma pe bazin. Picioarele sunt îndreptate cu genunchii spre stânga. Față de corp ele sunt îndoite în unghi drept, iar la genunchi, sub un unghi de aproape 180°, astfel încât tibiile sunt paralele cu femurele. Oasele scheletului sunt colorate moderat cu ocră. Totodată, sub craniu se găsea o aglomerare mare de ocră. Pe fundul gropii au fost observate resturi de la așternutul vegetal.

Mormântul 9 (cultura Jamnaja târzie sau perioada mijlocie a epocii bronzului) s-a descoperit în sectorul de SE al tumulului (162°) la distanța de 7,6 m și adâncimea de 3,4 m (fig. 8/2).

Camera sepulcrală, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, orientată pe axa SV-NE, avea lungimea de 1,36 m, lățimea de 1,92 m și adâncimea de 0,2 m.

Scheletul, al unui copil, chircit moderat pe partea stângă, orientat cu craniul spre NE (70°) avea partea facială spre sud. Brațele, îndoite din coate sub un unghi de aproape 90°, sunt îndreptate cu antebrațele înaintea. Picioarul păstrat era îndoit în unghi drept față de corp, iar genunchiul sub un unghi de 180°, astfel încât tibia era paralelă cu femurul. Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocră. Pe fundul gropii, pe alocuri s-au păstrat resturi de la așternutul vegetal.

Mormântul 10 (cultura Jamnaja). Descoperit în sectorul de SV al tumulului (225°), la distanța de 7,2 m și adâncimea de 3,25 m (fig. 9/4). Mormântul, după toate probabilitățile, a fost săpat de la nivelul mantalei a doua, circumstanță constatată pe profilul de vest al marmorului stratigrafic (fig. 4).

Puțul de intrare, care, față de camera funerară, forma o treaptă de 0,5 m, a fost observat doar în profil. Camera funerară, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa E-V. Pereții gropii sunt verticali, fundul - puțin înclinat spre sud. Umplutura constă din sol amestecat cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș și mici fragmente de cărbune de lemn. Camera funerară a avut acoperiș din bârne așezate transversal. Dimensiunile gropii la fund: lungimea de 1,52 m, lățimea de 1,34 m și adâncimea de 0,2 m.

Scheletul, al unui matur, era în poziție chircită moderat, pe partea stângă, orientat cu craniul spre SE (122°), partea facială spre SV. Brațele, puțin îndoite din coate, erau îndreptate cu palmele spre femurul stâng. Palma brațului stâng se găsea sub femurul stâng, iar a celui drept pe femur. Picioarele, îndreptate cu genunchii spre stânga, sunt îndoite față de corp lejer, iar la genunchi - sub un unghi de 45°. Oasele scheletului sunt colorate moderat cu ocră.

Pe fundul gropii se găsea un strat gros de putregai de culoare cafenie-închisă care, probabil, provine de la o podină din lemn pe care a fost depus defunctul.

În dreapta bazinului, pe fund, a fost identificată o mică aglomerare de cărbune de lemn.

Mormântul 11 (perioada mijlocie a epocii bronzului) a fost depistat în sectorul de E al tumulului (90°), la distanța de 5,13 m și adâncimea de 3,4 m (fig. 8/1).

Scheletul aparține unui matur și se afla în poziție chirchită moderat pe partea stângă, orientat cu craniul spre SV (196°), partea facială spre vest. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului, cel drept, îndoit din cot, este îndreptat cu antebrațul înainte (de la corp). Picioarele îndreptate cu genunchii spre stânga, sunt îndoite față de corp în unghi drept, iar un genunchi în unghi ascuțit. Sub schelet s-au păstrat resturi de la așternutul vegetal.

Mormântul 12 (cultura Jamnaja) s-a găsit în sectorul de SE a tumulului (137°) la distanța de 5,8 m și adâncimea de 2,6 m (fig. 9/1). Mormântul a fost săpat de la nivelul mantalei a doua, fapt observat pe ambele profile ale marotorului stratigrafic de est (fig. 4).

În timpul săpăturilor, mormântul a fost observat doar la nivelul scheletului. Totodată, pe baza studierii profilelor stratigrafice, s-a precizat existența unui puț de intrare care, față de camera funerară, forma o treaptă de 0,55 m. Camera funerară, probabil de formă rectangulară, era orientată pe axa E-V, cu o mică deviere pe linia VEE-SVV. La nivelul trapei, camera funerară a fost acoperită cu bârne aranjate longitudinal. Dimensiunile camerei: lungimea de circa 1,8 m și lățimea de 0,98 m.

Scheletul era al unui matur, în poziție chirchită pe spate, orientat pe direcția SV (259°). Brațele sunt întinse de-a lungul corpului. Picioarele, inițial așezate cu genunchii în sus, au căzut în părți, formând un romb. Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocru. Pe fundul gropii au fost găsite resturi de așternut vegetal.

Mormântul 13 (cultura Jamnaja) s-a descoperit în partea de sud a tumulului (180°) la distanța de 9,6 m și adâncimea de 2,8 m (fig. 10/1).

Mormântul este parțial distrus. Oasele păstrate "in situ" permit să presupunem că inițial defunctul (un adolescent) a fost depus în poziție chirchită accentuată pe partea dreaptă, fiind orientat spre est (90°). Oasele sunt moderat colorate cu ocru. Sub schelet se găsea un strat gros de putregai de culoare cafenie, care provin, probabil, de la o podină din lemn pe care a fost depus defunctul.

Inventarul:

1. Valvă de scoică "Unio". Se găsea lângă epifiza de sus a humerusului brațului drept. În valvă era depus un bulgăre de ocru (fig. 10/3).

2. Străpungător de os. Era situat sub valva de scoică. A fost lucrat dintr-un os tubular de animal. Ascuțișul este șlefuit, capătul opus fiind rupt. Lungimea pie-sci este de 13,5 cm., lățimea de 0.8-1,5 cm, grosimea de 0,2-0,4 cm (fig. 10/5).l

3. Așchie de silex masivă. Se găsea alături de piesele descrise mai sus (fig. 10/4).

4. Vas de lut. Era așezat lângă femurul piciorului drept. Este modelat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate mărunț, ardere completă, suprafața exterioară acoperită cu angobă de culoare cafenie-deschisă și minuțios netezită. Înălțimea vasului este de 15 cm, diametrul buzei de 16 cm, diametrul maxim de 19 cm și diametrul fundului de 7 cm (fig. 11/2). Recipientul are un corp relativ larg și scund în formă de pânle, cu buza evazată. Vasul este ornamentat cu un motiv incizat alcătuit din benzi de linii în zig-zag ("Brăduț") care acoperă în întregime gâtul și partea de sus a corpului. Partea de jos este ornamentată cu același motiv, însă benzile sunt intercalate de zone neornamentate. Linii incizate haotice sunt și pe fund.

5. Vas de lut situat alături de vasul precedent. Este modelat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate și calcar pisat. Arderea este incompletă. Suprafața exterioară este poroasă, de culoare cafenie cu pete cenușii. Înălțimea vasului este de 13,2 cm, diametrul gurii de 8 cm, diametrul maxim de 13 cm și diametrul fundului de 6 cm (fig. 11/1). Recipientul se caracterizează printr-un corp svelt care se îngustează către fund, umerii bine evidențiați, gât cilindric și marginea evazată îngroșată. Umerii vasului sunt ornamentați cu un motiv imprimat (pseudoșnur) alcătuit din două linii orizontale paralele. Gâtul este ornamentat cu același motiv imprimat care constă din linii în perechi orizontale paralele și verticale în formă de "laț".

Mormântul 14 (eneolitic, principal). Descoperit în centrul tumulului (0°), la distanța de 0,6 m spre nord de reper, la adâncimea de 2,46 m (fig. 9/2). Poziția mormântului este stabilită pe baza datelor constatate pe profilul de vest al marțorului stratigrafic central. El a fost săpat de la nivelul orizontului vechi de călcare (fig. 4).

Groapa funerară, de formă ovală-neregulată, este orientată pe axa SV-NE. Dat fiind faptul că mormântul a fost distrus în antichitate, nu este exclus ca forma și dimensiunile gropii să fi suferit anumite modificări. În profil, groapa se îngustează către fund. Peretele de nord-est al camerei, la înălțimea de 0,8 m de la fund, formează o treaptă cu lățimea de 0,45 m. Conturul de sus al gropii are lungimea de 2,43 m și lățimea de 1,27-1,57 m, cel de jos de 2,12 m și 1,22-1,52 m, iar adâncimea de 1,62 m. Umplutura consta din sol amestecat compact cu incluziuni de lut, pietre de calcar și fragmente ceramice lucrate din pastă cu scoică pisată.

Resturi scheletice nu au fost găsite.

În tumul, pe lângă morminte, au fost descoperite și unele construcții legate eventual de două morminte principale nr. 7 și nr. 14. La distanța de 0,5 m spre vest de M. 7, la adâncimea de 2,4 m de la reper, practic la nivelul antic de călcare, a fost evidențiată o aglomerare de pietre de calcar nefasonate de dimensiuni medii și mici (fig. 9/3). Aglomerația, în plan, avea formă ovală neregulată, fiind orientată

pe axa SE-NV. Printre pietrele acestei construcții se găseau fragmente de la un recipient de mari dimensiuni, parțial reconstituit (fig. 11/3). Este o amforă cu corpul globular, prevăzută pe partea cea mai proeminentă cu o tortișă-urechiușă verticală cu înălțimea de 8 cm și diametrul găurii de 2,2 cm. Buza gâtului este ornamentată cu un motiv imprimat (pseudoșnur) neclar. A fost modelat dintr-o pastă cu o mare abundență de scoică pisată. Suprafața exterioară este de culoare cafenie-deschisă, minuțios netezită, pe care sunt sesizabile striuri verticale. Înălțimea amforei era, probabil, de 50-55 cm, diametrul corpului ajungând până la 70 cm.

De complexul funerar nr. 14 sunt legate probabil două gropi și un stâlp de lemn aflate la 2 m spre nord-est de groapa funerară și depistate la adâncimea de 2,31 m de reper. Groapa nr. 1 este de formă circulară, pereții verticali, fundul orizontal. La adâncimea de 0,37 m ea era umplută de cenușă, fragmente de cărbune de lemn și oase calcinate de animale. Diametrul gropii era de 0,75 m, adâncimea de 0,7 m. Groapa nr. 2, de formă rotundă, avea pereții, către fundul orizontal, înclinați spre interior. Umplutura gropii, ca și la nr. 1, consta din cenușă, pământ ars, cărbuni de lemn și oase calcinate de animale. Diametrul gropii este de 0,84 m, adâncimea de 0,31 m. Tăietura orizontală a stâlpului de lemn, cu diametrul de 0,3 m, era situată la 0,5 m spre nord-vest de groapa nr. 2. Stâlpul se adâncea cu 0,33 m față de nivelul orizontului antic de călcare. În spațiul cuprins între stâlp și gropi erau plasate pietre nefasonate de calcar, de mici dimensiuni.

Stratigrafia tumulului și cronologia relativă a mormintelor

Tumulul nr. 1 se caracterizează printr-o structură stratigrafică complicată și o anumită diversitate de detalii constructive. Acumularea nivelurilor stratigrafice a fost determinată în mare măsură de perioada îndelungată de funcționare a acestui monument funerar, la care sunt constatate câteva orizonturi cultural-cronologice succesive.

Mantaua inițială, cu înălțimea de 0,75 m și diametrul de circa 10 m, a fost ridicată deasupra a două morminte (nr. 7 și nr. 14) din epoca neoliticului. Compoziția primei mantale consta din sol de culoare închisă (humus) în amestec cu lut galben. Această circumstanță dovedește că, pentru ridicarea mantalei, a fost parțial utilizat solul scos din șanțul ce o înconjoară. Poziția stratigrafică a mormântului 14 se stabilește pe baza observațiilor de pe profilul central. Mormântul 7 a fost găsit într-un spațiu cuprins între martori stratigrafici. Poziția lui stratigrafică este determinată și de unele similitudini ale construcției funerare cu alte complexe eneolitice, a detaliilor rituale, precum și de nivelul de zăcere a mormântului. Tangențial, în favoarea unei vârste timpurii a M. 7 se adaugă și platforma de pietre, printre care se găseau fragmente de ceramică, situată la nivelul vechi de călcare, în nemijlocită apropiere de mormânt, cu care, probabil, constituia împreună un complex funerar unic.

În jurul tumulului inițial au fost evidențiate resturi de la o construcție circulară de pietre în formă de cromleh sau pavaj al periferiei mantalei. Acesta, în momentul investigațiilor, era într-o stare de conservare nesatisfăcătoare. Pietrele, de dimensiuni mijlocii, au fost depistate de la adâncimea de 1,73 m până la 2,08 m de la reper. Cromlehlul era înconjurat de un șanț circular, întrerupt pe o porțiune de 4 m în partea de sud-vest, care reprezenta o "intrare" spre locul înmormântării. Pereții șanțului sunt verticali iar fundul albiat. Diametrul șanțului este de 15-17 m, lățimea de 0,7-0,85 m și adâncimea de 1,2 m de la nivelul antic de călcare.

Mantaua a doua a fost ridicată deasupra mormântului nr. 5 și a mărit tumulul până la înălțimea de 1,1 m și diametrul de 18 m. În profilul vestic al mormântului stratigrafic central se observă clar cum acest mormânt a fost depus de la nivelul mantalei. La suprafața acestei mantale a fost aruncat lutul galben din mormântul nr. 5, plasat cu precădere în partea de sud a mormântului, precum și resturi de bârne de la acoperiș. Mantaua a doua consta dintr-o compoziție omogenă de humus cenușiu.

Ridicarea celei de-a treia mantale, ultima, este în legătură cu două morminte (nr. 4 și 12) ale culturii Jamnaja (fig. 3; 4). Mormântul nr. 4 a fost depus în partea centrală a celei de a doua mantale, situație observată pe profilul de est al mormântului central. La suprafața mantalei au fost constatate resturi de la acoperișul din bârne și o roată, amplasată pe treapta construcției funerare. Poziția stratigrafică a mormântului nr. 12 a fost stabilită după datele constatate pe profil, pe care sunt vizibile contururile puțului de intrare și ale camerei sepulcrale, situate la periferia de sud-est a mantalei a doua. Scheletele din ambele morminte se aflau în poziție chircită pe spate și erau orientate în direcția vestică și, prin urmare, atât după ritual, cât și după situația stratigrafică, alcătuiesc un grup cultural-cronologic unic. Mantaua ridicată deasupra lor, a treia, a mărit tumulul până la dimensiunile de la momentul săpăturilor, când înălțimea ajungea la 2,15 m de la nivelul orizontului vechi de călcare iar diametrul - până la 25 m.

Următorul orizont stratigrafic, pe plan cultural legat de cel precedent, este format de mormintele din perioada târzie a culturii Jamnaja (1, 6, 8, 9, 10 și 13) care au fost săpate în tumulul deja format. Poziția stratigrafică a mormintelor nr. 6 și 10 este precizată de profilele central și primul de vest, pe care se observă, evident, cum ele străpung mantaua a doua. Restul mormintelor din această grupă sunt asemănătoare, după o serie de elemente ale ritualului funerar, amplasarea în tumul și nivelul de zacere.

În cadrul acestui orizont stratigrafic, probabil, pot fi evidențiate câteva grupări mai mici. Una dintre ele este alcătuită de mormintele nr. 8, 9 și 10, similare după nivelul de depunere, orientare și poziția defuncțiilor. Este necesar de evidențiat că în amplasarea lor se observă un anumit sistem: sunt dispuse pe o curbă relativ corectă față de centrul tumulului, la o distanță egală între ele (fig. 3). Mormântul nr. 6, independent de poziția analoagă a scheletului, iese din această

curbă. El se deosebește și după orientare și după adâncimea depunerii, circumstanță ce poate indica o oarecare diferență cronologică. Aceasta, în măsură egală, poate să se refere și la mormintele 1 și 13, care, în pofida unor parametri specifici, formează o unitate independentă, probabil de ordin cronologic.

O grupă cultural-cronologică și evident stratigrafică mult mai târzie o constituie mormintele nr. 3 și 11, atribuite, convențional, perioadei mijlocii a epocii bronzului, eventual culturii “mnogovalikovaia”. Această încadrare se bazează pe parametrii rituali caracteristici, proprii acestei culturi.

Apartenența culturală a mormântului nr. 2, din cauza stării proaste de conservare, a rămas neclară. Totodată, este evident că ea este cea mai târzie înmormântare în tumul, deoarece se găsea la o adâncime de doar 0.45 m.

TUMULUL 2

Tumulul nr. 2 era situat la o distanță de circa 550 m spre sud-sud-vest de tumulul nr. 1 (fig. 2/1). Partea de est a mantalei tumulului a fost afectată puțin de un drum de țară. În general, mantaua tumulului s-a păstrat relativ bine, dat fiind faptul că niciodată nu a fost arată și în momentul începerii săpăturilor era înțeleasă. Înălțimea tumulului, de la nivelul actual de călcare, este de circa 3 m, iar diametrul de 45 . Conținea 11 morminte nesincrone (fig. 12; 13).

Mormântul 1 (cultura Jamnaja). Descoperit în sectorul de SV al tumulului (207°) la distanța de 9,51 m și adâncimea de 2,46 m (fig. 14/1). Mormântul a fost depus de la nivelul ultimei, celei de-a treia mantale, fapt evidențiat în profilul de est al primului martor stratigrafic de vest (fig. 13).

Contururile puțului de intrare, în plan, n-au fost identificate. Camera sepulcrală, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NV-SE. În profil, groapa se lărgeste puțin către fund, care este puțin înclinat spre sud. Umplutura gropii constă din sol amestecat cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș, late de 0,2 m și aranjate transversal. Dimensiunile camerei la fund: lungimea de 1,12 m, lățimea de 0,8 m și adâncimea de 0,36-0,4 m.

Scheletul, aparținând unui copil, era chirchit pe spate, puțin înclinat pe partea dreaptă, cu craniul spre ESE (95°), partea facială spre NV. Brațul drept este întins de-a lungul corpului, cel stâng îndoit din cot în unghi drept, cu palma pe bazin. Picioarele, îndreptate în stânga, sunt îndoite față de corp sub un unghi drept, iar la genunchi în unghi ascuțit. Scheletul n-a fost colorat cu ocră. În preajma craniului se găsea un bulgăre de ocră de formă ovală cu lungimea de 6 m. Alături de cotul brațului și printre coastele defunctului se aflau fragmente de cărbuni de lemn, iar pe fundul gropii resturi de la așternutul vegetal.

Inventarul consta din:

1. Valvă de scoică, lungă de 4,9 cm. Se găsea lângă cotul brațului stâng.
2. Vas de lut, situat în colțul de est al camerei funerare, la 0,23 m spre NE de craniu (fig. 14/2). Vasul este lucrat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate mărunț. Suprafața este zgrunțuroasă, de culoare cafenie-închisă, cu pete întunecate. Recipientul este relativ scund. Corpul se îngustează puțin spre fund, umerii sunt bine evidențiați, gâtul relativ scurt, marginea evazată. Înălțimea vasului este de 11,6 cm, diametrul buzei de 10,6 cm, diametrul maxim al corpului de 13 cm și al fundului de 7,4 cm.

Mormântul 2 (perioada mijlocie a epocii bronzului). Aflat în partea de sud a tumulului (182°), la distanța de 5 m și adâncimea de 0,87 m (fig. 16/3).

Defunctul a fost depus în mantaua tumulului. Contururile gropii n-au fost

sesizate. Scheletul, parțial deteriorat, este al unui matur, chircit moderat pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre SE (145°). Brațele, îndoite din coate, sunt aduse cu palmele în fața craniului. Picioarele sunt îndoite față de corp în unghi drept, iar la genunchi în unghi ascuțit.

Mormântul 3 (epoca eneolitică). Mormântul, principal pentru prima manta, a fost găsit în partea de sud a tumulului (180°), la distanța de 7,7 m și adâncimea de 2,43 m (fig. 15/1). Pe ambele profile ale mormântului stratigrafic central, în care a fost observat lutul galben din groapă și conturul vertical al camerei funerare (fig. 13), s-a precizat poziția stratigrafică a mormântului.

Camera sepulcrală de formă ovală, puțin îngustată în partea de vest, era orientată pe axa E-V. În profil, partea de vest a gropii se lărgeste puțin către fund. Fundul este orizontal. Umplutura gropii constă din sol amestecat. La nivelul orizontului vechi de călcare, camera a fost acoperită cu patru bârne aranjate longitudinal. Lățimea lor variază de la 0,15 până la 0,28 m, grosimea ajungând până la 0,1 m. Lutul galben, aruncat din groapă, se afla pe nivelul antic de călcare, înconjurând mormântul dinspre sud, vest și nord și având grosimea de 0,25 m. Dimensiunile camerei mortuare: lungimea de 1,34 m, lățimea de 0,44-0,68 m și adâncimea de 0,98 m.

Scheletul aparținea unui copil și se afla întins pe spate, cu craniul orientat spre E (91°) și brațele de-a lungul corpului. Oasele erau acoperite cu o depunere fină de culoare albă. Partea parietală a craniului și maxilarele erau colorate cu ocru.

Fundul gropii a fost acoperit în întregime cu un așternut vegetal, de o structură fibroasă.

Mormântul 4 (cultura Jamnaja). Descoperit în sectorul de SE al tumulului (132°), la distanța de 9,8 m și adâncimea de 2,46 m (fig. 15/2).

Contururile camerei funerare n-au fost identificate. Scheletul aparținea unui matur și se găsea în poziție chircită pe spate, cu o mică înclinare pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre NV (300°), partea facială spre SV. Brațele sunt întinse de-a lungul corpului. Picioarele, îndreptate cu genunchii în dreapta, sunt îndoite față de corp sub un unghi larg, iar la genunchi cu un unghi de 45°.

Mormântul 5 (cultura Jamnaja). Aflat în sectorul de NV al tumulului (320°), la distanța de 8,5 m și adâncimea de 3,55 m (fig. 14/4).

Puțul de intrare n-a fost identificat. Camera sepulcrală, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Fundul este neted. Umplutura consta din pământ amestecat. Dimensiunile camerei: lungimea de 1,4 m, lățimea de 0,88 m.

Scheletul era al unui adolescent, în poziție chircită pe spate, cu o înclinare accentuată pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre NE (32°), partea facială spre NV. Brațul drept, puțin îndoit din cot, era de-a lungul corpului. Cel stâng, îndoit din cot sub un unghi drept, avea palma puțin mai sus de bazin. Picioarele, îndreptate cu genunchii în dreapta față de corp, erau îndoite sub un unghi larg (110°), iar la genunchi în unghi ascuțit. Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocru. Pe fundul gropii au fost găsite resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta din:

Vas de lut, situat în preajma umărului drept, modelat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate mărunț, are suprafața bine netezită. Este de culoare cafenie cu pete cenușii și cărămizii. Vasul este o oală de mari dimensiuni, zveltă, cu umerii rotunjiți, gât evidențiat și margine evazată. Partea exterioară a buzei este ornamentată cu un șir de creștături verticale iar umerii cu două benzi orizontale de adâncituri verticale. Înălțimea este de 8 cm, diametrul buzei de 4,8 cm, diametrul maxim al corpului de 6 cm și al fundului de 2,2 cm (fig. 14/3).

Mormântul 6 (perioada mijlocie a epocii bronzului). S-a găsit în sectorul de SE al tumulului (131°) la 8,5 m și adâncimea de 2,52 m (fig. 16/2).

Defunctul a fost depus în mantaua tumulului. Contururile gropii n-au fost sesizate. Scheletul aparține unui matur, parțial deranjat, aflat în poziție chircită accentuat pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre SSV (202°), parte facială spre SE. Brațul drept, îndoit din cot, era cu antebrațul așezat puțin mai sus de bazin. Picioarele, îndreptate la dreapta, atât față de corp cât și la genunchi erau îndoite în unghi ascuțit.

Mormântul 7 (cultura "mноговаликовая"). Descoperit în sectorul de SE al tumulului (115°), la distanță de 8,2 m și adâncimea de 2,65 m (fig. 19/1).

Defunctul a fost depus în mantaua tumulului. Contururile gropii n-au fost identificate. Scheletul aparține unui matur și se găsea în poziție chircită accentuată pe partea stângă, cu bustul în jos, craniul orientat spre NE (30°), partea facială spre E. Brațele, sunt brusc îndoite din coate, cel stâng găsindu-se sub corp, iar cel drept paralel corpului. Picioarele sunt îndoite la genunchi în unghi ascuțit, iar față de corp în unghi aproape drept.

Sub schelet se găsea o podină din scânduri de lemn cu lățimea de 0,2 m și grosimea de 3 cm. După toate probabilitățile, podina reprezintă resturile unei construcții funerare de lemn de tip "ramă" sau "ghizd" (srub), larg răspândite la purtătorii culturii "mноговаликовая".

Inventarul mormântului consta dintr-o cataramă de os (fig. 19/2), situată în preajma genunchiului piciorului drept. Este lucrată dintr-un os tubular de animal mare. În plan are formă apropiată de cerc, în profil este arcuită accentuat. În centru

este prevăzută cu o gaură mare rotundă. La 0,4 cm de la margine, catarama este dotată cu încă o gaură de dimensiuni mai mici. Suprafețele piesei sunt poroase. În jurul găurii centrale se observă urme de șlefuire. Diametrul cataramei este de 6 x 6,3 cm, diametrul găurii centrale de 1,8 cm, a celei mici de 0,25 cm.

Mormântul 8 (cultura Jamnaja). A apărut în sectorul de NE al tumulului (55°), la distanța de 5,7 m și adâncimea de 3,6 m (fig. 17/1).

Construcția funerară constă din puțul de intrare și camera sepulcrală. Puțul de intrare, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientat pe axa ESS-VNN având lungimea de 2,3 m, lățimea 2,16 m și adâncimea de 0,15 m. Camera sepulcrală a fost săpată în centrul puțului de intrare, având formă și orientare asemănătoare. Pereții sunt verticali, păstrând amprente de la unealta cu care a fost săpată, ce ne apar în formă de caneluri verticale cu lățimea de 4-5 cm. Fundul este orizontal. Umplutura gropii constă, în partea superioară, din sol amestecat compact cu incluziuni de lut cenușiu. Spre fund, umplutura era alcătuită din sol mătăros cu incluziuni de fragmente de bârne. La nivelul treptei, groapa a avut un acoperiș din bârne aranjate transversal cu lățimea de 0,17-0,27 m și grosimea de 0,07 m. Dimensiunile camerei: lungimea de 1,8 m, lățimea de 1,2-1,4 m, adâncimea de 0,82 m.

Scheletul aparținea unui matur și se afla în poziție chircită pe spate cu înclinare spre stânga, craniul spre nord (350°), partea facială spre est. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului. Cel drept, îndoit din cot, avea palma pe bazin. Picioarele sunt îndoite față de corp sub un unghi larg, iar la genunchi sub un unghi de 45°. Oasele scheletului sunt uniform colorate cu ocră. Pe fundul gropii erau resturi de la așternutul vegetal. Lângă craniu, brațul stâng și bazin au fost găsiți cărbuni de lemn.

Mormântul 9 (cultura Jamnaja). Depistat în sectorul de sud-est al tumulului (122°), la distanța de 10,5 m și adâncimea de 3,45 m (fig. 18/1).

Construcția funerară, de mari dimensiuni, consta din puțul de intrare și camera sepulcrală. Puțul de intrare, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientat pe axa E-V, având lungimea de 2,85 m, lățimea de 2,43 m și adâncimea de 0,67 m.

Groapa funerară a fost săpată în centrul puțului de intrare, având o formă de orientare similară puțului. Pereții sunt verticali și păstrează amprente de la unelte cu care a fost săpată, în formă de adâncituri verticale cu lățimea de 5 cm. Umplutura consta din sol amestecat. Pe treaptă s-au păstrat mici fragmente de bârne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea de 1,73 m, lățimea de 1,4-1,5 m și adâncimea de 0,77 m.

Scheletul, aparținând unui matur, se găsea în poziție chircită pe stânga, cu

craniul orientat spre vest (276°), partea facială spre nord. Brațele sunt întinse cu palmele în fața bazinului, picioarele îndoite față de corp în unghi drept, iar genunchii în unghi ascuțit. Pe fund, au fost păstrate resturi de la așternutul vegetal.

Mormântul 10 (cultura Jamnaja). Situat în sectorul de SE al tumulului (152°), la distanța de 7,5 m și adâncimea de 3,4 m (fig. 16/1).

Puțul de intrare n-a fost identificat. Camera sepulcrală, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Pereții sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura consta din sol amestecat cu incluziuni de fragmente mici de bărne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea 1,87 m, lățimea 1-1,2 m și adâncimea 0,86 m.

Scheletul aparține unui matur în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (51°), partea facială spre est. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului. Cel drept, îndoit din cot, se găsea cu antebrațul puțin mai sus de bazin. Picioarele sunt îndoite față de corp lax, iar la genunchi în unghi de 45°. Pe fund au fost găsite resturi de la așternutul vegetal.

Inventarul:

Amforă de lut. Era depusă lângă craniu spre peretele de nord-est al gropii. Vasul a fost modelat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate mărunț. Suprafața exterioară este minuțios netezită, pe alocuri lustruită, de culoare cafenie-deschisă, cu pete cenușii. Amfora are corp ovoidal, gât cilindric, buza dreaptă și fund plat. Pe partea cea mai proeminentă recipientul era prevăzut cu două tortițe-urechiușe în bandă, verticale, cu orificii orizontale și diametrul de 2 cm. Lățimea tortițelor este de 3,5 și 4,5 cm. Înălțimea amforei este de 28,2 cm, diametrul buzei de 10,3 cm, diametrul maxim al corpului de 16,8 cm și al fundului de 10,6 cm (fig. 16/4).

Mormântul 11 (epoca eneolitică, principal pentru mantaua a doua). Depistat în centrul tumulului, sub reper la adâncimea de 3,3 m (fig. 19/3). Poziția stratigrafică a mormântului este vizibilă pe ambele profile ale martorului stratigrafic central, precum și pe profilele de est și de vest (fig. 13). La nivelul antic de călcare se găsea lutul galben aruncat din groapă, cu grosimea de 25 cm, care înconjoară mormântul dinspre vest, nord și est.

Camera sepulcrală de mari proporții, de formă rectangulară neregulată, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa E-V. Contururile inițiale ale gropii au fost parțial deformate de către jefuitori. Pereții gropii sunt neregulați, iar fundul albiat. Dimensiunile camerei în partea superioară: lungimea de 2,3 m, lățimea de 0,8-1,23 m și adâncimea de 1,04 m. Umplutura gropii constă din lut compact cu depuneri de mâl, dovadă că groapa o oarecare vreme a fost deschisă.

Stratigrafia tumulului și cronologia relativă a mormintelor

Sub aspect cultural și cronologic, mormintele tumulului 2 formează trei grupuri distincte. Deosebiri stratigrafice se pot stabili și în cadrul unităților cultural-cronologice.

Primul grup cultural-cronologic este în legătură cu mormintele epocii eneolitice. Cel mai timpuriu este mormântul nr. 3, cu scheletul în poziție întinsă. Deasupra lui a fost ridicată prima manta a tumulului, cu înălțimea de 1,1 m de la nivelul antic de călcare și diametrul de 10 m. Mantaua consta din humus și o cantitate considerabilă de lut cenușiu. Poziția stratigrafică a mormântului 3 este precizată de conturul vertical al camerei sepulcrale pe profilul de vest al mormântului central. Că acesta a fost săpat de la nivelul antic de călcare rezultă și din faptul că lutul galben, provenit din groapă, este așternut peste el. Următorul mormânt eneolitic, nr. 11, a fost depus la o distanță de 2 m spre nord de periferia mantalei tumulului inițial. Deasupra mormântului 11 a fost amenajată mantaua a doua, care a deplasat centrul tumulului cu 7 m spre nord. Mantaua consta din humus cu incluziuni de lut galben și bulgări de cernoziom. Înălțimea ei de la nivelul antic de călcare este de 1,9 m iar diametrul de 24 m. Pe profilul central se observă clar puțul căutătorilor de comori care au distrus mormântul eneolitic. Conturul puțului de pradă, dat fiind faptul că umplutura lui constă din sol compact, se evidențiază clar. El a fost săpat de la suprafața mantalei a doua (fig. 13).

În următorul grup cultural-cronologic se includ mormintele culturii Jamnaja nr. 1, 4, 5, 8, 9 și 10. Corelarea lor stratigrafică, actualmente, este dificil de stabilit. De unul sau câteva dintre ele se leagă ridicarea ultimei (a treia) mantale, compusă din sol întunecat, omogen, care a mărit tumulul până la dimensiunile contemporane, adică până la înălțimea de 2,9 m de la nivelul antic de călcare și diametrul de 45 m. Mantaua a treia acoperea probabil mormântul nr. 9, depus la periferia mantalei a doua și care se evidențiază prin cea mai mare adâncime. Acest mormânt nu se înscrie în sistemul general de amplasare format din restul mormintelor culturii Jamnaja.

S-a stabilit cu certitudine că, de la suprafața mantalei a treia, a fost depus mormântul nr. 1 al culturii Jamnaja. De la același nivel, având în vedere adâncimea depunerii, a fost probabil săpat și mormântul nr. 4 al culturii Jamnaja. Trebuie remarcat că în amplasarea mormintelor 1, 5, 8 și 10 se observă o anumită legitate. Toate sunt amplasate în cerc față de centrul tumulului, mormintele 1, 8 și 10 fiind orientate în direcția mișcării soarelui, iar mormântul nr. 5, în direcția opusă. Similitudinea acestor morminte se manifestă în aceeași poziție a defuncțiilor (chircită moderat pe o parte sau pe spate cu înclinare pe o parte); în prezența, în majoritatea lor, a inventarului (vase ceramice); în tipul construcțiilor funerare. Deosebit de asemănătoare sunt mormântul nr. 1 (copil) și nr. 5 (adolescent).

Aici coincidența parametrilor este aproape în toate detaliile. După toate probabilitățile, grupul examinat formează nu numai o unitate cultural-cronologică ci și un orizont stratigrafic unic.

Cele mai târzii morminte din tumul sunt cele din perioada mijlocie a epocii bronzului (nr. 2, 6 și 7). mormântul nr. 7 putând fi atribuit, cu certitudine, culturii "mnogovalikovaja".

TUMULUL 3

Tumulul nr. 3 era situat la o distanță de 670 m spre sud-est de tumulul nr. 2 și ocupa poziția cea mai de sud în grupul tumular de la Sărăteni. Mantaua tumulului avea înălțimea de circa 4 m și un diametru de 50 m. La începutul cercetărilor suprafața tumulului era înțelenită. Pe alocuri mantaua a fost deteriorată de intervenții mai târzii. Tumulul conține 15 morminte nesincrone (fig. 20, 21).

Mormântul 1 (cultura Jamnaja). Depistat în partea centrală a tumulului, la distanța de 2,3 m spre S-E de reper (119°), la adâncimea de 3 m (fig. 22/1).

Mormântul a fost săpat în mantaua tumulului, contururile gropii funerare nefiind evidențiate. Nemijlocit deasupra scheletului, au fost găsite fragmente de bârne de la acoperiș, dispuse longitudinal. Scheletul, al unui matur, era chircit pe spate, cu craniul orientat spre V (270°), partea facială în sus. Brațele sunt întinse de-a lungul corpului. Picioarele, inițial așezate cu genunchii în sus, au căzut în dreapta. Oasele au fost colorate cu ocră, deosebit de intens colorat fiind craniul. Sub schelete s-au păstrat resturi de la așternutul vegetal.

Mormântul 2 (cultura Jamnaja). Descoperit în partea de est a tumulului (113°), la distanța de 10 m și adâncimea de 4,21 m (fig. 23/3).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SSV-NNE. În profil, către fund, groapa se îngustează puțin. Umplutura ei consta din pământ amestecat și incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș. La nivelul treptei, groapa a fost acoperită cu bârne dispuse transversal. Dimensiunile camerei: lungimea 1,62 m, lățimea de 1,16-1,23 m, și adâncimea de 0,43 m.

Scheletul era al unui matur, aflat în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (35°), partea facială spre sud-est. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului, cel drept, îndoit din cot, avea palma sub antebrațul celui stâng. Picioarele sunt îndoite față de corp în unghi de 110° , iar la genunchi de 45° . Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocră. Pe fundul camerei s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Mormântul 3 (cultura Jamnaja). Găsit în sectorul de SE al tumulului (119°), la distanța de 15,2 m și adâncimea de 5,84 m (fig. 22/4).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Pereții gropii sunt verticali, fundul - orizontal. Umplutura consta din sol amestecat. Dimensiunile camerei: lungimea 1,32 m, lățimea 1,1 m și adâncimea de 0,41 m.

Scheletul aparținea unui matur aflat în poziție chircită pe spate, cu înclinare pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (43°), partea facială spre SE. Picioarele,

brusc îndoite față de corp și la genunchi, au fost așezate inițial cu genunchii în sus. Apoi au căzut în stânga. Brațul stâng, întins de-a lungul corpului, avea palma între femure. Cel drept, îndoit din cot, era cu palma pe antebrațul celei stângi. Craniul era moderat colorat cu ocru. Pe fundul gropii s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Mormântul 4 (perioada mijlocie a epocii bronzului). Situat în sectorul de SE al tumulului (121°), la distanța de 12 m și adâncimea de 4,62 m (fig. 22/3).

Scheletul era foarte deteriorat. Defunctul (copil) a fost depus în poziție chircită accentuat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (aproximativ 45°). Unul din brațele păstrate era îndoit din cot, cu palma adusă în fața craniului. Sub oase au fost găsite resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta din:

În preajma brațului păstrat se găseau câteva fragmente ceramice de la un vas modelat cu mâna din pastă cenușie, cu cioburi pisate. Suprafața este zgrunțuroasă, de culoare cenușie.

Mormântul 5 (posibil din perioada mijlocie a epocii bronzului). Aflat în sectorul de SV al tumulului (200°), la distanța de 11 m și adâncimea de 4,23 m (fig. 22/2).

Scheletul era parțial deteriorat. După oasele păstrate se poate spune, că defunctul (matur) a fost depus în poziție chircită pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre NE (aproximativ 50°), partea facială spre NV. Picioarele erau îndoite brusc. Brațul stâng, puțin îndoit, era întins de-a lungul corpului. Sub oase au fost observate resturi de așternut vegetal.

Mormântul 6 (posibil din perioada mijlocie a epocii bronzului). Descoperit în sectorul de SE al tumulului (140°), la distanța de 10,2 m și adâncimea de 5,1 m (fig. 24/3).

Groapa funerară, de la care a fost observată doar o parte de fund, era probabil de formă pătrată cu colțurile rotunjite, orientată cu laturile în direcția punctelor cardinale.

Mormântul este colectiv. Primul schelet, aparținând unui matur, se găsea în partea de sud a camerei, în poziție chircită accentuat pe partea stângă, cu craniul orientat spre SE (112°), partea facială spre sud. Brațele sunt brusc îndoite din coate. Palma brațului stâng este adusă în fața craniului. Antebrațul celui drept, fiind paralel cu brațul, avea palma lângă maxilar. Picioarul drept a fost îndoit față de corp sub un unghi lax, iar la genunchi în unghi ascuțit, încât avea călcâiul lângă bazin. Picioarul stâng, brusc îndoit, se găsea cu genunchiul lângă cotul brațului drept. Sub schelet au fost păstrate resturi de la așternutul vegetal.

Cel de al doilea schelet, al unui matur, se afla în partea de nord a camerei mortuare, în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NV

(294°), partea facială spre nord. Brațul stâng, îndoit din cot, era îndreptat cu antebrațul spre genunchi. Craniul era moderat colorat cu ocru. Un bulgăre de ocru roșu se găsea la 0,09 m spre sud de craniu. Sub schelet au fost observate resturi de așternut vegetal.

Inventarul se compune din:

1. Fund de vas, situat lângă cotul brațului drept al primului defunct. A fost modelat cu mâna dintr-o pastă ce conținea cioburi pisate. Suprafața este netezită, de culoare cafenie, cu pete întunecate. Diametrul fundului este de 20 cm (fig. 24/1).

2. Străpungător de os. Se găsea la 0,09 m spre sud de craniul defunctului al doilea. Este lucrat dintr-un os tubular de animal. Vârful este ascuțit și bine lustruit, capătul opus fiind rupt. Lungimea piesei este de 8 cm, lățimea - până la 1,4 cm (fig. 24/4).

3. Unealtă de silex. Se găsea alături de străpungător. Este un gratoar lucrat pe o așchie de dimensiuni medii. Lungimea piesei este de 4,7 cm, lățimea - 3,6 cm (fig. 24/2).

Mormântul 7 (nedeterminat). Găsit în sectorul de SE al tumulului (150°), la distanța de 18,5 m și adâncimea de 5,14 m (fig. 23/4).

Scheletul aparține unui matur aflat în poziție întinsă pe spate, cu craniul orientat spre SV (241°). Brațele sunt întinse de-a lungul corpului.

Mormântul 8 (perioada mijlocie a epocii bronzului). Situat în sectorul de SE al tumulului (162°), la distanța de 16,5 m și adâncimea de 5,06 m (fig. 23/2).

Scheletul, al unui matur, se găsea în poziție chirchită accentuat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (75°), partea facială spre SE. Brațele, brusc îndoite din coate, sunt aduse cu palmele în fața craniului. Picioarele, atât față de corp cât și la genunchi, sunt îndoite în unghi ascuțit.

Inventarul consta dintr-un vas de lut, situat între coate și genunchi. Este modelat dintr-o pastă ce conținea cioburi pisate. Arderea este relativ bună, completă, suprafața exterioară netezită minuțios și acoperită cu angobă cafenie. Recipientul se caracterizează printr-un corp scund biconic, buză evazată și fund plat. Dimensiunile vasului: înălțimea de 9 cm, diametrul buzei de 12,5 cm, diametrul maxim al corpului 15 cm și diametrul fundului 7 cm (fig. 23/1).

Mormântul 9 (cultura catacombelor ?). Descoperit în sectorul de SE al tumulului (166°), la distanța de 11 m și adâncimea de 5,47 m (fig. 25/1).

Camera funerară, de formă cvasirectangulară cu colțurile mult rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Dimensiunile gropii: lungimea 2 m, lățimea 1,2 m, adâncimea 0,15 m.

Scheletul, al unui matur, se afla în poziție întinsă pe spate, cu craniul orientat spre NE (67°), partea facială spre SE. Brațele sunt întinse de-a lungul corpului. Piciorul drept este întins, cel stâng, puțin îndoit, se găsea cu genunchiul peste genunchiul piciorului drept. Pe fundul gropii au fost descoperite resturi de așternut vegetal.

Mormântul 10 (sarmatic). Găsit în sectorul de SV al tumulului (200°), la distanța de 18,5 m și adâncimea de 5,07 m (fig. 26/1).

Mormântul este în mare măsură distrus. Groapa funerară, de formă rectangulară alungită, cu colțurile mult rotunjite era orientată pe axa N-S, cu o mică deviere. Lungimea gropii era probabil de 1,8 m, lățimea de 0,71 m.

Oasele păstrate indică faptul că defunctul a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu craniul orientat spre N (aproximativ 355°).

Inventarul consta din:

1. Ulcior de lut, situat lângă genunchiul piciorului drept. Este lucrat la roată, dintr-o pastă fină, fără degresanți vizibili. Arderea este bună, completă. Suprafața exterioară este netezită minuțios, pe gât observându-se urme de lustruire verticală. Culoarea vasului este cenușie. Ulciorul are umeri bine reliefați, gât înalt conic, buză profilată și fund plat evidențiat. Vasul este prevăzut cu o tortă înaltă, în bandă cu jgheab longitudinal. Înălțimea vasului este de 8 cm, diametrul buzei 5,6 cm, diametrul maxim 9 cm și al fundului de 4,8 cm (fig. 26/6).

2. Ulcior de lut fragmentar, situat la picioarele defunctului. Este lucrat la roată, dintr-o pastă fină, fără degresanți vizibili. Arderea este bună, completă, suprafața exterioară bine netezită, cu urme de lustru pe gât. Culoarea vasului este cenușie. Buza și toarta vasului au fost rupte în vechime. Ulciorul are umeri bine reliefați, gât conic înalt și fund plat neprofilat. Înălțimea păstrată este de 7 cm, diametrul maxim 7,3 cm și al fundului de 4,3 cm (fig. 26/5).

3. Fusaiolă de lut, găsită alături de ulciorul precedent. A fost modelată dintr-o pastă cu degresanți puțini. Suprafața este netezită, de culoare cafenie cu pete întunecate. În profil, fusaiola este biconică, o parte fiind mai mare ca alta. Înălțimea piesei este de 3,5 cm, diametrul 3,4 cm, diametrul găurii de 0,8 cm (fig. 26/4).

4. Mărgele. Lângă tibiile defunctului au fost găsite 106 mărgele foarte mărunte din pastă și 5 compuse din trei părți (fig. 26/3). Mărgelele mărunte au fost confecționate din pastă de culoare albă, galbenă și verde. Diametrele lor variază de la 0,25 până la 0,5 cm. Cele compuse din pastă cafenie au lungimea de până la 1 cm.

5. Oglindă de bronz. Se găsea împreună cu ulciorul al doilea și fusaiola. Este lucrată dintr-o placă cu grosimea de 0,2 cm. Are formă rotundă, în secțiune puțin convexă. Era plasată într-o cutie de lemn. Diametrul piesei este de 6,1 cm (fig. 26/2).

Mormântul 11 (cultura Jamnaja). Descoperit în sectorul de SE al tumulului (162°), la distanță de 16,1 m și adâncimea de 5,3 m (fig. 27/1).

Camera funerară, de formă rectangulară, era orientată pe axa SV-NE. Umplutura gropii consta din sol amestecat și incluziuni de lut galben. În umplutura gropii, la circa 0,5 m de la fund se găsea un craniu de bou sau de vacă. Dimensiunile camerei: lungimea 1,73 m, lățimea 1,15-1,26 m și adâncimea 0,68 m.

Scheletul, aparținând unui matur, se afla în centrul camerei, în poziție chircită pe spate cu înclinare pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (70°), partea facială spre SE. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului, cel drept, îndoit din cot sub un unghi drept, era cu palma pe antebrațul stâng. Picioarele, față de corp, sunt îndoite în unghi larg, iar la genunchi în unghi ascuțit. Oasele sunt uniform colorate cu ocră. Bulgărași de ocră erau și pe resturile așternutului vegetal de pe fundul gropii. În partea stângă a bazinului se găseau fragmente mici de cărbuni de lemn.

Inventarul:

1. Vârf de săgeată din silex, aflat în zona cutiei toracice. Piesa este de formă triunghiulară, prevăzută cu o scobitură la bază. Marginile sunt retușate pe ambele părți. Lungimea este de 2,6 cm, lățimea - până la 1,15 cm (fig. 27/2).

Mormântul 12 (cultura Jamnaja). Situat în sectorul de N al tumulului (357°), la distanța de 10,3 m și adâncimea de 6,25 m (fig. 28/1).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SE-NV. Pereții sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura gropii consta din sol amestecat cu incluziuni de fragmente de bărne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea 1,74 m, lățimea 1,25 m și adâncimea 0,5 m.

Starea de conservare a scheletului este nesatisfăcătoare. Resturile osteologice aparțin unui matur, depus în poziție chircită pe partea dreaptă sau pe spate, cu înclinare în partea dreaptă, cu craniul orientat spre VNV (286°), partea facială spre sud. Unul din brațe era îndoit din cot, al doilea lipsea. Oasele scheletului sunt intens colorate cu ocră. Pe fundul camerei s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Mormântul 13 (cultura Jamnaja). Găsit în sectorul de SE al tumulului (143°), la distanța de 13,5 m și adâncimea de 5,85 m (fig. 29/1).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV. Fundul este orizontal iar umplutura consta din sol amestecat. Dimensiunile: lungimea 1,62 m, lățimea 1,12-1,16 m, adâncimea 0,2 m.

Scheletul, al unui matur, se găsea în centrul gropii, în poziție chircită pe spate, cu înclinare pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre SV (203°), partea facială spre est. Brațul drept este întins de-a lungul corpului cu palma lângă femur. Cel stâng, puțin îndoit din cot, are palma situată lângă călcâiul piciorului

stâng. Față de corp, picioarele sunt îndoite în unghi drept, iar la genunchi în unghi de aproape 180°, ajungând cu călcâiele lângă bazin. Oasele scheletului sunt intens colorate cu ocru iar fundul camerei este acoperit cu resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta dintr-un vas de lut de tip borcan. Era situat în spatele craniului, sub peretele de sud-vest al gropii. Esta modelat cu mâna, dintr-o pastă cu cioburi pisate mărunt. Arderea este bună, completă. Suprafața exterioară este netezită minuțios, culoarea variind de la roșu până la cenușiu. Recipientul are un corp ce se îngustează spre fundul plat iar partea superioară puțin invazată. Partea proeminentă a vasului este prevăzută cu două apucători-suporturi care au câte două găuri verticale cu diametrul de circa 1 cm. Dimensiunile vasului: înălțimea 11 cm, diametrul buzei 15 cm, al fundului 8 cm (fig. 29/2).

Mormântul 14 (cultura Jamnaja). Depistat în sectorul de SE al tumulului (113°), la distanța de 13,3 m și adâncimea de 5,73 m (fig. 30/1).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Pereții gropii sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura constă din sol amestecat cu resturi de la acoperișul de bârne. Dimensiunile camerei: lungimea 1,43 m, lățimea 1,26-1,31 m, adâncimea 0,42 m.

Scheletul, al unui matur, se afla în centrul camerei, în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NE (35°), partea facială spre sud-est. Brațele, puțin îndoite din coate, sunt îndreptate cu palmele spre femure. Picioarele sunt îndoite față de corp sub un unghi drept, iar la genunchi de aproape 180°, fiind cu călcâiele lângă bazin. Pe oasele scheletului a fost găsită o depunere de culoare cafenie închisă, cu grosimea de circa 0,15 cm, probabil resturile unei cuverturi. Sub schelet se găsea un strat gros de putregai cafeniu-închis ce reprezintă probabil resturile unei podine de lemn.

Ca inventar avea un vas de lut, aflat la 0,39 m de colțul nordic al gropii, la adâncimea de 5,7 m (fig. 30/2). După toate probabilitățile, vasul a fost depus pe treapta pupului de intrare, al cărui contur n-a fost evidențiat. Vasul este lucrat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate mărunt. Arderea este destul de uniformă. Suprafața este netezită neglijent, având culoare cafenie-deschisă cu pete întunecate. Recipientul are un corp svelt cu umerii rotunjiți, gât scurt, buză evazată și fund plat. Partea de jos a vasului este acoperită cu șiruri orizontale alcătuită din adâncituri unghiforme, delimitată la partea superioară de o linie orizontală alcătuită din impresiuni efectuate cu o ștanță unghiulară. Dimensiunile vasului: înălțimea 8 cm, diametrul buzei 7,8 cm, diametrul corpului 7,7 cm, al fundului 3,8 cm.

Mormântul 15 (epoca eneolitică, mormânt principal pentru prima manta). Situat în centrul tumulului, sub reper, la adâncimea de 4,5 m (fig. 31/1). Poziția stratigrafică a mormântului se constată pe profilele martorului central, pe care se

vede clar conturul vertical al camerei funerare, săpată de la nivelul orizontului vechi de călcare (fig. 21). Lutul galben, aruncat din groapă, era așezat pe suprafața orizontului antic de călcare, pe partea de nord și de sud a ei. Grosimea acestui strat de lut atinge 0,30 m.

Construcția funerară, de proporții impunătoare, consta dintr-un puț de intrare și camera sepulcrală. Puțul de intrare, de formă trapezoidală, era orientat pe axa SSV-NNE. Pereții gropii sunt îndreptați minușios. Pe suprafața lor se observă amprente verticale și oblice ce reprezintă urme lăsate de unelte cu care au fost îndreptați pereții. În partea de sud a gropii se află patru trepte, săpate în lutul galben, ce coboară spre fund. Treapta de sus era cea mai mare, având lățimea de 0,77 m și înălțimea de 0,62 m. Cea de jos era cea mai mică, cu lățimea de 0,23 m și înălțimea de 0,49 m. Umplutura gropii, în partea de sus, consta din sol amestecat, compact, cu o mare cantitate de humus. Spre fund umplutura era din sol mai mazăros. În umplutură au fost găsite două pietre de calcar nefasonate de dimensiuni mici și două fragmente de oase umane provenite de la femur și coastă. Dimensiunile puțului de intrare: lungimea 3,26 m, lățimea 1,56-2,34 m, adâncimea 2,6 m.

În centrul puțului de intrare a fost săpată camera sepulcrală, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, orientată pe axa ESE-VNV. Camera este formată îngrijit, având pereți strict verticali și fund orizontal. Umplutura ei era alcătuită din sol mazăros amestecat, în care predomină lutul galben. Dimensiunile camerei: lungimea 0,9 m, lățimea 0,7 m, adâncimea 0,9 m. Mormântul a fost complet jefuit.

Contururile puțului căutătorilor de comori sunt clare pe profilul martorului stratigrafic central. El a fost săpat de la suprafața primei mantale a tumulului, fiind îndreptat spre mormântul principal. În umplutura puțului, care constă din sol compact, amestecat, la adâncimea de 3,3 m de la reper, au fost depistate fragmente de bărne din acoperișul mormântului principal.

În legătură cu cel mai timpuriu mormânt din tumul, probabil, sunt și două gropi cu caracter de cult, săpate de la nivelul orizontului vechi de călcare. Groapa 1 era în sectorul de nord al tumulului, la distanța de 9 m spre nord de reper (8°), la adâncimea de 4,59 m (fig. 32/1). Este de formă oval-neregulată, orientată pe axa N-E, cu profilul albiat. Umplutura consta din sol amestecat. Dimensiunile gropii în partea superioară: lungimea 1,47 m, lățimea până la 1,2 m, adâncimea 0,42 m.

În umplutura gropii au fost găsite diferite resturi ale culturii materiale. Ele sunt reprezentate prin fragmente de oase de animale, numeroase valve de scoici de râu (fig. 32/3,4), așchii de silex (fig. 32/2), pietre de calcar, dintre care una este prelucrată prin șlefuire (fig. 32/5). De asemenea, au fost găsite fragmente ceramice de la câteva vase, modelate dintr-o pastă ce conținea o abundentă cantitate de scoici pisate. Fragmentele provin de la vase de mari proporții, grosimea pereților variind de la 0,8 până la 1,5 cm. Suprafața exterioară a vaselor era bine netezită, unele fiind striate. Unul dintre fragmente este de la o amforă mare, prevăzută cu

torți verticale cu înălțimea de 7 cm, având găuri horizontale cu diametrul de 1,3 cm (fig. 33/3). Un alt fragment reprezintă gâtul și umerii unui vas (fig. 27/3).

Groapa 2 era situată, de asemenea, în partea de nord a tumulului (24°), la distanța de 12,7 m, la adâncimea de 4,8 m de la reper. În plan, groapa este rotundă iar în profil cilindrică. În umplutura mazăroasă a gropii au fost găsite cinci fragmente de oase de animal și trei fragmente de vase, modelate dintr-o pastă ce conținea scoică pisată. Diametrul gropii este de 0,7 m, adâncimea de 0,28 m.

În diferite sectoare ale tumulului, începând cu adâncimea de 2 m, au fost întâlnite fragmente ceramice izolate. Toate provin de la vase de dimensiuni mari modelate din pastă ce conținea scoică pisată. Arderea era relativ bună. Suprafața exterioară, cu precădere de culoare cafenie, era destul de minuțios netezită, cu urme de striuri haotice. Grosimea pereților vaselor variază de la 1 până la 1,3 cm. O parte din fragmente provin de la amfore mari, cu torți verticale prevăzute cu găuri horizontale (fig. 25/2). Un fragment reprezintă fundul plat al unui vas cu diametrul de 7,4 cm (fig. 28/2).

Unele fragmente de pereți de vase erau ornamentate, cu precădere, prin benzi formate din linii scurte imprimare ("pseudoșnur"). Benzile formează diferite compoziții: linii ondulate, benzi verticale, ce coboară de la una orizontală ce înconjoară baza gâtului vasului, frize formate din motivul "brăduț". Uneori, ornamentul imprimat apare în asociere cu alveole sau caneluri (fig. 33/2; 34/2).

Aglomerarea de fragmente de la un vas de dimensiuni mari a fost descoperită în sectorul de SV al tumulului (225°), la distanța de 2,5 m și adâncimea de 1,8 m, care corespunde aproximativ suprafeței primei mantale, eneolitice, a tumulului (fig. 30/3). Vasul este modelat cu mâna dintr-o pastă ce avea ca degresanți cioburi pisate și silex mărunțit. Arderea este incompletă. Gâtul vasului este netezit minuțios, corpul fiind acoperit cu barbotină. Culoarea este cenușie. Recipientul are corp alungit, umeri rotunjiți, gât cilindric, buză evazată și fund bine evidențiat. Dimensiunile vasului: înălțimea 46 cm, diametrul buzei 28 cm, diametrul maxim al corpului 31 cm, diametrul fundului 16 cm.

Stratigrafia tumulului și cronologia relativă a mormintelor

Mantaua inițială a tumulului a fost ridicată din pământ omogen, cenușiu, deasupra mormântului distrus nr. 15 din epoca eneoliticului. Înălțimea mantalei de la nivelul vechi de călcare era de 2,65 m, iar diametrul de 27 m. Periferia mantalei a fost înconjurată de un ring din pietre de calcar nefasonate, de dimensiuni mici și mijlocii, care se întâlnesc de la adâncimea de 4 m de la reper. Diametrul ringului era de 35 m.

Mantaua a doua, care a mărit tumulul în înălțime până la 4,6 m de la nivelul orizontului antic și diametrul de 50 m, a fost amenajată probabil deasupra mormântului nr. 1, aparținând culturii Jamnaja. El se afla în centrul mantalei, la adâncimea de 3 m de la reper, fiind cu mai mult de 1 m mai jos de nivelul primei mantale. Această poziție stratigrafică a mormântului nr. 1 este dovedită de lutul galben aruncat din groapă, situat la suprafața mantalei inițiale, fapt reflectat pe profilul matorului principal. Mai mult decât atât, acest mormânt, după criteriul ritualului (poziția chircită pe spate) pare mult mai timpuriu decât celelalte morminte ale culturii Jamnaja, în care scheletele se aflau în poziție chircită pe o parte sau pe spate, cu înclinare pe-o parte.

Un grup cultural-cronologic de sine stătător îl formează mormintele perioadei târzii a culturii Jamnaja (nr. 2, 3, 11, 12, 13 și 14). Toate au fost depuse în tumulul deja complet format, iar în plan, majoritatea lor sunt amplasate în afara mantalei inițiale (fig. 20). Nu este exclus ca unele morminte să reprezinte unități cronologice mult mai limitate, circumstanță care actualmente este dificil de stabilit.

Următorul orizont cultural-cronologic poate fi legat probabil de mormântul nr. 9, dacă atribuirea lui culturii catacombelor este corectă. Totodată, orientarea lui față de centrul tumulului nu este caracteristică pentru cultura catacombelor, deci nu se exclude și datarea mai târzie a acestui complex.

În categoria mormintelor mai târzii ale tumulului se includ complexele atribuite perioadei mijlocii a epocii bronzului, nr. 4, 5, 6 și 8. Ultimul, pe baza vasului descoperit în el, aparține probabil culturii "mnogovalikovaja".

Unul dintre cele mai târzii morminte din tumul este nr. 10, ce aparține culturii sarmatice. Mormântul nr. 7, care conținea un schelet în poziție întinsă pe spate, lipsit de inventar, poate fi atribuit nomazilor din perioada Evului Mediu.

TUMULUL 4

Tumulul nr. 4 era situat la distanța de circa 500 m spre sud-est de satul Obileni, în stânga șoselei Hincești - Nemțeni (fig. 2/1). Mantaua tumulului se ara anual. În momentul cercetărilor avea forma circulară cu diametrul de 25 m și înălțimea de 2 m de la nivelul orizontului contemporan. Conține 13 morminte nesincrone (fig. 35; 36).

Mormântul 1 (cultura Jamnaja). Descoperit în partea centrală a tumulului (273°), la 4,3 m spre est de reper și adâncimea de 1,65 m (fig. 37/1).

Mormântul a fost săpat în mantaua tumulului. Contururile camerei funerare n-au putut fi stabilite. Scheletul, aparținând unui matur, era chircit pe spate, cu craniul spre V (270°). Brațele sunt întinse de-a lungul corpului. Picioarele, inițial așezate cu genunchii în sus, au căzut în părți, formând un romb. Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocru. Sub schelet s-au păstrat resturi de la așternutul vegetal.

Mormântul 2 (cultura Jamnaja). Situat în sectorul de NE al tumulului (58°) la distanța de 6 m și adâncimea de 2,63 m (fig. 37/2).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SE-NV. Pereții gropii sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura constă din sol amestecat, măzăros, cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea 1,61 m, lățimea 1,1-1,31 m, adâncimea de 0,72 m.

Scheletul, al unui matur, se găsea în poziție chircită pe spate, cu înclinare pe partea stângă, cu craniul orientat spre NV (335°), partea facială spre est. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului. Cel drept, posibil îndoit din cot, avea palma pe bazin. Picioarele, sunt îndoite față de corp în unghi larg, iar la genunchi în unghi de aproximativ 45°. Oasele sunt moderat colorate cu ocru. Pe fundul gropii au fost găsite resturi de așternut vegetal.

Mormântul 3 (nedeterminat). Găsit în sectorul de SE al tumulului (100°), la distanța de 6,1 m și adâncimea de 2,8 m (fig. 38/1).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile puțin rotunjite, era orientată pe axa N-S. Groapa a fost săpată neglijent, având pereții și fundul neregulați. Dimensiunile camerei: lungimea 1,7 m, lățimea 0,96 m, adâncimea 0,5 m. Resturi ale defunctului lipsesc. Probabil, acest mormânt este un cenotaf.

Mormântul 4 (cultura Jamnaja). Depistat în sectorul de SV (194°), la distanța de 8,9 m și adâncimea de 2,57 m (fig. 42/1).

Groapa funerară, de formă rectangulară neregulată cu colțurile mult rotunjite, era orientată pe axa VNV-ESE. Fundul orizontal al camerei a fost deteriorat

de către rozătoare. Dimensiunile gropii: lungimea 1,98 m, lățimea 1,06-1,27 m, adâncimea de 0,13 m.

Scheletul, al unui matur, se afla în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre SE (132°), partea facială spre SV. Brațele, moderat îndoite din coate, erau îndreptate cu palmele spre femure. Picioarele sunt îndoite față de corp în unghi drept, iar din genunchi sub un unghi de aproximativ 45°. Fundul gropii era acoperit cu resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta dintr-un topor-ciocan de piatră. Era așezat la 0,37 m, în spatele craniului (fig. 41/3). A fost lucrat dintr-o rocă cristalină de culoare neagră. Suprafața piesei este șlefuită minuțios. Toporul se caracterizează printr-un corp zvelt, ceafă rotundă bine evidențiată și lamă care se lățește către tăiș. În partea centrală este prevăzut cu o gaură rotundă. Piesa a fost ruptă în vechime. Lungimea toporului este de 13,5 cm, lățimea de 4 cm, diametrul găurii 1,8 cm.

Mormântul 5 (cultura Jamnaja). Aflat în sectorul de SV al tumulului (216°), la distanța de 12,3 m și adâncimea de 2,67 m (fig. 41/2).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NV-SE. Pereții longitudinali sunt oblici, fundul orizontal. Umplutura constă din sol amestecat, măzăros, cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș. Dimensiunile camerei pe fund: lungimea 1,5 m, lățimea 1,02 m, adâncimea 0,5 m.

Scheletul, aparținând unui matur, se găsea în centrul camerei, în poziție chircită pe spate, cu înclinare pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre SE (124°), partea facială în sus. Brațul drept este întins de-a lungul corpului, având laba sub femurul piciorului drept. Cel stâng, îndoit în cot sub un unghi lax, era cu palma pe bazin. Față de corp, picioarele sunt îndoite în unghi larg, iar la genunchi foarte ascuțit. Sub schelet s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Mormântul 6 (cultura Jamnaja). Găsit în sectorul de SV al tumulului (233°), la distanța de 12,2 m și adâncimea de 2,5 m (fig. 37/3).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SE-NV. În profil, groapa se îngustează puțin către fund. Umplutura consta din sol amestecat, măzăros. Dimensiunile camerei: lungimea 1,8 m, lățimea 1,3 m, adâncimea 0,4 m.

Scheletul, al unui matur, se găsea în centrul camerei, în poziție chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre SE (154°) partea facială spre vest. Brațul stâng este întins de-a lungul corpului cu palma lângă femure. Cel drept, îndoit din cot sub un unghi larg, avea palma pe antebrațul mâinii stângi. Picioarele, față de corp sunt îndoite sub un unghi larg, iar la genunchi sub un unghi ascuțit, având călcăile aproape de bazin. În partea de nord a camerei au fost descoperite fragmente mici de cărbuni de lemn. Pe fundul gropii s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Mormântul 7 (cultura Jamnaja). Situat în sectorul de SE al tumulului (150°), la distanța de 12,2 m și adâncimea de 3,25 m (fig. 38/2).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SE-NV. Pereții sunt netezi, verticali, fundul orizontal. Umplutura gropii consta din sol amestecat, mazăros, cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș și de cărbuni de lemn. Dimensiunile camerei: lungimea 2,2 m, lățimea 1,1-1,18 m, adâncimea 1,5 m.

Scheletul era într-o stare de conservare nesatisfăcătoare. Se găsea în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre NV (309°), partea facială spre NE. Brațele sunt paralele cu corpul. Totodată, humerusul stâng zace pe cutia toracică. Față de corp, picioarele sunt îndoite în unghi larg, iar la genunchi în unghi aproximativ drept. Pe fundul gropii au fost găsite resturi de așternut vegetal.

Mormântul 8 (perioada târzie a eneoliticului, înmormântare principală). Găsit în sectorul de SV al tumulului (193°), la distanța de 4,3 m și adâncimea de 2,4 m (fig. 39/1). Poziția stratigrafică a mormântului este evidențiată pe martorul stratigrafic de sud, pe care se observă nivelul de la care a fost săpată groapa: suprafața nivelului antic de călcare (fig. 36).

Camera funerară, de formă alungită, era orientată pe axa N-S cu o mică deviere. În profil, groapa se lărgeste puțin către fund, care este orizontal. Umplutura gropii consta din sol mazăros, ars până la roșu și incluziuni de fragmente de cărbuni de lemn. De asemenea, se întâlneau și fragmente de oase umane calcinate. Dimensiunile camerei pe fund; lungimea 2,15 m, lățimea 1,33 m, adâncimea 0,3 m.

Mormântul este aproape în întregime distrus în antichitate. "In situ", s-au păstrat doar oase de la tibie și un fragment din femurul piciorului stâng. Restul oaselor, cu precădere în stare fragmentară, erau împrăștiate pe fundul gropii. În partea de sud erau situate fragmente de la craniu și de la oasele brațelor. În centru se găseau vertebrele, coastele, fragmente de la bazin și femure. După amplasarea oaselor picioarelor și modul de dispunere a celorlalte oase, se poate admite că defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre sud.

Unele dintre oasele scheletului au urme de ardere. Circumstanța poate fi pusă în legătură cu faptul că în procesul ritualului funerar, pe acoperișul de bârne al mormântului a fost aprins un rug puternic și bârnele arse s-au prăbușit în camera funerară peste defunct. Așa se poate explica lipsa urnelor de foc pe pereții și pe fundul gropii ca și pe inventarul funerar. Pe fundul gropii s-au păstrat resturile de așternut vegetal, deasupra căruia, pe alocuri, se găseau mici fragmente de cărbuni de lemn.

Inventarul era compus din:

1. Percutor de piatră. Se găsea în partea centrală a gropii; la 0,5 m de la peretele de sud (fig. 39/3). Unealta are forma ovală. Dimensiunile: înălțimea 10,5 cm, lățimea până la 10,4 cm, grosimea 4,8 cm.

2. Vas de lut în formă de amforă. Se găsea în partea de sud a gropii, sub peretele de vest (fig. 40/2). Recipientul a fost modelat dintr-o pastă fină, fără degresanți vizibili. Suprafața exterioară este netezită, pe alocuri lustruită, de culoare roșietică. Arderea este bună, completă. Oala se caracterizează printr-un corp globular scund, gât cilindric înalt, buza evazată și fund plat. Corpul vasului este ornamentat cu un motiv monocrom, executat cu vopsea de culoare cafenie-închisă. Ornamentul este alcătuit din trei registre, care corespund anumitor părți arhitectonice ale vasului (baza gâtului, părțile de sus și de jos ale corpului). Registrele sunt separate prin benzi formate din câte patru linii orizontale paralele. Baza gâtului este ornamentată cu un șir de triunghiuri pictate dispuse cu vârful în sus. Partea de sus a corpului este divizată în patru metope simetrice, prin benzi verticale formate din două fâșii de linii verticale paralele, spațiul dintre ele fiind ocupat de romburi cruțate. Metopele sunt acoperite cu o "rețea" oblică din linii subțiri care, în partea de jos, sunt limitate de benzi diagonale formate din linii subțiri. Partea de jos a corpului este ornamentată prin triunghiuri cu vârful în jos, formate din benzi late de linii paralele. Prin benzi analoage sunt unite vârfulurile cu bazele triunghiurilor. Pe partea proeminentă a corpului, simetric, sunt amplasate patru proeminențe segmentare, cu lungimea de 2 m. Dimensiunile vasului: înălțimea 22,6 cm, diametrul buzei 11,2 cm, diametrul corpului 22 cm, diametrul fundului 8,2 cm, înălțimea gâtului 7 cm.

3. Amforă pictată, de dimensiuni mici. Era situată în partea centrală a camerei (fig. 40/1). Recipientul a fost modelat dintr-o pastă fină, fără degresanți vizibili. Arderea este bună, completă. Suprafața exterioară bine netezită, pe alocuri lustruită, este de culoare roșietică. Vasul se caracterizează printr-un corp scund, gât cilindric înalt, buza evazată și fund plat. Partea cea mai proeminentă a corpului este prevăzută cu două tortițe verticale cu orificii orizontale, plasate simetric. Corpul vasului este ornamentat cu un motiv monocrom, executat cu vopsea de culoare cafenie-închisă. Compoziția ornamentală prezintă două registre, care corespund bazei gâtului și corpului. Baza gâtului este acoperită cu o bandă de linii orizontale paralele, iar corpul cu benzi similare oblice, ce formează triunghiuri cu vârful în jos. Toate elementele motivului ornamental sunt constituite din șiruri de franjuri oblice. Dimensiunile: înălțime 16,2 cm, înălțimea gâtului 5,5 cm, diametrul buzei 8,8-9,2 cm, diametrul corpului 16 cm, diametrul fundului 15 cm.

4. Cuțit de cupru miniatural. Se găsea împreună cu amfora (fig. 39/2). Are o lamă subțire de formă triunghiulară, alungită și mâner de aceeași configurație. Dimensiunile: lungimea 6,4 cm, lungimea lamei 3,4 cm, lățimea lamei 1,5 cm, grosimea 0,15 cm.

Mormântul 9 (cultura Jamnaja). Situat în sectorul de SE al tumulului (123°), la distanța de 7,9 m și adâncimea de 2,65 m (fig.43/2).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Pereții gropii sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura consta din sol amestecat. Dimensiunile camerei: lungimea 1,64 m, lățimea 1,03-1,12 m, adâncimea 0,2 m.

Scheletul, al unui matur, se afla în centrul camerei, în poziție chircită moderat pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre NE (50°), partea facială spre SE. Brațul stâng, întins de-a lungul corpului, avea palma sub femurul piciorului drept. Cel drept, îndoit din cot în unghi drept, era aranjat cu antebrațul pe antebrațul mâinii stângi. Față de corp, picioarele sunt îndoite în unghi drept, iar la genunchi în unghi ascuțit, având călcăile aduse spre bazin. Oasele scheletului și îndeosebi craniul erau colorate cu ocru. Pe fundul camerei s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Mormântul 10 (cultura "mnogovalikovaja"). Descoperit în partea de sud a tumulului (175°), la distanța de 14,2 m și adâncimea de 2,6 m (fig. 44/3).

Camera funerară, de formă cvasirectangulară, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa E-V. Pereții sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura consta din sol amestecat și numeroase incluziuni de lut galben. Dimensiunile camerei la fund: lungimea 1,6 m, lățimea 0,87-1,11 m, adâncimea 0,2 m.

Scheletul, al unui matur, se găsea în partea de nord a camerei, în poziție chircită pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre ENE (85°), partea facială spre nord. Brațele, îndoite din coate, au fost aduse cu palmele înaintea feței. Față de corp, picioarele sunt îndoite sub un unghi drept, iar din genunchi la 45°. Pe fundul gropii s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta dintr-un vas de lut în formă de borcan. Era situat la distanța de 0,1 m spre sud-est de ceafa defunctului (fig.44/4). Vasul este modelat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate. Arderea este incompletă. Suprafața exterioară este zgrunțuroasă, de culoare întunecată. Vasul are un corp puțin bombat, buza ușor evazată și fund profilat. Dimensiunile: înălțimea 12,4 cm, diametrul buzei 12 cm, diametrul fundului 8,6 cm.

Mormântul 11 (cultura Jamnaja). Descoperit în partea de sud a tumulului (190°), la distanță de 14,9 m și adâncimea de 3,29 m (fig.44/2).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile și pereții longitudinali rotunjiți, era orientată pe axa ESE-VNV. Pereții sunt netezi, verticali, fundul orizontal. Umplutura consta din sol măzăros amestecat cu incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea 1,63 m, lățimea 1,02-1,36 m, adâncimea 0,31 m.

Scheletul, al unui matur, se afla în centrul camerei, în poziție chircită pe spate, cu înclinare pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre V (273°), partea facială în sus. Brațul drept, puțin îndepărtat de corp, este întins în direcția genunchilor. De la cel stâng s-au păstrat numai oasele antebrațului, situate perpendicular cu șira spinării. Picioarele, față de corp, sunt îndoite în unghi aproximativ drept, iar la genunchi ascuțit. Pe oasele scheletului și în nemijlocita lui apropiere au fost constatate urme de ocră. Pe fundul gropii s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Inventarul este format dintr-un vas de lut în formă de borcan. Este situat în zona cotului brațului drept (fig.44/1). Recipientul a fost modelat cu mâna dintr-o pastă cu cioburi pisate și calcar mărunțit. Arderea este completă. Suprafața exterioară este netezită, de culoare cafenie-deschisă cu pete întunecate. Vasul are un corp puțin profilat, buza evazată și fund plat evidențiat. Partea exterioară a buzei este ornamentată cu creștături oblice, scurte. Dimensiunile vasului: înălțimea 11,6 cm, diametrul buzei 16 cm, diametrul fundului 10 cm.

Mormântul 12 (cultura Jamnaja). S-a găsit în partea de sud a tumulului (180°), la distanța de 8 m și adâncimea de 2,42 m (fig. 43/1).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV. Pereții sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura gropii consta din sol amestecat, mazăros, și incluziuni de fragmente de bârne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea 1,64 m, lățimea 1,1 m, adâncimea 0,41 m.

Scheletul, al unui matur, se afla în centrul camerei, în poziție chircită moderat pe partea dreaptă, cu corpul orientat spre SV (220°), partea facială spre SE. Brațul drept, întins de-a lungul corpului, avea palma lângă femure. Cel stâng, îndoit din cot sub un unghi larg, era situat cu palma pe încheietura mâinii drepte. Picioarele, față de corp, sunt îndoite sub un unghi larg, iar la genunchi în unghi ascuțit. Pe fundul gropii s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta din șase piese de silex: un fragment de lamă și cinci așchii. Marginile lamei au fost prelucrate prin rețușe bifaciale mărunte. Lungimea lamei este de 2,4 m, lățimea de 1,2 cm (fig.42/2 - 6).

Mormântul 13 (cultura Jamnaja). Descoperit în sectorul de est al tumulului (90°), la distanță de 5,5 m și adâncimea de 2,65 m (fig.45/2).

Camera funerară, de formă cvasirectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SSE-NNV. Pereții sunt verticali, fundul orizontal. Umplutura consta din sol amestecat, mazăros, cu incluziuni din fragmente de bârne de la acoperiș. Dimensiunile camerei: lungimea 1,56 m, lățimea 1,06-1,2 m, adâncimea 0,46 m.

Scheletul, de la un matur, se găsea în centrul camerei, în poziție chircită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre nord (358°), partea facială spre est.

Brațul stâng, îndoit din cot, are palma la genunchiul drept. Cel drept, de asemenea îndoit din cot, e situat cu palma lângă palma celui stâng. Față de corp, picioarele sunt îndoite în unghi drept, iar la genunchi sub unghi ascuțit. Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocru. Pe fundul gropii s-au păstrat resturi de așternut vegetal.

Inventarul consta dintr-un vas de lut, în formă de oală. Era așezat la 0,2 m spre nord-est de partea facială a craniului (fig.45/1). Recipientul a fost modelat din pastă ce conținea șamotă mărunță. Arderea era completă. Suprafața exterioară era netezită, având culoarea cafenie deschisă cu pete cenușii. Vasul are un corp zvelt, umeri bine evidențiați, gât înalt, buza evazată și fund plat. Partea exterioară a buzei este ornamentată cu creștături oblice scurte. Dimensiunile vasului: înălțimea 13,3 cm, diametrul buzei 10,6 cm, diametrul corpului 12,6 cm, diametrul fundului 6,8 cm.

Pe lângă morminte, în tumul au fost descoperite și două gropi, amplasate în partea lui de est. Legătura lor cu complexele funerare cercetate este dificil de stabilit. *Groapa 1*, depistată la distanța de 13,2 m spre SE de reper (115°), la adâncimea de 1,55 m, avea forma circulară în grund și profil cilindric. Umplutura consta din sol amestecat, măzăros. Resturi de cultură materială n-au fost depistate. Diametrul gropii este de 1,8 m, adâncimea 0,5 m. *Groapa 2*, aflată la distanța de 10,5 m spre NE de reper (77°) și adâncimea de 2,68 m. După formă, profil și umplutură este similară gropii 1. Dimensiunile: diametrul 2,05 m, adâncimea 0,3 m.

La periferia de sud-est a tumulului a fost găsit un vas în formă de leala (fig.37/4). Recipientul a fost modelat cu mâna dintr-o pastă ce conținea cioburi pisate. Arderea era completă. Suprafața exterioară este bine netezită, pe alocuri lustruită, având culoarea cafenie-deschisă - cenușie. Vasul se caracterizează printr-un corp zvelt, umeri ușor înclinați, buza evazată și fund plat. Partea cea mai proeminentă a corpului este ornamentată cu un brâu alveolat cu çapetele suprapuse. Dimensiunile vasului: înălțimea 16,5 cm, diametrul buzei 12 cm, diametrul corpului 13 cm, diametrul fundului 7,8 cm.

Stratigrafia tumulului și cronologia relativă a mormintelor

Tumulul nr. 4 a fost ridicat deasupra mormântului nr. 8 din perioada târzie a epocii eneolitice, săpat de la suprafața orizontului antic. Poziția stratigrafică a acestui mormânt, în calitate de complex funerar principal al tumulului, este fixată pe profilul de nord al primului martor de sud (fig. 36). Înălțimea tumulului de la nivelul vechi de călcare era de 1,8 m. Mantaua consta din sol omogen de culoare cenușie închisă. Totodată, nucleul mantalei este reprezentat de un sol puternic ars până la roșu-bej. În plan, nucleul de pământ ars este de formă circulară neregulată, cu diametrul de circa 17 m, având înălțimea de circa 1,2 m de la nivelul orizontului antic. Pe linia suprafeței vechi de călcare au fost atestate numeroase resturi de la

rug reprezentate de fragmente de crengi, nuiele și bârne cu diametrul de până la 0,2 m, carbonizate, dispuse în cruce. Deasupra mormântului nr. 8 stratul de sol ars lipsește, fapt datorat probabil unui eventual puț de pradă, ce a deteriorat acest complex. Un gol similar este atestat și în martorul stratigrafic central, cauzat de o intervenție mai târzie în partea centrală a mantalei, care poate fi considerat ca un puț de jaf. Groapa jefuitorilor din centrul tumulului a ajuns până la lutul viu și având în vedere umplutura ei (sol compact cu straturi subțiri de mъл), a stat deschisă timp îndelungat.

În partea de sud-vest a mantalei, la adâncimea de 0,65-0,8 m de la reper a fost găsit un segment de cromleह sau de pavaj din pietre de calcar nefasonate, de dimensiuni medii. Printre pietre, se evidențiază patru lespezi de mari proporții, asemănătoare cu stelele antropomorfe. Două dintre ele au fost prelucrate cu grijă, având capetele de sus, care convențional reprezintă capul, îngustate. Prima stelă, cu lungimea de 1,2 m, lățimea 0,57 m și grosimea 0,22 m a fost găsită la distanța de 17,2 m spre sud de reper (180°) (fig. 43/3). A doua, cu lungimea de 1,17 m, lățimea de 0,47 m și grosimea de 0,32 m, se găsea la distanța de 15,2 m spre sud-vest de reper (214°) (fig.41/1). Ambele piese, au fost probabil mișcate din locul lor inițial, cu atât mai mult cu cât prima stelă se afla la suprafața tumulului.

Cu excepția mormântului nr. 8, restul mormintelor descoperite în tumulul nr. 4 sunt secundare. Un grup cultural-cronologic individualizat îl formează mormintele culturii Jamnaja care, la rândul lor, se divid probabil în unități cronologice mult mai limitate. Cel mai timpuriu poate fi considerat mormântul nr. 1 depus în centrul tumulului și care conținea un schelet în poziție chircită pe spate, orientat cu craniul spre vest. Celelalte morminte ale culturii Jamnaja se atribuie complexelor periferice și, conform ansamblului de parametri, aparțin perioadei târzii a culturii Jamnaja din spațiul cuprins între Carpați și Nistru. Mormintele nr. 2, 4-6, 9, 12, 13, dispuse pe o curbă relativ regulată față de centrul tumulului, sunt probabil parțial sincrone. Mormintele nr. 7 și 11, fiind amplasate după limitele acestei curburii, nu se înscriu în modalitatea generală de organizare a tumulului.

Cel mai târziu în curgan a fost depus mormântul nr. 10, care aparține culturii "mnogovalikovaja".

TUMULUL 5

Tumulul nr. 5 era situat la circa 0,5 km spre NE de periferia de nord a satului Obileni și 2 km spre nord-vest de tumulul nr. 4 (fig.2/1). Anual se ara. Când a început cercetarea, avea o configurație circulară neregulată, cu diametrul de circa 28 m și înălțimea de 0,7 m. Conține 2 morminte nesincrone (fig. 46).

Mormântul 1 (perioada evului mediu). Descoperit în partea de sud a tumulului (189°), la distanța de 11,3 m și adâncimea de 1,0 m (fig. 45/3).

Contururile camerei funerare n-au fost identificate. Scheletul, al unui matur, se afla în poziție întinsă pe spate, cu craniul orientat spre VNV (286°). Craniul este întors spre dreapta, cu partea facială spre sud. Brațele sunt întinse de-a lungul corpului.

Mormântul 2 (cultura sarmatică, principal). Situat în centrul tumulului, sub reper (fig.47/1). A fost săpat de la nivelul vechi de călcare, circumstanță atestată pe ambele profile ale martorului stratigrafic central (fig. 46). Camera funerară, la nivelul orizontului antic, era înconjurată de lutul galben aruncat din groapă, care forma un cerc cu diametrul de circa 10 m, având grosimea de 0,2 m. În profilele aceluiși martor sunt observabile clar și contururile pușului căutătorilor de comori, săpat de la suprafața tumulului, deosebindu-se și prin umplutura specifică.

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa N-S cu o mică deviere. Pereții gropii sunt în general verticali; în partea centrală, către fund, peretele longitudinal de vest este înclinat spre interior iar cel de est, teșit în afară. Fundul construcției este înclinat puțin spre sud. Umplutura gropii consta din sol amestecat compact în partea de sus și mazăros în partea de jos. În partea de nord, în umplutură, s-au întâlnit oase umane izolate și fragmente de amfore. Dimensiunile camerei: lungimea 3,92 m, lățimea 1,65-1,9 m, adâncimea 1,52-1,57 m.

Mormântul a fost complet deteriorat. Resturile arheologice erau grupate cu precădere în partea de nord a gropii, al cărui fund era aproape acoperit cu fragmente de cărbuni de lemn. Tot de aici au fost recuperate următoarele piese:

1. 15 fragmente de diferite dimensiuni și profile provenite de la câteva vase de sticlă. Sticla este mată, de calitate bună (fig. 45/4).

2. Strachină fragmentară din pastă fină roșiatică (fig. 48/2). Este lucrată la roată dintr-o pastă fără degresanți vizibili. Arderea este de calitate, completă. Suprafața, minuțios netezită, are culoare cărămizie. În partea superioară a vasului era acoperită cu firnis. Strachina are corp conic, buza verticală ușor invazată și fund plat. Dimensiunile vasului: înălțimea 6,1 cm, diametrul buzei 12,4 cm, diametrul fundului 4,8 cm.

3. Fragmente, de diferite dimensiuni, de la un obiect de fier, puternic corodat. Pe două dintre ele s-au păstrat nituri de bronz. O parte sunt acoperite cu foiță de aur, ornamentată cu șiruri de împunsături. Un fragment mare are un capăt globular și probabil provine de la un mâner. Fragmentele enumerate provin probabil de la o sabie de fier și de la teacă (fig. 48/3, 4, 6, 7).

În partea de sud a gropii s-au găsit:

1. Fragmente de la un obiect de fier, similare celor aflate în partea de nord a construcției.

2. Fragment de cataramă de fier puternic corodată. Catarama era de dimensiuni masive, de formă pătrată. Lungimea limbușii era de 4,6 cm (fig. 48/5). Tot aici a fost găsită încă o limbușă, probabil de la o cataramă similară.

3. Inel din sârmă de bronz (fig. 48/8). Diametrul inelului este de 3,2 cm, diametrul sârmei de 0,5 cm. Inelul este trecut printr-un laț executat dintr-o bară de bronz cu secțiune pătrată, ale cărei capete sunt tasate în formă circulară, cu diametrul de 1,2 cm, în centrul ambelor găsindu-se câte un spin prin intermediul căruia laturile se întăreau pe un obiect de lemn oarecare.

4. Inel de bronz cu diametrul de 4,2 cm, lucrat dintr-o tijă cu lățimea de 1 cm (fig. 48/1).

5. Plăci rotunde de bronz (fig. 47/3). Una din ele este executată dintr-o placă cu grosimea de 0,1 cm și are diametrul de 2,5 cm. Alte două au diametrul de 1,1 cm, fiind semisferice în profil. Sunt executate dintr-o placă cu aceeași grosime.

6. Doi saltaleoni din foiță de bronz cu lungimea de 0,6 și 0,25 cm (fig. 47/3).

Stratigrafia tumulului și cronologia relativă a mormintelor

Tumulul nr. 5 a fost ridicat deasupra mormântului nr. 2 al culturii sarmatice. Înălțimea lui față de suprafața orizontului antic era de 0,68 m iar diametrul de 28 m. Mormântul a fost înconjurat cu un șanț circular întrerupt în partea de nord-nord-est. Diametrul șanțului este de 14 m, adâncimea aproximativ 1 m, lățimea 0,3-0,37 m. În partea centrală a trecerii spre mormânt, între capetele șanțului, a fost depistată o aglomerare de fragmente de amfore. În total erau 263 de fragmente de amfore, printre care pereți, buze, torți (fig. 47/2, 4). În partea de nord-vest a mantalei, lângă marginea interioară a șanțului, a fost găsit un craniu de cal.

Unicul mormânt secundar, depus în partea de sud a tumulului, se atribuie perioadei evului mediu.

TUMULUL 6

Tumulul nr. 6, care făcea parte din grupul tumular de la Sărăteni, ocupa o poziție intermediară între tumulii nr. 2 și 3 (fig. 2/1). El era situat chiar pe marginea platoului și, ca urmare, partea lui de vest, în momentul investigațiilor, era prăbușită pe coasta abruptă. Partea de est a tumulului era puternic afectată de un drum de țară. Nederanjată era doar partea lui centrală, cu înălțimea de circa 1 m. Au fost investigate 4 morminte nesincrone (fig. 49).

Mormântul 1 (perioada mijlocie a epocii bronzului). Descoperit în sectorul de SE al tumulului (163°), la distanța de 5,8 m și adâncimea de 0,93 m (fig. 50/4).

Contururile camerei funerare n-au fost observate. Scheletul, al unui matur, era chirцит accentuat pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre ENE (70°), partea facială spre nord. Brațul stâng, brusc îndoit din cot, era cu palma în fața craniului. Picioarele, față de corp și la genunchi, erau îndoite în unghi foarte ascuțit, având genunchii la nivelul cotului brațului stâng.

Mormântul 2 (epoca eneolitică, principal). Era situat în partea centrală a tumulului (90°), la distanța de 1,3 m spre est de reper, la adâncimea de 1,47 m (fig. 50/1). Lutul galben, aruncat din groapă, este observabil pe ambele profile ale mormântului central (fig. 49).

Camera funerară, în partea superioară de formă cvasirectangulară, era orientată pe axa SE-NV. Dimensiunile gropii la partea superioară: lungimea 2,5 m, lățimea 0,9-1,75 m. În profil, groapa se îngustează către fund. În partea de nord, groapa este prevăzută cu o treaptă înclinată, lungă de 0,6 m și înaltă de 0,31 m. Umplutura gropii constă din sol amestecat în care au fost depistate două pietre de calcar, nefasonate. Fundul gropii, de formă cvasiovală, avea lungimea de 1,57 m și lățimea de 0,78-1,29 m. Adâncimea gropii este de 1,1 m.

Mormântul a fost devastat complet în antichitate. Resturi scheletice sau alte elemente ale culturii materiale n-au fost găsite în timpul dezvelirii mantalei. În locul ce suprapunea nemijlocit groapa mormântului, au fost găsite câteva fragmente ceramice de la vase de mari proporții (grosimea pereților de 1 cm) lucrate din pastă ce avea ca degresant scoică pisată. Suprafața exterioară era bine netezită, pe alocuri striată. Unul din fragmente avea un ornament imprimat ("pseudoșnur").

Mormântul 3 (nedeterminat). Aflat în sectorul de SV al tumulului (212°), la distanță de 4 m și adâncime de 0,61 m.

Mormântul a fost depus în mantaua tumulului. Contururile camerei funerare n-au fost evidențiate. Scheletul, aparținând unui copil, era complet deteriorat. Poziția și orientarea n-au putut fi stabilite.

Mormântul 4 (cultura Jamnaja). Depistat în sectorul de NE al tumulului (32°), la distanță de 11,2 m și adâncimea de 1,9 m (fig. 50/2).

Camera funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa SE-NV. Lungimea gropii este de 1,3 m, lățimea de 1,05 m.

Scheletul, al unui matur, se găsea în centrul camerei, în poziție chircită pe spate, cu înclinare pe partea stângă, cu craniul orientat spre NV (325°), partea facială spre est. Brațul stâng era întins de-a lungul corpului, cu palma îndreptată spre genunchi. Cel drept, puțin îndoit din cot, avea palma așezată pe bazin. Față de corp, picioarele sunt îndoite în unghi larg, iar din genunchi foarte ascuțit. Oasele scheletului sunt moderat colorate cu ocră. Pe fundul gropii au fost păstrate resturi de așternut vegetal.

Inventarul este compus dintr-un vas de lut de tip borcan. Era așezat la 0,1 m spre nod-est de craniu (fig. 50/3). A fost modelat dintr-o pastă ce avea ca degresanți șamotă și silex pisat mărunț. Arderea este completă. Suprafața exterioară este netezită minuțios, având culoarea roșietică.

Corpul vasului este conic, cu partea superioară puțin rotunjită, buza neevidentiată și fundul profilat. Puțin mai jos de margine, vasul este prevăzut cu două tortițe cu orificii verticale. Corpul este complet acoperit cu un ornament incizat, reprezentând benzi de linii oblice scurte, dispuse sub unghiuri opuse sau cu motivul de "brăduț". Dimensiunile vasului: înălțimea 12,2 cm, diametrul gurii 16 cm, diametrul fundului 8 cm.

Stratigrafia tumulului și cronologia relativă a mormintelor

Tumulul nr. 6, cu înălțimea de 1,2 m de la nivelul vechi de călcare și diametrul de circa 30 m, a fost ridicat deasupra mormântului nr. 2, distrus din epoca eneolitică. Poziția stratigrafică a acestui mormânt este stabilită pe baza lutului galben aruncat din groapă, cu grosimea de 0,2 m, situat în partea ei de vest pe suprafața orizontului antic, situație clar observată pe profilul martorului central (fig. 49). Mantaua tumulului constă din sol omogen cenușiu. În procesul săpăturilor, în diferite sectoare ale mantalei au fost depistate fragmente de ceramică de la vase modelate din pastă ce conține scoică pisată.

În tumulul deja complet format, au fost depuse succesiv mormântul nr. 4 aparținând culturii Jamnaja și mormântul nr. 1 din perioada mijlocie a epocii bronzului. Poziția cultural-cronologică a mormântului nr. 3, din cauza stării nesatisfăcătoare de conservare, rămâne neclară.

ÎNCADRARE CULTURALĂ

MORMINTE DIN EPOCA ENEOLITICĂ

Complexele funerare eneolitice, descoperite în grupul tumular de la Sărăteni și Obileni, reflectă aproape în întregime, coloana cultural-stratigrafică a celor mai timpurii înmormântări tumulare din spațiul carpato-nistrean. Totodată, importanța monumentelor investigate este deosebită, deoarece ele reprezintă o îmbinare reușită a unei situații stratigrafice extrem de rară pentru spațiul de mai sus, cu diverse detalii sigur precizate ale construcțiilor funerare, ale ritualului și cu inventar funerar unicat. Combinațiile acestor parametri permit examinarea mormintelor eneolitice în limitele a trei orizonturi cultural-cronologice de sine stătătoare.

Cel mai timpuriu complex funerar din epoca paleometalului este fără îndoială mormântul nr. 3 al unui copil din tumulul 2 de la Sărăteni (fig. 15/1). El se caracterizează printr-o cameră funerară ovală, acoperită cu bârne dispuse transversal, schelet în poziție întinsă pe spate cu orientarea spre est. Deasupra mormântului a fost înălțat tumulul inițial, care ulterior a fost suprapus de a doua manta, ridicată peste un mormânt eneolitic mai târziu (nr. 11, fig. 19/3). Mormintele eneolitice tumulare cu scheletele în poziție întinsă (destul de sporadice în limitele spațiului examinat) sunt, în general, atestate în diferite raioane. Cu toate acestea, în tumulul nr. 2 de la Sărăteni, pentru prima dată în istoria studierii acestui tip de monumente funerare, a fost constatat, cert, cazul suprapunerii stratigrafice a unui mormânt în poziție întinsă de un alt mormânt eneolitic ce se caracterizează prin trăsături diagnostice, cronologice și culturale sigure. Excepționalitatea unei astfel de situații stratigrafice ne permite revenirea la problema corelării cronologice și atribuirii culturale a complexelor funerare, cunoscute în literatura arheologică, ca "Morminte cu schelete întinse și colorate".

În prezent, sunt cunoscute mai mult de 40 de morminte de tipul examinat. În spațiul carpato-nistrean ele sunt relativ uniform răspândite, concentrarea cea mai mare fiind atestată în bazinul inferior al Prutului și Dunării, în zona limitrofă a lacurilor dunărene (fig. 51). Diapazonul cronologic al mormintelor cu schelet în poziție întinsă, ținând cont de stratigrafia tumulilor și de alte caracteristici, este destul de mare, cuprinzând perioada de la eneoliticul timpuriu până la perioada timpurie a epocii bronzului inclusiv. În plan cultural, complexele cele mai timpurii sunt de obicei separate de mormintele tipologic similare ale comunităților balcano-dunărene, fiind puse în legătură cu tradițiile funerare ale formațiunilor de tip Mariupol. La rândul lor, mormintele tumulare târzii cu schelete în poziție întinsă sunt încadrate în limitele culturii Jamnaja. Este necesar de remarcat că o astfel de diferențiere cultural-cronologică a înmormântărilor în poziție întinsă, se bazează în

special pe datele stratigrafice, deosebirile tipologice fiind mai puțin invocate. Rezultatul unei astfel de abordări este delimitarea bruscă a tuturor complexelor prejamnaja, independent de particularitățile lor tipologice, de monumentele perioadei culturii Jamnaja (Subbotin, 1991; Vančugov, Subbotin, Dzigovskii, 1992, p.61-63). Totodată, datele stratigrafice examinate, împreună cu caracteristicile tipologice ale ritualului și inventarului funerar, au capacitatea de a identifica anumite legități în distribuirea întregului masiv de morminte în poziție întinsă și evidențiază anumite tendințe în evoluția acestei tradiții funerare.

Criteriul fundamental, în baza căruia este posibilă delimitarea monumentelor examinate, este forma camerei funerare. Anume acest parametru, în asocierie cu poziția stratigrafică a mormântului, oferă cele mai bune informații pentru determinările cultural-cronologice.

Într-un șir de cazuri, aceste caracteristici sunt completate cu alte elemente: orientarea defunctului, specificul inventarului funerar, prezența sau lipsa ocrului și alte detalii contextuale. Pe de altă parte, este puțin probabil că unele trăsături ale practicilor funerare pot fi luate în considerație în procesul analizei, având în vedere variația lor în limitele aceluiași grup cultural (de exemplu, specificul acoperișului mormântului sau, fiind un atribut universal pentru diverse formațiuni culturale, resturile de așternut vegetal pe fundul gropii).

După contur, gropile funerare cu scheletele în poziție întinsă pot fi împărțite în trei tipuri principale. Primul tip este reprezentat prin camere de formă ovală sau gropi rectangulare cu colțurile mult rotunjite, practic apropiate de oval. La tipul al doilea se atribuie gropile înguste alungite, la care coraportul între lungime și lățime este aproximativ de 1:3. Al treilea tip este alcătuit din camere rectangulare propriuzise de mari dimensiuni. Unele complexe funerare, deoarece construcțiile funerare sunt într-o stare de conservare nesatisfăcătoare sau informațiile despre construcția lor sunt lacunare, nu pot fi invocate pe deplin la o analiză comparativă. Ele pot fi folosite doar cu anumite rezerve. Fiecare dintre aceste morminte va fi evidențiat aparte.

Mormintele cu scheletele în poziție întinsă se caracterizează printr-un sortiment de parametri bine definiți. Majoritatea defuncțiilor sunt orientați cu craniul în sectorul de est. Numai în două cazuri scheletele erau orientate spre vest, mormântul 1/7 Desantnoe și 5/7 de la Holmskoe (Alexeeva 1976, p. 183, fig.2/2; Cerncakov, Stanko, Gutkova, 1986, p. 86).¹

Pentru acoperișul camerei funerare erau folosite în egală măsură bârne și lespezi de piatră, uneori aceste elemente fiind asociate. Ocrul este folosit aproape

---

¹ Aici și în continuare, în cazurile de trimeri la complexe concrete, numărătorul corespunde numărului tumulului iar numitorul numărului mormântului.

la toate înmormântările, însă intensitatea folosirii lui variază de la acoperirea completă a scheletului și fundului camerei funerare până la colorarea moderată a anumitor părți ale scheletului.

Poziția stratigrafică a acestei grupe de complexe funerare în tumuli este următoarea: într-un caz, în tumulul nr. 2 de la Sărăteni, asemenea mormânt îl precede pe cel de tip Hadgigher, în terminologia lui V. G. Petrenko (1989, p. 19) sau varianta basarabeană a culturii Cernavodă I, după terminologia lui V. I. Manzura (1993, p. 28-30). Mormintele în gropi ovale, stratigrafice, sunt destul de frecvent suprapuse de mormintele culturii Jamnaja, și nu numai de cele târzii, dar și de cele mai timpurii pentru teritoriul carpato-nistrean. Destul de semnificativ în acest context este mormântul 1/15 de la Etulia II (Borziak, 1986, p. 85, fig. 5/4), înconjurat de un cromleh din lespezi masive. În tumul, deasupra acestui mormânt a fost depus un mormânt al culturii Jamnaja, căruia îi sunt specifice trăsături atât de arhaice, încât a fost desemnat chiar ca eneolitic timpuriu (Dergacev, 1986, p. 69). Alături de Etulia, situații similare au fost semnalate pentru mormintele 1/17 de la Desantnoe (Alexeeva, 1976, p. 183), 11/10 de la Vișnevoe (Dvoreaninov, Dzigovskii, Subbotin, 1985, p.139-140, fig. 2/4), 6/24 de la Ocnița (Manzura, Clocko, Savva, 1992, p. 62, fig. 25/6), 1/14, 15 de la Cahul (Kurceatov, 1992) și 1/1 de la Novoselskoe (Șilov, Ostroverhov, Cojocar, 1986). În toate cazurile enumerate, coraportul stratigrafic al mormintelor principale în poziție întinsă și a mormintelor secundare ale culturii Jamnaja este stabilit cu certitudine.

Mormintele în camere ovale, care de obicei ocupă o poziție centrală în tumul, ocupau uneori și o poziție stratigrafică mult mai târzie, în raport cu complexele funerare de tip Hadgigher sau Cernavodă I. Această interconexiune a fost atestată destul de sigur pentru mormântul 30/2 de la Kockovatoe (Vančugov, Subbotin, Dzigovskii, 1992, p. 25-26, fig. 7/7, 8). În alte monumente tumulare, o claritate similară lipsește, îndeosebi acolo unde, alături de mormintele eneolitice în poziție chircită și întinsă, sunt prezente și complexele din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, și anume perioada Usatovo. Astfel, în partea centrală a tumulului de la Krasnoe a avut loc o suprapunere foarte complicată a mormintelor asincrone eneolitice și Jamnaja (Serova, Jarovoi, 1987, p. 42-82), circumstanță care, contrar opiniei autorilor, n-a permis determinarea poziției sigure a mormântului colectiv nr. 9 cu schelete în poziție întinsă (Manzura, Klocko, Savva, 1992, p. 86-87). În tumulul nr. 1 de la Holmskoe, căruia îi este specifică o stratigrafie foarte complicată, în determinarea poziției mormântului nr. 9 cu schelet în poziție întinsă pe spate există, de asemenea, contradicții, fiind desemnat ori ca secundar în mantaua eneolitică inițială, ori ca depus de la suprafața mantalei a doua, deasupra mormântului de tip Usatovo nr. 12 (Cernjakov, Stanko, Gutkova, 1986, p. 56, 57, 65).

Extrem de enigmatice sunt metamorfozele referitoare la tumulul 1 de la Artiz, unul dintre cele mai interesante monumente ale eneoliticului de stepă. În publicația

inițială s-a menționat că mantaua timpurie, înconjurată cu cromleah și șanț, a fost ridicată deasupra mormintelor sincrone (nr. 17, colectiv cu scheletele în poziție întinsă și două morminte în poziție chircită nr. 20 și 21, Alexeeva, 1976, p. 181-182). Ulterior însă, asupra acestui complex tumular s-au publicat alte date: principal, independent de poziția sa periferică, este mormântul nr. 17, cealaltă două ocupând o poziție subordonată. Mormântul 20, anterior fiind menționat în poziție chircită pe spate se transformă acum în poziție întinsă (Alexeeva, 1992, p. 47, 49).

Situația devine absolut de neînțeles, când din planul general al tumulului, reproduș în noua publicație, se constată, că nu numai mormântul 20 se află în poziție chircită, dar și un schelet din mormântul 17, anterior prezentat că a fost în poziție întinsă (Alexeeva, 1992, fig. 2/2). Pe același plan general al tumulului mormântul 17 era amplasat nu lângă peretele intern al cromlehului, spre răsărit de centrul tumulului, cum este redat pe fig. 2/1 și comentariile din publicația inițială, ci că a pătruns în peretele de vest al cromlehului, asemenea mormântului nr. 18 al culturii Jamnaja. Din toate cele expuse reiese că mormintele 17 și 18 sunt secundare, cu toate că corelarea precisă dintre ele, probabil este de-acum imposibil de determinat. Conform parametrilor contextuali, mormântul 17 pare mai timpuriu decât mormântul nr. 18, care corespunde pe deplin variantei nistrene a culturii Jamnaja, după V. A. Dergacev (1986, p. 74-82).

Mai rămâne mormântul nr. 21, din centrul tumulului, fiind deșus aproximativ la aceeași adâncime ca și mormântul principal nr. 20. Acest mormânt posedă anumite trăsături ce îl apropie de complexe eeneolitice târzii. Ținând cont de amplasarea acestui mormânt la centrul mantalei, se poate presupune că el precede mormântului în poziție întinsă nr. 17.

Astfel, reconstituind situația stratigrafică generală din tumulul I de la Arțiz, se poate desemna următoarea succesiune a înmormântărilor. Cel mai timpuriu în tumul a fost indiscutabil mormântul nr. 20, deșupra căruia a fost ridicată prima manta, amenajat cromleahul și șanțul. Următorul putea fi mormântul nr. 21, adâncit în centrul mantalei. După el, stratigrafic succesiv, se plasează mormântul nr. 17 cu schelet în poziție întinsă și mormântul 18 al culturii Jamnaja. În general, independent care a fost corelația reală a mormintelor eeneolitice târzii și a celor cu schelete în poziție întinsă de la Krasnoe, Holmskoe și Arțiz, în toți tumulii enumerați, ultimele supra-puneau stratigrafic complexe funerare ale grupului Hadgider- Cernavodă I.

În unele cazuri, mormintele în poziție întinsă în gropi ovale ocupau într-adevăr o poziție stratigrafică mai târzie în tumulii cu morminte principale din perioada Usatovo. Astfel de situație a fost constatată, de exemplu, pentru mormintele 5/7a de la Holmskoe (Cernjakov, Stanko, Gudkova, 1986, p. 86) și 1/2 de la Corlăteni (Comșa, 1982, p. 88-89). Probabil, în acest grup ar trebui incluse și mormintele 1/11 de la Bursuceni (Jarovoj, 1979) și 23/13 din necropola Kubey (Cervonoarmeyskoe) (Subbotin, Dzigovskii, Fokeev ș.a. 1987), secundare în

tumulii eneolitici târzii, însă forma precisă a camerelor funerare aici n-a fost stabilită.

Singular este cazul când mormântul în cameră ovală 1/9 din necropola de la Bolgrad este secundar în tumulul al cărui mormânt principal aparține culturii Jamnaja (Subbotin, Șmaglii, 1970, p. 116-118). Astfel de situație stratigrafică părea atât de neobișnuită, încât V. A. Dergacev (1986, p. 98) s-a decis să-l atribuie culturii catacombelor, iar F. V. Jarovoj (1985, Tab. I) l-a inclus în repertoriul său în calitate de mormânt principal, deci schimbându-l în locul mormântului central al culturii Jamnaja. Desigur, după inventarul funerar, alcătuit din mărgele de cupru, pandantiv din dinte de cerb și pandantivul de os "falusoidal", acest complex corespunde mai curând unui orizont eneolitic timpuriu, evident anterior culturii Jamnaja din nord-vestul Mării Negre.

Astfel, potrivit situației lor stratigrafice, mormintele din gropi ovale cu schelete în poziție întinsă sunt sincrone grupului cultural Hadgider-Cemavodă I cât și monumentelor de tip Usatova. Totodată, preced mormintele culturii Jamnaja din spațiul carpato-nistrean, circumstanță în repetate rânduri confirmată de stratigrafia tumulilor. Unicul exemplu de stratigrafie inversată în plasarea mormântului culturii Jamnaja și a unuia în poziție întinsă, atestat în tumulul 1 din necropola de la Bolgrad, se explică probabil prin faptul că în timpul săpăturilor au fost comise anumite erori.

În general, grupul de morminte examinat se caracterizează printr-un aspect suficient de arhaic, reflectat în parametrii rituali corespunzători și în poziția stratigrafică. Limita cronologică inferioară este situată undeva la nivelul unor formațiuni culturale cum ar fi Gumelnița și Cucuteni A - Tripolie B I. Fenomenul este documentat în unele morminte printr-un inventar suficient de timpuriu (pandantive din dinți de cerb, pandantiv "falusoidal", perle discoidale, valve de scoică "Unio" ș.a.) Probabil, acestui grup îi pot fi atribuite mormântul în poziție întinsă de la Lungoci - Fundeni (Dragomir, 1976)² și mormântul plan, în poziție întinsă (3/1) de la Petrești, descoperit ocazional în timpul cercetărilor unui tumul din epoca bronzului (Jarovoj, 1986). Ambele morminte erau însoțite de piese, ale căror analogii cele mai apropiate se găsesc în materialele culturilor de agricultori timpurii din regiunea carpato-balcanică. Trebuie remarcat că vechimea mormintelor în poziție întinsă, depuse în gropi ovale, apare deosebit de evidentă când se compară cu alte complexe, tipologic apropiate, din spațiul carpato-nistrean.

Grupul al doilea al complexelor cu schelete în poziție întinsă este format din morminte depuse în gropi înguste, alungite. Aceste morminte, după o serie de parametri, corespund în mare măsură monumentelor primei grupe, însă, în același timp, sunt sesizabile anumite deosebiri, atât de ordin stratigrafic, cât și tipologic.

---

² Mormântul de la Lungoci-Fundeni, datat mai înainte în perioada mijlocie a epocii bronzului, a fost atribuit recent, absolut corect, epocii eneolitice (Leahu, 1992).

În cadrul grupului examinat se evidențiază două variante deosebite care, probabil, atestă anumite deosebiri culturale sau cronologice. Prima variantă este reprezentată de morminte în care defuncții erau orientați în sectorul de est, a doua fiind alcătuită din morminte orientate în direcție opusă. Deosebirile dintre aceste variante nu se limitează numai la parametrii indicați ci și după alte indicii.

Mormintele primei variante sunt îndeosebi apropiate de complexe din gropi ovale. Pentru ele, pe lângă orientarea similară, sunt caracteristice, de asemenea, diverse moduri de acoperire a camerelor, amenajate din bârne și pietre, presărarea scheletelor și fundului camerei cu ocră. Stratigrafic, pe de o parte ele preced complexe funerare ale culturii Jamnaja, ca de exemplu la Timkovo 1/15 (Ostroverhov, Subbotin, L., Subbotin A., 1993, p. 83) și la Ogorodnoe III, 1/12 (Subbotin, Dzigovskii, Mayorov, 1984, p. 109), pe de altă parte sunt secundare în tumulii grupului Hadgider-Cernavoda I și culturii Usatovo, situații constatate la Nikol'skoe 8/7 (Jarovoj, 1993, p. 21) și la Joltây Jar 5/13 (Subbotin, Petrenko, 1994, p. 96). Până în prezent n-a fost înregistrat nici un caz când mormintele cu orientarea spre est să suprapună morminte ale culturii Jamnaja sau să fie suprapuse de alte complexe eneolitice.

În mormintele cu orientarea spre vest, spre deosebire de complexe primei variante, lipsesc totalmente ocră și acoperișurile gropilor amenajate din pietre. Poziția stratigrafică a acestor morminte este destul de stabilă: întotdeauna ele se găsesc la baza tumulilor și niciodată nu sunt depuse în mantalele tumulilor preexistenți. Corelarea lor cu mormintele altor subdiviziuni eneolitice nu este pe deplin clară, deoarece, stratigrafic, după ele urmează numai morminte ale culturii Jamnaja. Astfel de situații au fost atestate pentru mormintele 7/14 de la Očnița (Manzura, Klocko, Savva, 1992, p. 78), Văratic (Larina, 1989, p. 68), 2/12 de la Duruitoarea Nouă (Jarovoj, 1985, Tab. I) și 19/2, 6 de la Cazaclia (Beylekci, Agul'nikov, Cirkov, 1985).

Poziția cronologică a complexelor ambelor variante ale grupului al doilea se determină doar în linii generale. Faptul că în tumuli ele preced permanent mormintele culturii Jamnaja, nefiind atestat nici un caz invers, este o dovadă în favoarea unei priorități cronologice a lor în comparație cu complexe perioadei timpurii a epocii bronzului. Totodată, nu există nici un argument sigur ce ar indica o vârstă destul de timpurie a acestei grupe de morminte, întrucât, stratigrafic, cel puțin mormintele cu orientare estică sunt secundare, atât pentru complexe Usatovo, cât și pentru cele de tip Hadgider-Cernavoda I. Stabilirea unei cronologii mai precise a acestor obiective este dificilă, întrucât ele sunt lipsite de inventar funerar. În linii generale, complexelor reprezentate prin gropi înguste, alungite, nu le sunt specifice trăsături arhaice, proprii mormintelor primei grupe și, probabil, sunt sincrone celor mai târzii monumente ale acesteia. În cadrul cronologiei relative ele pot fi sincrone perioadelor Cucuteni A-B, B-Tripolie B2-C2, limita inferioară fiind aproximativă.

Grupul al treilea al mormintelor cu scheletele în poziție întinsă, în comparație cu primele două, se deosebește prin camere funerare rectangulare, de regulă de dimensiuni mari. Pentru aceste complexe este caracteristică folosirea pe larg a ocrului, exclusiv acoperișul din bârne și orientarea spre vest și est. Mormintele fiind adesea amplasate la periferia tumulului, caz în care orientarea lor este subordonată anumitor reguli de dispunere circulară, orientarea nu este, în aceste cazuri, deosebit de semnificativă.

Mormintele cu aceste practici nu sunt principale în tumuli. Există doar un singur caz, când mormântul în poziție întinsă este suprapus de un complex al culturii Jamnaja: tumulul 2 de la Bălăbănești (Agul'nikov, Beylekci, 1978, p. 74-76). În restul tumulilor, în care au fost depistate complexe din gradul al treilea, ele urmează stratigrafic după cele eneolitice ca, de exemplu, Etulia I, 1/14 (Serova, 1981, p. 67-68), Beloles'e 11/3, 2 (Vančugov, Subbotin, Dzigovskii, 1992, fig. 18), Talmaz 1, 3/8 (Agul'nikov, Antipenko, 1989) și, ce este deosebit de important, după mormintele centrale și periferice ale culturii Jamnaja. Ca exemplu pentru acest caz menționăm Bursuceni 1/7 (Jarovoj, 1979), Trapovka 4/10, Novoselita 19/30 (Subbotin, Ostroverhov, Dzigovskii, 1995, p. 30, 93) și probabil Liman 2/2 (Vančugov, Subbotin, Dzigovskii, 1992, fig. 18).

Un interes deosebit îl prezintă mormântul 1/1 din necropola II de la Suvorovo, tradițional atribuită, de mulți specialiști, perioadei timpurii a eneoliticului (Alexeeva, 1976, p. 178, fig. 1/2). Această încadrare este bazată în special pe presupusa concordanță stratigrafică a acestui mormânt cu complexul funerar ce conținea un sceptor zoomorf (1/7) și pe prezența în el a două fragmente ceramice modelate dintr-o pastă ce avea ca degresant scoică pisată. Din publicația ulterioară a acestui tumul este evident că cromleahul mare, în care se înscriu două ringuri mai mici, desenat destul de reușit în prima publicație, reprezintă în principiu o reflectare idealizată a construcției funerare inițiale (Alexeeva, 1992, fig. 2/3). Cu toate acestea, varianta nouă, rectificată, păstrând de fapt aceeași planigrafie a mormintelor, se deosebește vădit de planul general al tumulului din raportul de săpătură (Șmaglii, Cerneakov, Alexeeva, 1970). Conform ultimului, mormântul nr. 1 se găsea nu în centrul ringului de sud, ci alături de mormântul nr. 7 în care a fost descoperit sceptorul. Mai mult decât atât, după adâncime, este clar că mormântul cu scheletul în poziție întinsă era secundar în tumul și nu poate fi atribuit complexelor eneolitice timpurii. Referitor la ceramica cu scoică, în publicația respectivă se menționează că ea a fost găsită în peretele gropii, fenomen normal pentru un mormânt mai târziu decât într-un tumul din epoca eneolitică. Din cele menționate mai sus este evident că mormântul aflat în poziție întinsă (nr. 1), după într-o groapă rectangulară de mari dimensiuni, se înscrie pe deplin în schemele tipologice și stratigrafice proprii complexelor similare din interfluviul Nistru-Prut.

În genere, complexele grupului al treilea sunt incontestabil mai târzii în comparație cu alte morminte cu schelete în poziție întinsă. După aspectul lor, ele corespund mai mult perioadei timpurii a epocii bronzului, fapt susținut de stratigrafia tumulilor și parametrii rituali. Examinarea acestor complexe ar fi mai adecvată în cadrul culturii Jamnaja, unde poziția întinsă a defuncțiilor era condiționată de unele devieri de la canonul funerar standardizat. O astfel de concluzie este susținută și de inventarul funerar descoperit în mormântului 1/14 de la Etulia I alcătuit dintr-un car de lemn și un vas de tip Jamnaja (Serova, 1981, c.67-68, fig.4:5/2).

Astfel, analiza comparativă a complexelor funerare cu scheletele în poziție întinsă, răspândite în spațiul carpato-nistrean, ne indică faptul că deosebirile tipologice și stratigrafice dintre cele trei grupuri evidențiate atestă nesimultaneitatea lor relativă. Cel mai timpuriu este grupul I, ce include mormintele depuse în camere ovale sau apropiate de oval, inclusiv mormântul 2/3 de la Sărăteni. Limita cronologică inferioară a acestui grup, conform unei serii întregi de parametri, se coboară undeva până la mijlocul mileniului IV î.Chr. (după date necalibrate) și corespunde etapei Cucuteni A - Tripolie B I. Datele stratigrafice demonstrează că această tradiție funerară persistă de-a lungul întregii perioade eneolitice, inclusiv până la începutul perioadei timpurii a epocii bronzului. În etapa timpurie a culturii Jamnaja, obiceiul depunerii defuncțiilor în poziție întinsă în gropi ovale pare că încetează de a mai fi practicat, cu toate că ulterior este atestat sporadic în cultura catacombelor din spațiul examinat (Dergacev, 1984, p. 7, fig. 2/12, 13).

Mai puțin clară se prezintă poziția cronologică a complexelor atribuite celui de al doilea grup, amenajate în gropi înguste, alungite. În prezent, lipsesc datele sigure ce ar documenta o încadrare destul de timpurie a acestui grup. În același timp, atât după stratigrafia tumulilor, cât și a altor parametri contextuali, complexele de acest tip corespund mai curând epocii eneolitice, cu atât mai mult cu cât în perioada timpurie a epocii bronzului ele nu sunt practic cunoscute. Ipotetic, ele pot fi sincronizate cu complexele relativ târzii ale primului grup, care, în date absolute, ar corespunde sfârșitului mil. IV - prima jumătate a mil. III î.Chr. sau intervalului cuprins între finalul etapei Cucuteni A-B - Tripolie B2 și etapa Tripolie C2 inclusiv.

Grupul al treilea al mormintelor în poziție întinsă, depuse în gropi rectangulare, este caracterizat prin parametri cronologici și culturali clari. De fapt, conform tuturor indicilor, cu excepția poziției întinse a defuncțiilor, acest grup de complexe funerare trebuie să fie examinat în cadrul epocii bronzului timpurii, corespunzător variantei nistrene a culturii Jamnaja, după V. A. Dergacev (Dergacev, 1986, p. 74 - 82). Din datele absolute de care dispunem pentru varianta nistreană, perioada de existență a celui de al treilea grup de morminte cu defuncții în poziție întinsă poate fi, în linii generale, a doua jumătate a mil. III î.Chr.

Identificarea apartenenței culturale a mormintelor în poziție întinsă din etapa timpurie a epocii bronzului cu monumentele culturii Jamnaja este sprijinită de o serie întreagă de argumente directe și tangențiale. Cât privește atribuirea culturală a celor precedente și, îndeosebi, a celor mai timpurii complexe de aspect asemănător, este departe de a fi univocă. Căutând originea acestei tradiții rituale, cercetătorii se orientează de regulă spre răsărit, unde obiceiul depunerii defuncțiilor în poziție întinsă pe spate era practicat pe larg în necropolele neolitice de tip Mariupol (Alexeeva, 1976, p. 185; Dergacev, 1986, p. 71-72). Totodată, dacă facem abstracție de unele caracteristici (direcția predominantă de orientare a defuncțiilor, piesele de silex, pandantivele din dinți de cerb ș.a.), poziția întinsă a defuncțiilor este, de fapt, singurul indiciu ce apropie aceste două formațiuni teritoriale separate. În același timp, deosebirile dintre ele sunt atât de evidente încât presupunerea unei legături genetice aici este destul de riscată. Într-adevăr, pe de o parte, se observă o predominare absolută a mormintelor în poziție întinsă sub tumuli, folosirea foarte moderată a ocrului sau chiar lipsa lui completă, amenajarea construcțiilor din pietre, prezența, fie și rară, a obiectelor de origine carpato-balcanică iar, pe de altă parte, mormintele colective în necropole plane, un asortiment de inventar foarte specific și localizat regional, folosirea intensă a ocrului în ritualul funerar, lipsa construcțiilor de piatră. Dacă la această comparare adăugăm și faptul că poziția întinsă a defuncțiilor este în măsură egală proprie și culturilor neo-eneoliticului din regiunea balcanică (de exemplu, necropola de la Cernica, Cantacuzino, Morintz, 1963), atunci devine inexplicabil pe ce teme se poate vorbi despre legături între grupurile culturale examinate. În acest context, oricare confruntare a materialelor carpato-nistrene și azovo-niprene este percepută ca superficială.

Totuși, la est de Nistru se conturează un grup de monumente eneolitice, care tipologic, sunt destul de apropiate mormintelor în poziție întinsă din nord-vestul Mării Negre. Este vorba despre complexe funerare în poziție întinsă asemănătoare, deosebit de dens concentrate în primul rând în bazinul Niprului, în partea de sud a silvostepii și celei de nord a stepei. Problema atribuirii lor culturale este una dintre cele mai discutabile, fapt reflectat de existența mai multor moduri de abordare contradictorii.

Conform uneia dintre ele, mormintele cu scheletele în poziție întinsă din regiunea Niprului sunt legate de diferite unități culturale: Sredniy Stog, Jamnaja, Nijnjaja Mihailovka și, prin urmare, nu pot alcătui o oarecare subdiviziune separată (Sapošnikova, 1987, p. 6; Teleghin, 1987, p.23-27). În opinia lui I. F. Kovaleva (1984, p.4-63), mormintele cu scheletele în poziție întinsă din regiunea Niprului formează o cultură independentă de aspect post-Mariupol, caracterizată prin parametri tipologici, cronologici și spațiali strict conturați. Recent, acest grup de monumente funerare a fost asociat vestigiilor din așezările de tip Kvitjannaja, constituind împreună o cultură denumită "Kvitjannaja" (Rassamakina, 1994, p.39-40, fig.3).

Trei ne remarcă că, în raport taxonomic, tumulii ce conțin morminte cu scheletele în poziție întinsă, concentrate în bazinul Niprului, într-adevăr merită statut de cultură de sine stătătoare. Specific pentru ele sunt: combinații destul de stricte ale elementelor rituale principale și un asortiment relativ standardizat al inventarului, conținând anumite tipuri de podoabe de os și metal, unelte de os, silex și ceramică.

Complexelor de pe Nipru și celor din spațiul carpato-nistrean în ritualul funerar le sunt proprii anumite trăsături comune, de aceea nu este surprinzător că apariția ultimelor este uneori pusă în dependență de pătrunderea purtătorilor culturii Kvitjannaja în nord-vestul Mării Negre, în perioada apogeului activității ei (Rassamakin, 1994, p. 39-40).

Se pune întrebarea când anume este de fixat apogeul activității culturii Kvitjannaja și cum este reflectat acest fenomen de realitățile arheologice? Materialele din regiunea Azov-Nipru lasă să se întrevadă că multe morminte în poziție întinsă din afara arealului lor inițial și parțial și din limitele lui se caracterizează prin parametri suficient de târzii, corespunzând mai curând etapei Tripolie C2. Pentru această perioadă este semnalată o sporire bruscă a mobilității diferitelor grupuri culturale de la Dunăre până la Volga. Din această perioadă datează mormântul Usatovo târziu din nord-vestul Mării Negre în care au fost descoperiți saltaleoni de os de tip post-Mariupol (Maliukevic, Petrenko, 1993, p. 29, fig. 5/2). Ținând cont de faptul că limita cronologică inferioară a culturii Kvitjannaja este stabilită în perioada sincronă cel mai timpuriu cu faza Cucuteni A-B - Tripolie B2 (Rassamakin, 1994, p. 40), ipoteza despre originea estică a ritului de înmormântare în poziție întinsă din spațiul carpato-nistrean este din nou lipsită de argumentarea necesară.

În realitate, cel puțin o parte din mormintele cu scheletele în poziție întinsă din regiunea carpato-nistreană se poate raporta la perioada Cucuteni A - Tripolie BI și astfel, cronologic, preced complexe de la Nipru. Similitudinea formală după componente precum prezența tumulilor, poziția întinsă, forma asemănătoare a gropilor funerare, nu poate estompa lipsa legăturilor reciproce, conform altor parametri principali, întrucât în mormintele din arealul estic n-a fost semnalat încă nici un indiciu deosebit de specific culturii Kvitjannaja. În general, complexe vestice și estice apar ca fenomene culturale destul de izolate. Deosebit de evidentă este separarea lor spațială. Astfel, în spațiul cuprins între Nistru și Nipru, până în prezent n-a fost descoperit nici un mormânt cu schelet în poziție întinsă cu siguranță timpuriu. Toate acestea impun căutarea originii fenomenului examinat în cadrul altor limite teritoriale, într-un alt mediu cultural.

Cartarea complexelor funerare cu schelete în poziție întinsă din spațiul cuprins între Carpați și Nistru arată că cea mai mare parte a lor se localizează în bazinele inferioare ale Prutului și Dunării în zonele lacurilor dunărene, practic în

fostul areal al culturii Bolgrad-Aldeni și zonele lui limitrofe (fig. 52). Piesele inventarului funerar al celor mai timpurii morminte au analogii directe în materialele eneolitice ale agricultorilor timpurii carpato-balcanici. La acestea, de exemplu, se atribuie mărgelile discoidale din valve de scoică de la Lungoci-Fundeni și Artiz I/17 ce au paralele în orizontul gumelnițean din perioada A1 de la Pietrele (Berciu, 1956, p. 542, fig. 71/2) și în așezarea eponimă a grupului Bolgrad (Subbotin, 1983, p. 101, fig. 23/5-10), precum și în monumentele culturii Cucuteni-Tripolie (Matasă, 1946, pl. 51; Vulpe R., 1957, p. 263, fig. 274/1; Passek, 1961, p. 113). Pandantivele din dinți de cerb, similare celor găsite în complexul I/17 de la Desantnoe, reprezintă, la fel, un tip de podoabe larg răspândite în culturile eneolitice din arealul agricultorilor timpurii. Totodată, în regiunea Azov-Nipru, după dispariția necropolelor de tip Mariupol, ele nu se mai întâlnesc. În sfârșit, inelele și brățara de aur din mormântul de la Lungoci-Fundeni (Dragomir, 1976, p. 53-54, fig. 1/1, 2; 2/1, 2), fără îndoială, trebuie considerate produse ale metalurgiei carpato-balcanice (Leahu, 1992). La cele menționate se poate adăuga că depunerea defuncțiilor în poziție întinsă reprezintă unul din cei mai constanți parametri rituali în necropolele eneolitice balcano-dunărean unde, astfel de poziție este proprie în primul rând indivizilor de gen masculin. Ce-i drept, aici nu sunt cunoscute morminte sub tumuli, însă acest tip de monumente funerar și la est de Nistru apar nu în cea mai timpurie etapă a epocii paleometalelor. În ansamblu, particularitățile distribuirii în spațiu a monumentelor, tipologia inventarului funerar și caracteristicile ritualului mormintelor în poziție întinsă din regiunea carpato-nistreană, indică foarte elocvent un substrat genetic local al acestei tradiții rituale. Faptul că o astfel de ipoteză este verosimilă își găsește o anumită confirmare în materialele unui alt grup de morminte eneolitice de la Sărăteni.

În necropola eneolitică de la Sărăteni, grupul alcătuit din mormintele 1/7, 14; 2/11; 3/15 și 6/2 trebuie fără îndoială examinat ca monument unicat în preistoria pământurilor carpato-nistrene. Aici, pentru prima dată, s-au îmbinat extrem de reușit detaliile specifice și sigur documentate ale ritului funerar, construcții tumulare complicate și inventar funerar, întâlnite anterior cu precădere în complexe izolate. Aici, fiecare parametru este atât de semnificativ, atât de informativ, încât merită cercetări speciale.

Din păcate, majoritatea mormintelor erau complet distruse, probabil încă din vechime. Unicul complex conservat este mormântul 7 din tumulul 1, ce conținea osemintele unei femei în vârstă (fig. 7). În mormânt au fost descoperite un inel din placă de aur, brățări alcătuite din mărgelile cilindrice de os, înfășurate pe încheieturile ambelor brațe și brățări alcătuite din pandantive ce imită dinții de cerb, găsite pe glezne (fig. 7). Podoabele de tipul ultimelor menționate sunt destul de obișnuite pentru monumentele eneolitice din nord-vestul Mării Negre. Ele se întâlnesc atât în cele mai timpurii complexe, de exemplu, Giurgiulești (Haheu, Kurceatov, 1993,

pl. 5/4-13), cât și în mormintele perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, de exemplu, Usatovo, necropola tumulară nr. I, 7/5 (Patokova, 1979, p. 55, fig. 21/5), Tudora 1/1 (Meliukova, 1962, p. 76), Taraclia 2, 18/18 (Dergacev, Manzura, 1991, p. 49). Brățări de picior similare au fost găsite în mormântul principal, de femeie, I/20 de la Artiz (Alexeeva, 1976, p. 182, fig. 3/8). Mărgelele de os cilindrice sunt semnalate mai rar. În particular, însoțeau mormântul, probabil, din perioada eneolitică târzie de la Krasnoe 9/15 (Serova, Jarovoj, 1987, p. 66, fig. 30/4) și de la Utkonosovka 3/2 (Alexeeva, 1976, p. 186, fig. 3/1).

Inelul de aur, depistat în mormântul 1/7, se atribuie, fără îndoială, categoriei pieselor de inventar neordinare. Obiecte similare, însă lucrate din argint, au fost găsite doar în două complexe: mormântul de femeie 10/14 de la Trapovka (Subbotin, Ostroverhov, Dzigovskii, 1995, p. 66, fig. 21/4) și în mormântul 4/32 de la Kovalevka VII (Kovpanenko, Fomenko, 1986, p. 11, fig. 1/5).

Nu mai puțin semnificativă este ceramica. Ea a fost descoperită în construcțiile de la baza tumulului (gropi de cult, platforme din pietre) amenajate cu ocazia înmormântării din epoca eneolitică, precum și în mantalele tumulilor. Cu o singură excepție, ceramica a fost modelată din pastă, având ca degresant scoică pisată. Suprafețele vaselor sunt relativ îngrijit netezite, deseori cu urme de netezire verticală sau oblică. În majoritatea cazurilor, fragmentele provin de la vase de mari proporții, în special de tipul amforelor cu torți verticale și fund plat (fig. 11/3; 25/2; 28/2; 32/6). Unele dintre ele sunt ornamentate prin benzi formate din linii scurte imprimate ("pseudo-șnur"). Uneori, acest motiv apare în asociere cu alveole și caneluri (fig. 33-34).

După tehnica de lucru (folosirea ca degresant a scoicilor pisate), piesele examinate au multiple analogii în diferite culturi eneolitice din zona de stepă a Europei de Est. În același timp, modelarea vaselor a fost executată într-o manieră deosebită față de tradițiile olăritului în arealul stepic, unde formarea pereților vaselor se efectua pe calea "baterii" (Palaguta, 1996). Pe partea interioară a vaselor de la Sărăteni se observă urme clare de tăiere a surplusului de lut, ce este caracteristică mai mult pentru canoanele tehnologice ale culturilor eneolitice de agricultori timpurii din sud-estul Europei.

În afară de aceasta, în perioada examinată, vesela ce conține ca degresant scoică pisată este o parte inseparabilă a ansamblului ceramic al culturilor Cucuteni-Tripolie și Cernavodă I.

Tipul morfologic al vaselor de la Sărăteni, reprezentat prin amfore masive cu fundul plat este, de asemenea, absolut străin ceramicii culturilor de stepă din regiunea est-europeană. Parțial, forme similare pot fi evidențiate în ceramica diferitelor etape ale culturii Cucuteni-Tripolie, însă aici ele erau modelate după tradiția tehnologică specifică pentru această cultură. În același timp, ceramica de

tip Cucuteni C, apropiată tehnologic de vasele de la Sărăteni, este reprezentată de obicei de vase larg deschise sau de vase de tip borcan și străchini (Cucuș, 1985). Cele mai apropiate paralele le găsim însă într-o zonă suficient de îndepărtată de tumulii de la Sărăteni, în materialele unor așezări ale culturii Cernavodă I, situate pe malul stâng al Dunării Inferioare. Aici ceramica de tip similar a fost evidențiată în așezările de la Chirnogi, Căscioarele, Ulmeni-Tăușanca și Oltenița-Renie I (Morintz, Roman, 1968, Abb. 4/7; 8/23; 9/18-20; 13/3-5; 14/4, 7; 20/10).

Tehnica ornamentării și motivele stilistice de pe vasele de la Sărăteni sunt aproape în egală măsură proprii atât veselei culturii Cernavodă I, cât și ceramicii din categoria C a culturii Cucuteni-Tripolie (Dodd-Oprișescu, 1981). În cultura tripoliană, astfel de schemă ornamentală, executată cu o ștanșă, apare destul de timpuriu, dacă judecăm după ceramica cu scoică pisată din așezarea Vasil'evka din etapa finală a fazei Cucuteni A - Tripolie BI (Zbenovic, Sumova, 1989, fig. 2/17). Ea persistă și pe vesela din monumentele tripoliene mai târzii, însă analogii absolute ornamentului de pe amforele de la Sărăteni n-au fost identificate.

Pe de altă parte, astfel de analogii sunt prezente în complexele ceramice ale culturii Cernavodă I, îndeosebi în așezarea de la Chirnogi. Trebuie remarcat că similitudinea dintre ceramica acestor două monumente este atestată după un șir întreg de parametri. La Chirnogi există o cantitate numeroasă de fragmente de amfore, procedeul caracteristic de prelucrare a suprafețelor vaselor prin netezirea pe fășii, diferite metode de executare a ornamentului, inclusiv adâncituri de diferite forme, benzi formate din linii scurte de șnur împletit sau înfășurat, practic întregul asortiment de elemente întâlnite pe ceramica de la Sărăteni (Morintz, Roman, 1968, Abb. 8-10). Ținând cont de asemănarea atât de evidentă, aproape până la identitate, a veselei din monumentele examinate, vasele din tumulii de la Sărăteni, cu o anumită certitudine, pot fi atribuite culturii Cernavodă Ib, conform periodizării lui N. Harțușche (1980, p. 86). Unele deosebiri din stilistica ornamentală, exprimate prin prezența pe vasele de la Sărăteni a benzilor arcuite în asociere cu caneluri lustruite, sunt cauzate de influențele tradițiilor ceramice tripoliene, întrucât necropola este situată în arealul acestei culturi sau în apropierea limitelor lui.

O deosebită atenție merită încă un vas, descoperit în stare fragmentară, mai curând la suprafața mantalei inițiale a tumulului 3 (fig. 30/3). El se caracterizează printr-un corp alungit, umeri rotunjiți, gât cilindric, buza evazată și fund bine evidențiat. Vasul a fost modelat dintr-o pastă ce avea ca degresanți cioburi pisate și silex mărunțit. Gâtul vasului este netezit minuțios, corpul fiind acoperit cu barbotină ce conține o mare cantitate de silex mărunțit, astfel că suprafața exterioară a vasului devine zgrunțuroasă. După ansamblul parametrilor tehnico-tehnologici și morfologici, acest vas este, în general, puțin caracteristic pentru complexele ceramice ale culturii Cernavodă I.

Analogii parțial apropiate pentru acest vas întâlnim printre vasele masive din așezările perioadei Cucuteni A și A-B, de exemplu, la Izvoare (Vulpe R., 1957, p. 217-218, fig. 213) și la Drăgușeni (Crășmaru, 1977, fig. 67/6). Similitudinea lor constă în proporțiile relativ egale, procedeul de modelare și prelucrare a suprafeței, cu toate că vasul de la Sărăteni este lipsit de tortițe sau proeminențe conice, specifice vaselor menționate. În linii generale, recipientul de la Sărăteni, probabil, poate fi considerat ca o piesă specifică producției ceramice tripoliene, ceea ce, iarăși, nu pare surprinzător, ținând cont de poziția geografică a monumentului.

Astfel, în necropola tumulară de la Sărăteni a avut loc o îmbinare a tradițiilor ceramice ale culturilor Cernavodă I și Cucuteni-Tripolie și a pieselor caracteristice mormintelor eneolitice tumulare din nord-vestul Mării Negre (printre care inelul de aur). În ce mod concordă acest inventar cu alte trăsături ale ritului funerar?

Cum deja a fost menționat, unicul complex conservat a fost mormântul nr. 7, ce conținea scheletul unei femei în poziție chirchită moderat pe partea stângă, cu craniul orientat spre est. Totodată, brațul stâng era întins în direcția genunchilor, iar cel drept, îndoit din cot, avea palma pe antebrațul mâinii stângi (fig. 7). Alături de acest complex funerar se găsea mormântul nr. 14, complet deteriorat, similar celorlalte din necropolă. Ambele morminte au fost înconjurate cu un cromleh din pietre și șanț cu întrerupere în partea de sud-vest, ce corespunde axei de orientare a camerelor funerare (fig. 3). În epoca respectivă, aceste construcții - în ansamblu cu mormintele, gropile de cult și platformele de pietre, precum și cu unele construcții din stâlpi - reprezentau un complex ritual-funerar unic. În ceilalți tumuli din necropolă lipsesc construcții similare, fapt ce accentuează semnificația deosebită a acestui complex.

Este semnificativ că o astfel de îmbinare originală a parametrilor rituali și elementelor constructive se caracterizează printr-o stabilitate extraordinară, fiind atestată în diferite părți ale spațiului nord-vest pontic. Complexe funerare, practic identice celui de la Sărăteni, au fost descoperite la Kosary și pe râul Hadgider (Patokova, Petrenko, Burdo ș.a., 1989, p. 124, fig. 40/1-7), la Cazaclia și Taraclia (Dergacev, Manzura, 1991, p. 44-46, 48-50; Agul'nikov, 1987, p. 512), la Crasnoe și Semenovka (Serova, Jarovoj, 1987, p. 42-81, fig. 20; 21; 31/1, 2; Subbotin, 1985, p. 48-49, 57-59, fig. 1; 2/4; 4; 5/3, 4) și în alte puncte din stepa dintre Dunăre și Nistru. Asemănare între complexe enumerate se manifestă aproape în cele mai mărunte detalii. În toate sunt prezente cromlehuri, șanțuri cu întreruperi, deseori construcții din stâlpi, platforme și gropi rituale. Acolo unde mormintele n-au fost deranjate, defuncții se găseau în poziție chirchită moderat pe partea stângă sau, mai rar, pe partea dreaptă. Anume într-un astfel de complex, la Traponka 10/14, a și fost descoperit deja menționatul cercel de argint (Subbotin, Ostroverhov, Dzigovskii, 1995, p. 66-68, fig. 17; 21/3, 4).

În unele cazuri, această asociere de componente strâns legate între ele este incompletă, ca urmare a lipsei unuia sau altuia dintre elemente. De exemplu, la Butor III, 2/7 a fost evidențiat numai cromleahul (Meljukova, 1974, p. 76) iar la Talmaz (3/10) și Novo-Kotovsk (1/8) mantalele au fost înconjurate exclusiv cu șanțuri cu întreruperi (Agul'nikov, Antipenko, 1989; Agul'nikov, 1992, p. 33, 36-38, fig. 1; 3/5, 9). Într-un șir de cazuri, tumulii sunt lipsiți atât de șanțuri cât și de cromleah, ca de exemplu, la Holmskoe 1/23 (Cernjakov, Stanko, Gudkova, 1986, p. 62, 64-65, fig. 2a, b; 4/9) sau la Roșcani 5/4 (Dergacev, Borziĭak, Manzura, 1989, p. 47-49, 53, fig. 16/4; 17). Cu toate acestea, chiar în lipsa unuia sau mai multor parametri, restul trăsăturilor rituale, incluzând poziția defunctului, orientarea, forma camerei funerare, poziția stratigrafică în tumul, sunt respectate relativ strict.

Așadar, conform caracteristicilor rituale, necropola tumulară de la Sărăteni și îndeosebi tumulul nr. 1, în mod univoc se înscrie în cercul unor anume complexe arheologice din nord-vestul Mării Negre. În literatură, acest grup de monumente eneolitice este cunoscut sub denumirea de "Utkonosovka" (Alexeeva, 1992, p. 39-50), Hadgider (Petrenko, 1989, p. 19) sau varianta locală, basarabeană, a culturii Cernavodă I (Manzura, 1993, p.28-30). În plan teritorial, ele ocupă zona de stepă de pe cursul inferior al Dunării și Prutului până la bazinul fluviului Nistru (fig. 52). Morminte tumulare suficient de apropiate au fost descoperite și mai la est, pe Bugul de Sud, și în regiunea Azov-Nipru, unde ele sunt plasate în limitele culturii Nijnjaja Mihaylovka (Rassamakin, 1994, p.42-44, fig. 5).

Apartenența culturală a mormintelor eneolitice în poziție chircită din nord-vestul Mării Negre n-a fost cercetată în mod special cu toate că, în linii generale, ele sunt puse în legătură cu pătrunderea în acest spațiu a purtătorilor culturii Nijnjaja Mihaylovka (Alexeeva, 1992, p. 69) sau sunt examinate în comun cu materialele din stepa dintre Marea Azov și Nipru (Rassamakin, 1994, p. 42-44, fig.5/4, 12, - 14). Cu toate acestea, la compararea complexelor estice și vestice se constată că: ultimele se deosebesc printr-un mai mare grad de standardizare în raport cu cele estice. Mai mult decât atât, anume în zona de stepă dintre Nistru și Dunăre, pot fi evidențiate anumite etape de formare și evoluție a acestei tradiții funerare, care, la rândul său, presupune o dezvoltare în spațiu nu de la est spre vest, ci în direcție opusă. Este semnificativ că însăși cultura Nijnjaja Mihaylovka, este considerată în ultime vreme, tot mai des, ca o consecință a influențelor vestice (Kotova, 1994, p.38-39).

În acest context pare suficient de semnificativ că, adesea, mormintele grupului Hadgider-Cernavodă I sunt însoțite de vase tripoliene pictate din perioada Cucuteni A-B, B - Tripolie B2-CI și CII. Astfel de piese au fost descoperite în morminte din spațiul nord-vest pontic, ca: Hadgider 6/1, Kosary, m. 20 (Patokova, Petrenko, Burdo ș.a., 1989, p. 124, fig. 40/2, 5), Novo-Kotovsk 1/8 (Agul'nikov, 1992, p. 38, fig. 3/9) și în mormântul deteriorat de la Reni (Subbotin, Petrenko,

1990, p. 250-252, fig. 1/1). Vase similare au fost evidențiate în mormintele din bazinul Bugului de Sud, la Serezlievka, tumulul 4 (Scerbakovskii, 1905, p. 9-10, pl. 1/1), Pribujany, 1/19 (Dergacev, 1986, p. 65, 69), Konstantinovka (Movsa, 1993, p. 41) ș.a. Trebuie remarcat că vesela pictată tripoliană este puțin probabil că poate fi considerată ca import de obiecte prestigioase în mediu cultural străin. Alături de aceste piese, în mormintele din zona de stepă au fost găsite și vase tripoliene de uz comun ca, de exemplu, la Roșcani, 3/7 (Dergacev, Borzijkak, Manzura, 1989, p. 32, fig. 11/8) și Kovalevka VII, 1/2 (Kovpanenko, Fomenko, 1986, p. 12-13, fig. 1/8). Probabil că aceleiași tip de vase îi pot fi atribuite și piesele de la Camenca, 1/10 (Alexeeva, 1976, p. 183-184, fig. 3/2) și Holmskoe, 1/12 (Cernjakov, Stanko, Gudkova, 1986, p. 59, fig. 3/5), care sunt suficient de apropiate de ceramica de uz comun tripoliană, cel puțin după parametrii tehnologici și ornament.

Astfel, datele arheologice ar indica o legătură suficient de intensivă între monumentele de tip Hadgider-Cernavodă I și ale culturii Cucuteni-Tripolie. Într-un sens oarecare, acest grup poate fi considerat drept o filiație originară de stepă a masivului cultural tripolian, în dezvoltarea căruia tendințele principale erau determinate în mare măsură de situația din zona de silvostepă, practic din arealul tripolian. În această legătură este necesar să menționăm complexul funerar, suficient de original, de la Corjeuți, din bazinul Prutulului de Mijloc unde, sub o manta de mici proporții din lut, în tumulul nr. 8 au fost descoperite resturile unui rug puternic în asociere cu ceramică din perioada Cucuteni B (Levițki, Demcenko, 1994, p. 225-226, fig. 6/17, 19). Asemănarea acestui monument cu tumulii eneolitici din zona de stepă este destul de evidentă, ținând cont de faptul că pentru ultimii sunt caracteristice și mantaua din lut și forme de vase asemănătoare. În genere, însuși specificul evoluției subunităților culturale stepice mărturisește despre dependența lor esențială de situația din mediul formațiunilor locale tripoliene. Spre sfârșitul epocii eneolitice, în spațiul nord-vest pontic crește permanent ponderea elementelor culturale tripoliene, manifestându-se, în final, în grupul cultural Usatovo. Standardele rituale precedente persistă un timp destul de îndelungat în etapele timpurii ale culturii Usatovo, până când n-au fost transformate definitiv în etapa ei finală. Această supoziție se documentează prin vasul pictat de tip Gordinești timpuriu, cu trăsături suficient de arhaice, găsit în tumulul nr. 23 de la Kubea (Patokova, Petrenko, Burdo ș.a., 1989, fig. 40/8).

Reține atenția încă un detaliu interesant, specific complexelor eneolitice ale grupului Hadgider-Cernavodă I. Conform datelor antropologice, e drept că nu prea numeroase, majoritatea mormintelor grupului examinat aparțineau persoanelor de gen feminin. Alături de mormintele 1/7 de la Sărăteni și deja menționatele 10/14 de la Trapovka și 1/23 de la Holmskoe, de gen feminin erau și mormintele 1/3 de la Bogatoc (Alexeeva, 1992, p. 45) și 1/4 de la Speia (Sorokin, Manzura, 1986, p. 23, fig. 1/2). Este semnificativ că la Sărăteni, Trapovka și Bogatoc aceste

morminte erau însoțite de construcții monumentale din pietre și pământ, care atestă fără îndoială statutul social înalt al persoanelor înmormântate. În cazurile când mormintele n-au fost deranjate, s-a stabilit că defuncții au fost depuși exclusiv în poziție chircită moderat pe o parte. Practic, este cunoscută doar o singură excepție (mormântul 20 de la Kosary) unde, într-o astfel de poziție, se găsea un schelet de bărbat. În acest context este extrem de interesant de urmărit care este coraportul acestui parametru ritual și deosebirea de sex la alte grupuri eneolitice sincrone.

În spațiul carpato-nistean din epoca paleometalelor, alături de mormintele în poziție chircită pe o parte erau prezente încă două variații de depunere a defuncțiilor: în poziție chircită și întinsă pe spate. Morminte de bărbați în poziție întinsă au fost găsite la Ocnița 7/14 (Potehina, 1991, p. 73) și, posibil, Holmskoe 1/9 (Segeda, 1986, p. 98). În poziție chircită pe spate se găseau scheletele de bărbați de la Suvorovo II, 1/7 și Giurgiulești, mormântul 4 (determinări de I. D. Potehina). În același timp, până în prezent, posibil cu excepția mormântului 1/20 de la Artiz, n-a fost atestat nici un complex eneolitic cert în care aceste variații de depunere ar fi proprii persoanelor de gen feminin. La Artiz, după descriere, scheletul putea, de asemenea, să se găsească în poziție chircită pe o parte (Alexeeva, 1976, p. 182). În orice caz, până la publicarea integrală a acestui complex, întrebarea referitoare la poziția defunctului rămâne deschisă.

Ținând cont de deosebirile care există probabil între modul de înmormântare a persoanelor de gen masculin și feminin este necesar de clarificat cum concordă mormintele în poziție pe spate, întinse sau chircite, cu alte elemente ale arhitecturii tumulare. În nord-vestul Mării Negre se identifică un șir de monumente funerare, unde mormintele se combină cu construcții tumulare, bine cunoscute pentru grupul Hadgider-Cernavodă I. La acestea se atribuie mormintele asociate cu cromleह masiv de la Etulia 2, 1/15 (Borzijak, 1984, p. 85, fig. 2; 5/4), Majaki, 1/10 (Bakumova gora) (Cernjakov, 1984), Utkonosovka 1/5, Jasski, 6/6, 7 (Alexeeva, 1992, p. 31-32, 38-39). La Cervený Jar 1/2 (Alexeeva, 1992, p. 38) și Copcac 3/7 (Beylekci, 1990, p. 38-40, fig. 2; 4/1, 2) cromleहul era înconjurat cu șanțuri circulare. Acestui grup de monumente i se atribuie probabil și mormântul în poziție chircită pe spate, însoțit de un vas de aspect timpuriu de la Iacobenii, deus într-o groapă de formă ovală la baza tumulului (Florescu A., 1991, p. 158, fig. 207/6)³. Din cele expuse rezultă că construcțiile monumentale sunt proprii în egală măsură pentru toate grupurile rituale ale eneoliticului de stepă.

Așadar, independent de deosebirile prezente în poziția defuncțiilor, tuturor le sunt specifice aceleași tradiții arhitecturale în formarea complexelor tumulare.

---

³ Exprimăm mulțumiri sincere lui E. Sava care, cu amabilitate, ne-a atras atenția asupra mormântului de la Iacobenii.

Ținând seama de similitudinea atât de evidentă a construcțiilor funerare principale, independent de deosebirea lor după alți parametri, majoritatea mormintelor eneolitice din nord-vestul Mării Negre pot fi probabil examinate în cadrul unei formațiuni culturale unice. În acest caz, deosebirile în poziția defuncțiilor pot apărea ca fenomene interne, fiind cauzate chiar și de unele principii ale gradelor de sex și de vârstă.

Un astfel de principiu de divizare conform sexului și vârstei este larg întâlnit în necropolele agricultorilor timpurii din eneoliticul carpato-balcanic. Acolo, deosebirile dintre mormintele de bărbați și de femei se manifestă în pozițiile diferite ale defuncțiilor: bărbații se înmormântau în poziție întinsă pe spate, iar femeile în poziție chirchită pe o parte. După toate probabilitățile, canoane rituale similare se practicau și în mediul grupurilor culturale din spațiul nord-vest pontic, unde, de asemenea, se observă o anumită dependență între sexul defuncțiilor și amplasarea lor în groapă. Desigur, în culturile de stepă, aceste standarde funerare erau respectate nu atât de strict ca la comunitățile de agricultori timpurii. Aici, obiceiurile rituale presupuneau, probabil, o mai mare variație, în comparație cu necropolele din regiunea carpato-balcanică, cu toate că și în ultimele sunt fixate unele devieri de la norme. Totuși, trebuie remarcat că practica rituală în culturile eneolitice de stepă reprezintă probabil o continuare originală a tradițiilor funerare ale agricultorilor timpurii, reflectând într-un mod transformat sistemul precedent de reglementări sociale și religioase. În continuare, aceste deosebiri se atenuează esențial, și în grupul Usatovo poziția chirchită pe o parte devine aproape unicul parametru ritual, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. E interesant de reținut că după un astfel de model a evoluat și ritul funerar în bazinul carpatic unde, odată cu trecerea de la cultura Tiszapolgár la cultura Bodrogkeresztúr, a avut loc de fapt o unificare completă a așezării defuncțiilor de sex diferit în favoarea poziției chirchite (Avilova, 1981, p. 61-62).

Din păcate, datele antropologice privitoare la culturile eneolitice tumulare din nord-vestul Mării Negre sunt puțin numeroase și încă nu permit de a da considerațiilor expuse un statut de afirmații univoce. Legăturile reciproce dintre sexul defuncțiilor și modul de așezare a lui în mormânt sunt sesizate, în prezent, doar la nivelul unei tendințe generale. Cu toate acestea, observația dată poate fi acceptată deja acum, în orice caz ca ipoteză de lucru. Că astfel de ipoteză nu este lipsită de temeii o mărturisește convingător binecunoscutul mormânt cu sceptor de la Suvorovo II, 1/7, unde scheletul de bărbat se găsea în poziție chirchită pe spate, iar cel de femeie, alături de el, în poziție chirchită moderat pe partea dreaptă (Alexeeva, 1992, p. 29, fig. 2/4).

Independent de modul în care se va rezolva problema corelării diferitelor poziții ale defuncțiilor, altceva este important. În prezent devine tot mai clar că acel cerc de monumente din nord-vestul Mării Negre care, tradițional, era examinat numai în contextul eneoliticului de stepă est-european, în realitate, conform mai

multor parametri, își are originea în unitățile culturale precedente locale. Desigur, importanța influențelor etnoculturale nu este negată; totodată, anume substratul local a constituit acea bază pe care s-au suprapus elementele alohtone. Acestea din urmă, în spațiul examinat, până la începutul epocii bronzului, practic până la apariția culturii Jamnaja, niciodată n-au constituit o bază culturală dominantă.

Dinamica evoluțiilor evenimentelor în raioanele de nord-est ale Peninsulei Balcanice și în spațiul dintre Carpați și Nistru este suficient de evident sesizată în schimbările reciproce ale arealelor diferitelor formațiuni culturale. Astfel, în etapa finală a eneoliticului timpuriu, culturile Precucuteni-Tripolie A și Gumelnița-Bolgrad-Aldeni ocupau areale izolate, învecinându-se aproximativ la limita zonelor de silvostepă cu stepa (Subbotin, 1983, fig. I). Această perioadă este marcată de contacte intense între ambele comunități culturale, reflectate practic în toate sferile de activitate (Todorova, 1987; Sorokin, 1993). Grupurile comunității cultural-istorice Mariupol, întârziind puțin în dezvoltarea lor, nu erau încă antrenate în dialogul cultural din Balcani.

Situația se schimbă radical în etapa următoare de dezvoltare a eneoliticului carpat-balcanic, și anume în perioada Cucuteni A-Tripolie BI. În această perioadă arealul tripolian se lărgeste puțin spre est și pentru prima dată așezări ale acestei culturi apar deja în bazinul r.Rosi. Aproximativ în același interval cronologic devin simțitor mai active legăturile dintre cultura tripoliană și formațiunile locale de tip Mariupol de la Nipru, vectorul acestor relații fiind clar orientat de la vest spre est. Dovezile despre sporirea relațiilor dintre culturi suficient de îndepărtate sunt atestate înainte de toate pe Nipru și spre est de el. Ele sunt ilustrate prin ceramica tripoliană de tip Borisovka din stratul neolitic de la Stril'ca Skelja, Pisciki și necropola de la Nikol'skoe (Telegin, 1968, p.192, fig. 58/1-3), brățara de Spondilius din necropola Lysaja Gora (Kotova, 1994, fig.19/24), primele piese de cupru din necropolele de la Nikol'skoe și Mariupol (Telegin, 1991, Makarenko, 1933), considerate de E. N. Cernyh (1978, p. 271) de influență balcanică. În plan cronologic, această perioadă corespunde etapei Cucuteni A 1-2.

Totuși, cele mai frapante schimbări sunt sesizate în partea de nord-est a Peninsulei Balcanice și raioanele limitrofe. Înainte de toate se observă o creștere extraordinară a numărului așezărilor cucuteniene. Drept urmare, harta spațiului dintre Carpați și Prut este acoperită, în întregime, de monumente din etapa Cucuteni A (Monah, Cucos, 1985, fig. I). Aceeași hartă arată clar deplasarea graniței arealului cucutenian spre sud, de-a lungul Siretului și Prutului, în direcția Dunării. Așezările culturii Cucuteni A-Tripolie BI se instalează în fostul areal al grupului Bolgrad-Aldeni, uneori suprapunându-i stratul de cultură ca, de exemplu, la Puricani și Gura Idrici (Dragomir, 1980; Coman, Alaiba, 1980). Materiale cucuteniene din această perioadă au fost depistate sub formă de strat separat în stațiunea Mirnoe (Burdo, Stanko, 1981) chiar la gurile Dunării, iar în așezarea

gumcințeană de la Carcaliu ele sunt prezente împreună cu ceramica de tip Cucuteni C (Lăzurca, 1991).

În nord-estul Bulgariei, H. Todorova (1987, p. 187) semnalează într-unul din mormintele necropolei Kiulevca, un vas cu scoică în pastă din perioada Cucuteni A4 (Văzarova, 1976, p. 110, fig. 65/3). Examineate în ansamblu, aceste vestigii reflectă destul de clar dinamica acestui interval de timp, productivitatea lui în contextul inițierii unor noi situații de dialog în sistemul formațiunilor culturale ale eneoliticului european.

Este evident că orientarea spre sud a activității culturii Cucuteni-Tripolie, ce se petrece în perioadele A 3-4, corespunde strict cu piscul așa numitei "expansiuni stepice". Cu toate acestea, de pe pozițiile situației reconstituite, este dificil de a îmbina aceste două evenimente care se exclud reciproc, deoarece invaziile din est nu puteau stimula nicicând o astfel de comportare a grupurilor de agricultori timpurii. Mai curând, în acest caz, se poate presupune restrângerea evidentă a arealului culturilor de agricultori timpurii, ruperea bruscă a relațiilor cândva stabilite, dispariția surprinzătoare a unor întregi unități culturale. Însă nimic similar, în orice caz în perioada examinată, în Europa de Sud-Est nu se petrece. La Dunărea de Jos își continuă existența cultura Gumelnița, pe litoralul de vest într-o stare de apogeu se afla cultura Varna, iar în regiunea carpato-nistreană, pe o traiectorie ascendentă, evoluează cultura Cucuteni-Tripolie.

Ipoteza despre o invazie în masă a purtătorilor tradițiilor culturale stepice în mediul formațiunilor de agricultori timpurii era bazată în mare măsură pe supoziția conform căreia, în Europa de Est, comunitățile de nomazi și călăreți au apărut mai de timpuriu și aceasta pe baza unei serii de artefacte, chipurile de origine răsăriteană, depistate în așezările de agricultori timpurii, precum și pe baza unor morminte eneolitice descoperite în nord-vestul Mării Negre. Între timp, investigațiile ulterioare au demonstrat că instaurarea unui mod de gospodărire nomad, și cu atât mai mult de crescători de cai, în arealul de stepă, în perioada eneoliticului timpuriu, este lipsită în general de argumente. Recent, această opinie a fost supusă, repetat, criticii (Makkay, 1994, Häusler, 1994; Rassamakin, 1994). Majoritatea vestigiilor din așezările de agricultori timpurii, de obicei racordate la culturile stepice, reprezintă în sine, de regulă, fenomene cu caracter stadial, sau sunt dependente de arealul de agricultori timpurii, ca de exemplu, "protopsaliile" de corn prezente în monumentele tripoliene din etapa Precucuteni - Tripolie A (Movșa, 1993, p. 38), adică mai de timpuriu, comparativ cu stepa sau Caucazul. În acest context, unicul argument sigur poate fi considerată ceramica de tip Cucuteni C, frecvent întâlnită în așezările etapei Cucuteni A 3, ce își are originea în tradițiile ceramice ale culturii de tip Skeljansk, după Ju. Ja. Rassamakin (1994, p. 33-36). Însă acest indiciu, asupra căruia a insistat V. Dumitrescu (1963; 1980) mărturisește despre contactele dintre comunitățile tripoliene și stepice și în nici un caz despre intervenții de proporții.

Posibil, în cazul de față, este mai plauzibil termenul propus de I. V. Palaguta (1996-), care presupune că purtătorii culturii Skeljansk, în primul rând femeile, au fost "încorporate" în mediul comunităților tripoliene de agricultori.

Justețea unei astfel de abordări devine evidentă în cazul comparării principalelor tendințe în evoluția culturală a regiunilor de stepă și arealului de agricultori, pe fondul situației cultural-istorice generale de la Dunăre până la Volga în perioada Cucuteni A - Tripolie BI. Această vreme a fost marcată de o intensificare extremă a legăturilor interculturale în întregul spațiu indicat, care, probabil, a fost condiționat de funcționarea întregului sistem de schimb, prin intermediul căruia metalul de proveniență balcanică pătrundea în diferite regiuni ale stepelor est-europene. Înviorarea acestor contacte reciproce și intercalarea într-o mai mare măsură a granițelor culturale au influențat incontestabil asupra situației atât în mediul agricultorilor timpurii, cât și în raioanele de stepă. Însă, dacă în primul caz, putem sesiza o transformare treptată a culturilor de agricultori timpurii, atunci spre est procesele de transformare au avut loc în chipul unei revoluții culturale. Desigur, modificările au avut loc conform unui întreg șir de parametri. În primul rând, are loc trecerea de la mormintele colective din necropolele de tip Mariupol, la înmormântările individuale, de la poziția întinsă a defuncțiilor la poziția chircită pe spate. Aceasta este însoțită de o modificare esențială a asortimentului inventarului funerar, nu numai la nivelul unor categorii aparte, ci și la rangul unor asortimente standardizate. Este semnificativ că aceste asortimente, pe de o parte se diferențiază mult de acele jertfe funerare anterioare, iar pe de altă parte, adesea suficient de precis, redau structura depozitelor culturii Cucuteni - Tripolie și a inventarului mormintelor eneoliticului carpato-balcanic.

Îmbinarea relativ constantă a pieselor din depozitele tripoliene, permanent dirijate atât în plan spațial cât și cronologic, posibil, grăiește despre faptul că ofrandelor depuse le corespunde un oarecare sistem de reprezentări sociale, sau, mai curând, religioase ale societății respective. Folosirea unor astfel de atribute sociale și religioase în mormintele eneoliticului de stepă indică probabil faptul că aici a fost utilizată aceeași scară a orientărilor de valoare, exprimată, în cazul dat, prin mijloacele ritualului funerar.

Așa se face că particularitățile distribuirii celor mai semnificative caracteristici ale culturilor de vest și de est par a demonstra, într-un mod suficient de precis, dependența ultimelor de valorile culturale ale comunităților de agricultori timpurii. În acest context, nu surprinde dacă orice cataclism cultural de proporții din arealul culturilor de agricultori se răsfrângea inevitabil asupra situației din regiunea de stepă. Drept exemplu poate servi fenomenul dispariției surprinzătoare a mormintelor bogate de tip Novo Danilovka, care este coroborat de către specialiști cu dispariția bruscă a culturilor est-balcanice și încetarea activității centrului metalurgic balcanic. Ca o consecință a acestor evenimente este și întreruperea migrațiilor largi și îndepărtate, care au avut loc în perioada Cucuteni A-Tripolie BI (Rassamakin, 1994, p. 68).

Teodată, chiar în condițiile întreruperii activității focarului balcanic, continuă să funcționeze un focar destul de puternic în bazinul carpatic, unde și puteau fi reorientate legăturile precedente ale formațiunilor stepice. Însă, dacă o astfel de reorientare a și avut loc, atunci aceasta se referă la o perioadă sincronă etapei de trecere de la perioada Cucuteni A la A-B, în esență reprezentând nu o întrerupere în procesul unor migrații intensive, ci o ruptură suficient de bruscă a fostului sistem de contacte culturale, provocate în această situație de unele mari restructurări în sistemul eneolitic european, inclusiv de caracter migraționist.

În această vreme, schimbări culturale esențiale se petrec nu numai în zona de stepă a Europei de Est. Relativ sincron, în Balcani, dispăre blocul cultural Gumelnița-Karanovo VI-Kodžadermen, iar în bazinul carpatic cultura Tiszapolgár este înlocuită de cultura Bodrogkeresztúr; spre vest de cursul Dunării de Mijloc, pe locul culturii Lengyel, apare grupul cultural Balaton - Lásinja II, iar în partea de nord a Europei Centrale are loc constituirea suitei de culturi de tip Lengyel- Polgar în care intră grupele Brjesk-Kujawski, Jordanów-Jordansmühl și complexele așa numitului Lengyel pictat cu alb. Aproximativ în același timp cu aceste evenimente, în Caucazul de Nord-Vest se răspândește cultura Maikop, iar Caucazul de Nord-Est, judecând după cele mai recente date, devine una din zonele de formare a culturii Kuro-Araks (Kušnareva, 1993, p. 86).

În concordanță cu aceste transformări culturale evoluează și situația din spațiul carpato-nistrean și teritoriile limitrofe. Cartarea monumentelor etapei Cucuteni A-B indică faptul că în limitele regiunii Carpați-Prut numărul așezărilor scade brusc iar granița arealului tripolian se deplasează suficient de mult spre nord (Monah, Cucuș, 1985, fig. 2). Motivarea acestui fapt prin gradul nesatisfăcător de cercetare a regiunii nu este unică, probabil. Fapt este că aproximativ sincron cu limitarea numărului așezărilor cucuteniene din regiunea Carpați-Prut, în bazinul Bugului de Sud apar complexe cu ceramică pictată ce au stat la baza monumentelor de tip Vladimirovka și care au cauzat deplasarea graniței a chiar arealului cucutenian departe spre est (Movșa, 1980). O astfel de mutare a granițelor culturale poate fi percepută doar ca o consecință a unor procese migraționiste și, în acest caz, două fapte, la prima vedere izolate, pot fi legate într-un eveniment unic. Desigur, un fenomen atât de extrem în activitatea vechilor comunități cum este migrația nu putea să nu submineze structura stabilită a relațiilor culturale interne și externe. Posibil, anume destabilizarea situației din masivul tripolian, cauzată de mișcările interareale pe un oarecare interval de timp, a izolat lumea stepică de centrul metalurgic carpatic și a limitat influențele însăși ale culturii tripoliene. În continuare, contactele rupte brusc se restabilesc și cultura Cucuteni - Tripolie continuă să joace în ele rolul principal.

O altă direcție spre care putea fi orientată mișcarea grupurilor tripoliene ducea în Muntenia de Sud și Moldova precum și în zona de stepă a interfluviului

Nistru-Dunăre. Constituirea acestei căi a început încă în etapa Cucuteni A-Tripolie BI și este documentată de o serie de materiale deja menționate. Ni se pare destul de verosimil de admis că anume cultura tripoliană a servit drept factor care a provocat transformări culturale radicale în ținutul Dunării de Jos și complexe de aspect sincretic, cum este necropola de la Giurgiulești, dă acestei probabilități ponderea necesară. În prezent nu se prezintă suficient de clar cum în această situație s-au suprapus tradițiile culturale ale formațiunilor de stepă nord-pontice. Cultura Cernavodă I, apărută în locul așezărilor gumelnițene și aproape unanim tratată ca o creație a impulsurilor estice, în realitate deja, din cea mai timpurie fază, are puțin comun cu culturile regiunii Azov-Dnepropetrovsk. Unicul parametru care parcă atestă o oarecare legătură cu teritoriile estice este prezența în pasta ceramicii a scoicii pisate. Însă, judecând după materialele celui mai timpuriu monument de tip Cernavodă I de la Hârșova, caracteristicile morfologice ale ceramicii se deosebesc totalmente de exemplarele din stepă (Popovici, Hașotti, 1988-1989, p. 293, pl. 1/I; 3/4). Dacă între cultura Cernavodă I și influențele estice au și avut loc oarecare legături, atunci ele n-au fost directe, ci prin intermediul culturii Cucuteni - Tripolie, a cărei ceramică a fost, de asemenea, descoperită la Hârșova (Popovici, Hașotti, 1988-1989, p. 293, pl 1/2, 3; 2).

În general, materialele așezării de la Hârșova atestă o stabilitate evidentă a tradițiilor culturale precedente de origine balcanică. Evoluția ulterioară a culturii Cernavodă I a avut loc, probabil, independent de grupurile culturale din stepele est-europene. Pe de altă parte, în arealul ei creșteau permanent influențele culturii Cucuteni-Tripolie, ce au dus la formarea unor astfel de complexe mixte, ca Sărata-Monteoru (Nestor, Zaharia, 1968).

Un alt fenomen cultural, apărut în nord-vestul Mării Negre relativ în aceeași perioadă ca și cultura Cernavodă I, este reprezentat de mormintele tumulare și plane. Până nu demult, racordarea acestor monumente la cultura examinată era practic imposibilă, deoarece complexele tumulare din Muntenia și sudul Moldovei erau cercetate insuficient. După descoperirea necropolei de la Sărăteni, unde pentru prima dată au fost precizate îmbinarea unui ritual funerar specific și a materialelor de tip Cernavodă I, a devenit suficient de evident că cele mai timpurii morminte eneolitice din nord-vestul pontic și cultura Cernavodă I constituie un fenomen cultural-teritorial unic. Mai mult decât atât, aspectul foarte timpuriu al ceramicii de la Sărăteni, prezența în ea a elementelor de tradiție tripoliană și însăși localizarea necropolei, indică o componentă genetică principală a acestui fenomen cultural, probabil legată de cultura Cucuteni-Tripolie.

Luând în considerație aceste circumstanțe, se poate admite că în faza finală a etapei Cucuteni A-B - Tripolie B2 în nord-vestul Mării Negre și raioanele limitrofe de la Dunărea de Jos s-a petrecut nu o schimbare completă a culturilor, ci o transformare culturală foarte profundă, mai curând cu caracter stimulator, care a modi-

fiat radical formațiunile blocului gumelnițean. Reminiscențele ultimului păstrându-se nu numai sub aspectul unor monumente, în plan cultural, amfore de tip Brătești (Roman, 1981, p. 26), dar și în calitate de orizont cultural deosebit, reprezentat prin așezările de tip Cernavodă I de la Dunărea de Jos și mormintele tumulare din nord-vestul Mării Negre. Această concluzie este în directă concordanță și cu datele determinărilor antropologice conform cărora, în componența populației purtătoare a complexelor funerare eneolitice timpurii din spațiul aflat în discuție, predomină tipul mediteranean (Potehina, 1994, p. 34).

Cauzele ce au dus la transformări atât de bruște în evoluția grupurilor culturale de la Dunărea de Jos și teritoriile limitrofe nu sunt încă suficient de clare. În același timp, deja acum este evident că lipsesc argumentele ce ar permite presupunerea unei legături directe între acest fenomen și culturile de stepă din nord-vestul pontic sau din regiunile de est mai îndepărtate. Ultimele culturi din totdeauna sau cel puțin în epoca paleometalelor, au depins direct de situația din arealul agricultorilor eneolitici timpurii. Pe de altă parte, rolul culturii Cucuteni-Tripolie pare destul de important, ea controlând probabil permanent situația din raioanele apropiate de stepă. Particularitățile condițiilor demografice din interiorul masivului tripolitan duceau la deplasări periodice ale unor grupuri tripoliene spre sud, fapt ce lămurește într-o oarecare măsură aspectul sincretic al formațiunilor de stepă. Această mișcare în arealul de stepă a căpătat un caracter de masă în etapele finale ale culturii Cucuteni-Tripolie, ducând la formarea în aceste teritorii a grupului cultural Usatovo. În cadrul acestei formațiuni culturale se deosebesc două unități locale relativ independente: una se localizează în bazinul Nistrului, fiind legată de tradițiile grupului tripolian târziu Ofatinți, cealaltă, situată în raioanele Prutului inferior, este în dependență de impulsul cultural de tip Hordinești (Manzura, 1987; Petrenko 1987). Specificul acestei situații cultural-istorice este ilustrat de complexul funerar eneolitic târziu cercetat în anul 1988 la Obileni.

Mormântul nr. 8 din tumulul 4 de la Obileni era principal. El a fost amenajat într-o groapă ovală-alungită și, la începutul săpăturilor, era aproape complet distrus. După resturile de schelet păstrate se poate presupune că defunctul a fost îngropat în poziție chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre sud-est (fig. 39/1).

În componența inventarului funerar intrau un percutor de piatră, un cuțitaș de cupru și două vase. Cuțitul cu o lamă triunghiulară are paralele suficiente de apropiate în materialele cimitirului de tip Usatovo de la Majaki, unde piese similare după formă au fost găsite în mormântul 5/1 și mormântul 13 din necropola plană (Patokova, Petrenko, Burdo ș.a., 1989, p. 59, 64, fig. 21/5; 24/14).

Cupa cu gât înalt, ornamentată cu motiv geometric (fig.40/1), este destul de apropiată morfologic de cupa din mormântul 8/15 de la Gura Bâcului (Dergacev, 1984, p. 30, fig.9/10), cu toate că ultimul a fost modelat într-o manieră tehnologică deosebită. Ornamentul ce acoperea corpul cupei de la Obileni este aproape identic

picturii unor vase descoperite la distanțe foarte mari unul de altul. Printre acestea sunt: vasul biconic din mormântul tumular de la Vladimirovka din bazinul Bugului de Sud (Zbenovici, 1974, p. 155, fig. 45/5), amfora de mici proporții din necropola plană, deteriorată, de la Ocsentea de pe Nistrul Inferior (Jarovoj, 1990), vasul din mormântul 23/19 de la Kubei (Patokova, Petrenko, Burdo ș.a., 1989, fig. 40/8). Pe lângă aceasta, vasele de la Vladimirovka și Kubei erau prevăzute cu câte patru proeminențe conice pe corp, ce corespund proeminențelor orizontale de pe cupa de la Obileni.

Al doilea vas, de tip amforă, ornamentat cu pictură geometrică, din complexul examinat (fig.40/2), are analogii directe în materialele din nord-vestul pontic. Parțial, acestei amfore îi este apropiat un vas nu prea mare din mormântul 1/10 de la Mereni II (Dergacev, Postică, Savva, 1987), însă el este modelat dintr-o pastă cu scoică pisată. Semnificativă este asemănarea evidentă a vasului de la Obileni cu una din amforele din materialele așezării culturii Cernavodă Ic de la Ulmeni-Tăușanca (Morintz, Roman, 1968, Abb, 15/1; 17/5). Printre altele, acesta nu este unicul exemplu ce ilustrează apropierea dintre complexe ceramice ale culturii Cernavodă I târzie și culturii Usatovo. Analogii sunt atestate într-un șir de parametri morfologici și tehnologici care, odată în plus, argumentează prezența legăturilor strânse, inclusiv genetice, între această cultură de la Dunărea de Jos și masivul tripolian.

În general, mormântul nr. 4/8 de la Obileni reflectă, probabil, una din cele mai timpurii faze de formare a variantei prutene a grupului Usatovo. Fiind puțin mai târziu decât unele complexe ale variantei nistrene, acest mormânt, împreună cu mormântul 23/19 de la Kubei, precede majorității complexelor funerare de tip Usatovo din raionul Prutului de Jos, la care se atribuie necropolele plane nr. I și nr. II de la Dancu (Dergacev, 1978); necropola plană deteriorată de la Sărata-Rezeș (informație de la V. D. Gukin); mormintele tumulare de la Tochile-Răducani (Jarovoj, Kurcjatov, 1985) și alte monumente. Conform ansamblului de parametri tehnici, morfologici și stilistici ai pieselor ceramice și trăsăturilor ritualului funerar, mormântul de la Obileni, după cât se pare, după origine derivă din tradițiile grupului local tripolian târziu Gordinești, căruia îi sunt proprii atât trăsături ceramice similare (Dergacev, 1980, p. 121-122), cât și ritualul funerar prin înhumare sub tumuli sau necropole plane (Nikolaeva, Safronov, 1976; Dergacev, 1982, p. 14-17, fig. 4/1, 5; Manzura, Telnov, 1992).

Mormântul tripolian târziu nr. 4/8 este ultimul complex din epoca eneolitică, descoperit în timpul săpăturilor din anul 1988 de la Sărăteni și Obileni.

Următorul strat cultural cronologic este reprezentat aici de mormintele culturii Jamnaja.

II. 2 MORMINTELE CULTURII JAMNAJA

Mormintele culturii Jamnaja descoperite în grupul tumular de la Sărăteni și Obileni, în comparație cu complexe neolitice, atestă parametri destul de obișnuiți pentru această cultură, în general neevidențându-se printre complexe similare din spațiul carpato-nistean. Ele alcătuiesc mai mult de jumătate din toate mormintele investigate, ceea ce este comun pentru majoritatea necropolelor tumulare cercetate între Carpați și Nistru. Unica trăsătură ce deosebește acest grup constă în aceea că aici lipsesc complexe depuse la baza tumulilor. Cu toate că acest detaliu poate fi și întâmplător.

După datele stratigrafice și tipologice se pot evidenția două grupuri de morminte, care, probabil, reflectă diferențieri de ordin cronologic. Primul grup este alcătuit din morminte în care defuncții au fost depuși în poziție chircită strict pe spate. În acest caz, brațele erau întinse de-a lungul corpului, iar picioarele sau au căzut în părți sau în una din părți. Aceste morminte, în tumuli, ocupă de regulă o poziție centrală, fiind depuse în mantalele mai timpurii, eneolitice, ori sunt secundare în tumulii în care mormintele principale aparțin aceleiași culturi.

Acest grup de morminte este puțin numeros. În total, au fost descoperite cinci complexe: trei (nr. 4, 5, 12) în tumulul nr. 1, unul (nr. 1) în tumulul nr. 3 și ultimul (nr. 1) în tumulul nr. 4. Pentru toate este specifică o asociere de parametri foarte constantă, incluzând camere funerare de formă rectangulară (acolo unde s-au păstrat), orientarea spre vest a scheletelor, colorare relativ intensă cu ocră. Toate mormintele, cu excepția mormântului 1/4 în care au fost depistate resturi de la un car de lemn, sunt fără inventar. Carele de lemn, în zonele de stepă și silvostepă din Europa de Est, inclusiv în spațiul carpato-nistean, sunt atât de bine cunoscute, încât concretizarea unor anumite analogii este de prisos. Pentru teritoriul carpato-nistean și în Balcani care similare servesc ca indicatori cultural-cronologici siguri și descoperirea unuia dintre ele într-un mormânt al culturii Jamnaja din necropola de la Sărăteni corespunde pe deplin distribuției generale a parametrilor în cadrul culturii Jamnaja din regiunea examinată. În general, după ansamblul trăsăturilor rituale, poziția stratigrafică și existența carelor, mormintele respective se înscriu fără nici-o îndoială în limitele variantei nistrene a culturii Jamnaja. După V. D. Dergacev (1986, p. 74-82) se atribuie, probabil, etapei ei finale. Mormintele mai timpurii ale grupului nistean se caracterizează, în primul rând, prin poziția lor principală în tumul și orientarea spre est a scheletelor.

Mormintele celui de al doilea grup sunt mult mai numeroase decât complexe grupului nistean. Toate sunt plasate la periferia mantalelor și, stratigrafic, întotdeauna suprapun mormintele precedente ale grupului nistean. La amplasarea în tumul este atestată dispunerea lor în cerc față de centrul tumulului, fapt ce constituie o regulă tradițională la mormintele periferice. În același timp, în orientarea

defuncțiilor sunt evidențiate anumite devieri de la acea legitate, identificată pentru mormintele secundare periferice ale culturii Jamnaja, în baza analizei statistice a unui mare număr de complexe funerare analoage. Conform observațiilor lui V. A. Dergacev, mormintele culturii Jamnaja, depuse în partea de nord a mantalei, se caracterizează prin orientarea scheletelor în sensul invers direcției de mers a soarelui în raport cu centrul tumulului, pe când mormintelor din partea de sud a tumulului le este specifică orientarea în direcția mersului soarelui (Dergacev, 1986, p. 39-42). În tumulii de la Sărăteni avem un tablou cu totul invers: mormintele de la periferia de sud sunt orientate contrar direcției mișcării soarelui, pe când cele din partea de nord sunt orientate în direcția mersului soarelui. Probabil, această necoincidență, cu tendință generală, este cauzată de particularitățile locale ale tumulilor de la Sărăteni.

Construcțiile funerare ale mormintelor periferice sunt reprezentate de camere rectangulare obișnuite. În unele cazuri a fost posibil să se delimiteze și puțurile de intrare, săpate de la suprafața tumulului. Gropile se acopereau cu bârne aranjate de obicei transversal. Aproape în toate mormintele au fost evidențiate resturi de la așternutul vegetal.

Mormintele grupului al doilea sunt cu precădere singulare. Numai în mormântul 1/1 au fost găsite patru schelete de maturi și copii, dispuse după principiul de antiteză. Spreosebire de mormintele variantei nistrene, scheletele grupului al doilea se aflau în poziție chircită pe spate cu înclinare pe o parte, ori în poziție chircită accentuată pe partea stângă sau dreaptă, gradul de îndoire a picioarelor fiind diferit. Brațele aveau o poziție suficient de standardizată: unul întins către genunchi, celălalt, îndoit din cot, avea palma pe bazin, ori se găsea în poziție transversală față de corp. În unele morminte, ambele brațe erau îndreptate spre genunchi. Colorarea cu ocră a scheletelor variază între intensiv și foarte moderat.

Inventarul funerar al mormintelor acestui grup este alcătuit din piese de silex, piatră, os și, îndeosebi, din ceramică. Piese de silex au fost găsite în mormintele 3/11 și 4/12. În mormântul 3/11 a fost găsit un vârf de săgeată de formă triunghiulară, cu scobitură la bază, aflat în zona cutiei toracice a defunctului (fig. 27/2). Vârfuri de săgeți similare sunt cunoscute pe larg în mormintele culturii Jamnaja, independent de poziția lor cronologică. De exemplu, mormântul 4/6 de la Roșcani (Dergacev, Borziak, Manzura, 1989, p. 44, fig. 15/5) și 6/8 de la Ocnița (Manzura, Klociko, Savva, 1992, p. 58, fig. 25/2). Din mormântul 4/12 provin cinci așchii și o lamă de silex (fig. 42/2-6). Caracterul amorf al acestor piese și faptul că aceste vestigii sunt atât de des întâlnite în mormintele culturii Jamnaja permit să ne abținem de la comentarii.

Toporul-ciocan de piatră din mormântul nr. 4/4 poseda anumite caracteristici distincte (fig. 41/3). El se atribuie tipului naviform cu ceafa bine evidențiată, foarte rar atestat în complexele culturii Jamnaja din spațiul carpato-nistrean.

Un exemplar similar a fost descoperit în mormântul 8/16 al culturii Jamnaja târzie din necropola de la Semenovka, unde este cunoscut încă un fragment de topor, probabil de același tip (Subbotin, 1985, p. 51, 70, fig. 2/2; 8/4). O piesă similară s-a găsit și în mormântul 23/18 de la Kubei (Subbotin, Dzigovskii, Fokeev ș.a., 1987). Limitele cronologice ale acestor topoare, probabil, sunt destul de largi, întrucât ele sunt atestate atât în monumentele timpurii, cât și în cele târzii ale culturii Jamnaja din interfluviul Nistru-Prut.

Categoria de inventar cea mai caracteristică este ceramica. Vase de lut au fost găsite în opt morminte, mormântul 1/13 conținând două exemplare. Încă un vas a fost aflat în mantaua tumulului 4. Practic, toate piesele sunt modelate conform unei maniere tehnice relativ unice. În calitate de degresant era folosită în principal șamota, uneori cu incluziuni neînsemnate de altă proveniență. Arderea variază de la relativ bună, până la insuficientă, fapt ce a și influențat gradul de conservare a ceramicii.

Morfologic, vasele, pot fi împărțite convențional, în trei tipuri principale. Primul este reprezentat de amfore, al doilea de vase cu corp bine profilat, iar al treilea de vase de tip borcan.

Amforele sunt cunoscute doar printr-un singur exemplar din mormântul 2/10, care se caracterizează printr-un corp masiv, prevăzut pe partea cea mai proeminentă cu două torți masive și fund plat (fig. 16/4), tip de vas larg întâlnit în complexele ceramice ale culturii Jamnaja din spațiul examinat. Analogii directe pentru această amforă sunt în mormântul 1/4 de la Bursuceni (Jarovoj, 1985, fig. 20/4) și mormântul 3/13 de la Očnița (Manzura, Klociko, Savva, 1992, p. 28, fig. 12/2). Totodată, paralele mai puțin apropiate fiind cunoscute într-un număr mult mai mare de complexe ale culturii Jamnaja. În opinia lui V. A. Dergacev, aceste vase prezintă unul din cele mai caracteristice tipuri morfologice ale grupului nistrean. În același timp, mormântul 2/10 de la Sărăteni constituie deja nu primul caz când vasele de tip amforă sunt descoperite în asocierie cu parametri rituali mult mai târzii decât cei specifici complexelor nistrene.

Vasele celui de-al doilea tip sunt reprezentate atât prin piese de un aspect suficient de amorf, des întâlnite cu precădere în mormintele târzii ale culturii Jamnaja, cât și prin exemplare ce se deosebesc prin parametri mult mai specifici. Astfel, vasele din mormintele 2/1, 2/5, 4/13 (fig. 14/2; 14/3; 45/1) și, într-o măsură mai mare sau mai mică, corespund celor descoperite în mormintele 1/4 de la Petrodolinskoe (Alexeeva, 1992, fig. 7/6), 8/5 de la Semenovka (Subbotin, 1985, fig. 9/II), 5/6 de la Očnița (Manzura, Klociko, Savva, 1992, fig. 18/2) ș.a. În general, acest tip morfologic este caracteristic, îndeosebi, pentru cultura Jamnaja târzie.

În categoria de forme specifice se includ vasele descoperite în mantaua tumulului nr. 4 și în mormintele nr. 1/13 și 3/14. Originalitatea vasului din mormântul 3/14 se datorează în primul rând stilisticii ornamentului care, sub formă de

rânduri orizontale din amprente cu unghia, acoperă partea de jos a corpului (fig. 30/2). O analogie foarte apropiată a unui astfel de ornament găsim pe vasul din mormântul 12 din tumulul de la Smeeni (Simache, Teodorescu, 1962, fig. 3/1) ce se atribuie culturii Jamnaja, precum și pe vasul fragmentar din mormântul etapei timpurii a culturii Jamnaja 1/5 de la Ternovka (Savva, Klociko, 1989).

Vasul din mantaua tumulului nr. 4, în formă de lălea de proporții alungite, era ornamentat pe corp cu un brâu alveolat orizontal (fig. 37/4). Analogii pentru acest vas în cultura Jamnaja par să lipsească. Pe de altă parte, o astfel de modalitate de ornamentare este prezentă în cultura catacombelor din nord-vestul pontic, în special în mormântul de aspect arhaic al acestei culturi de la Semenovka, 9/1 (Subbotin, 1985, p. 89-91, fig. 15/7). Mormânt, sigur atribuit culturii catacombelor, în tumulul nr. 4 n-a fost depistat, de aceea nu este exclus ca, în mediul culturii Jamnaja, această piesă să fi apărut ca urmare a contactelor cu purtătorii culturii catacombelor. O astfel de circumstanță este pe deplin posibilă, ținând cont de faptul că există cazuri de descoperiri de vase de tradiție Jamnaja în morminte ale culturii catacombelor (Dvorjaninov, Dzigovskii, Subbotin, 1985, p. 158-159, fig. 9/6, 7).

Ambele vase din mormântul 1/13 sunt apropiate tipologic de unele exemplare ale complexului ceramic al culturii catacombelor (fig. 11/1-2). Totodată, judecând după resturile scheletice, acest mormânt nu corespunde ritualului culturii catacombelor, racordându-se mai curând la tradițiile funerare ale culturii Jamnaja. Mai mult, unul din vase, ornamentat cu un motiv imprimat "pseudoșnur", este parțial similar vasului din mormântul culturii Jamnaja 3/9 de la Ursoaica (Cebotarenko, Jarovoj, Telnov, 1989, p. 119, fig. 52/3, 4), iar al doilea vas, după parametri morfologici și stilistici, poate fi comparat pe deplin cu cel din mormântul culturii catacombelor 1/4 de la Beliko-Ziminovo (Petrenko, Toscev, 1990, p. 80, fig. 5/5). În cazul dat, se pot observa anumite relații reciproce între culturile catacombelor și Jamnaja târzie.

Vasele de tip borcan descoperite în mormintele 3/13; 4/11; 6/4 (fig. 29/2; 44/1; 50/3), făcând abstracție de unele deosebiri neesențiale, constituie un tip stabil al ceramicii culturii Jamnaja târzii, în care există atât vase în chip de situlă (mormintele 3/13 și 6/4) cât și însăși vase de tip borcan (mormântul 4/11). Ambele variante, în măsură egală, constituie o parte integrantă a complexului ceramic al grupului cultural Bugeac (Dergacev, 1986, p. 48-49).

Astfel, corelarea diferiților parametri ai ritualului funerar și ai inventarului, caracteristici pentru grupul al doilea de morminte, permite examinarea lor în cadrul orizontului târziu al culturii Jamnaja din spațiul carpato-nistrean, ce corespunde, în opinia lui V. A. Dergacev (Dergacev, 1986, p. 82-87), grupului cultural Bugeac.

II. 3 MORMINTE DIN PERIOADA MIJLOCIE A EPOCII BRONZULUI

Relativ sigur, perioadei mijlocii a epocii bronzului îi pot fi atribuite 11 morminte, chircite accentuat pe partea stângă sau dreaptă. Aceleași perioade îi aparține, probabil, și mormântul 3/9, unde scheletul se găsea în poziție întinsă pe spate. Astfel de poziție este caracteristică pentru mormintele din etape târzie a culturii catacombelor din spațiul carpato-nistean. Însă, în acest caz, mormântul aflat în partea de sud a tumulului era orientat contrar direcției mișcării soarelui, situație care se întâlnește extrem de rar în complexele funerare ale culturii catacombelor (Dergacev, 1986, p. 99-100). Aici, de asemenea, n-a fost observat puțul de intrare, parte integrantă a construcțiilor funerare ale acestei culturi. Rezultă din acestea că apartenența culturală a mormântului 3/9, în esență, a rămas neclară. Nu este exclus ca acest mormânt să se încadreze într-o perioadă mult mai târzie, de exemplu în perioada evului mediu.

Restul mormintelor, ce corespund perioadei mijlocii a epocii bronzului, se caracterizează printr-o îmbinare suficient de stabilă a parametrilor rituali, proprii îndeosebi culturii "mnogovalikovaja", ale cărei complexe sunt pe larg răspândite în nord-vestul pontic. Astfel, pentru această cultură este specifică plasarea mormintelor în partea de sud a mantalei tumulului (Dergacev, 1986, p. 124; Savva, 1992, p. 65). În tumulii de la Sărăteni și Obileni toate mormintele din perioada mijlocie a epocii bronzului se aflau în partea de sud a tumulilor, adică corespunzând tendinței generale de amplasare evidențiată pentru cultura "mnogovalikovaja".

Construcțiile funerare au fost urmărite în trei cazuri. În mormântul 4/10 scheletul se găsea într-o cameră cvasi-rectangulară, cu una din laturile lungi rotunjite. Tot într-o cameră de formă rectangulară era depus și mormântul dublu nr. 3/6. În mormântul 2/7 au fost observate resturile unei construcții de lemn în formă de ramă sau "srub". Primele două construcții sunt caracteristice pentru majoritatea culturilor din epocile eneoliticului și bronzului. În ceea ce o privește pe ultima, ea este considerată ca un parametru specific al culturii "mnogovalikovaja" (Savva, 1992, p. 78-91).

Complexele perioadei mijlocii a epocii bronzului sunt, de regulă, morminte singulare. Dublu a fost doar mormântul 3/6. După cum deja s-a menționat, toți defuncții grupului erau în poziție chircită accentuat pe o parte, picioarele fiind îndoite față de corp și la genunchi în unghi ascuțit. În mormintele 3/6 și 4/10 gradul de îndoire a picioarelor este diferit de normele obișnuite. Brațele, îndoite din coate, erau aduse cu palmele în fața craniului, cu excepția mormintelor 1/11 și 2/6, precum și a unui defunct din mormântul 3/6 unde poziția brațelor era puțin diferită. În general, toate variantele pozițiilor defuncților atestate la Sărăteni sunt, pe deplin, obișnuite pentru cultura "mnogovalikovaja". La fel de caracteristică este

și orientarea defuncțiilor, cu precădere în sectorul de est, proprie majorității mormintelor descoperite.

Inventar funerar a fost descoperit în patru morminte și constă din: o unealtă de silex, un străpungător de os, o cataramă de os, două vase ceramice întregi și unul fragmentar. Unealta de silex și străpungătorul de os din mormântul 3/6 (fig. 24/2, 4) sunt lipsite de parametri deosebiți, piese similare fiind des întâlnite în mormintele diferitelor culturi ale epocii bronzului. Celelalte obiecte sunt caracteristice, întâi de toate, culturii “mnogovalikovaja”. Astfel, catarama de os din mormântul 2/7 (fig. 19/2) face prte din cei mai specifici indici ai culturii “mnogovalikovaja”, corespunzând tipului III după clasificarea lui E. Sava (1992, p. 42-45, fig. II/9-11). Ceramica depistată în mormintele de la Sărăteni are, de asemenea, o mulțime de paralele în materialele culturii “mnogovalikovaja”, cu toate că, uneori, vase similare se întâlnesc și în mormintele etapei târzii a culturii Jamnaja. În linii generale, vasul de tip borcan din mormântul 4/10 (fig. 44/4) corespunde tipului VII, iar vasul profilat din mormântul 3/8 (fig. 23/1), tipului VI, evidențiate în cadrul complexului ceramic al culturii “mnogovalikovaja” (Savva, 1992, p. 34-36, fig. 8/5-II). De la vasul din mormântul 3/6 (fig. 24/1) s-a păstrat numai fundul, forma rămânând nereconstituită. Se poate reține, totuși, că prezența bordurii în jurul fundului este destul de des întâlnită la vasele culturii “mnogovalikovaja”.

Astfel, după totalitatea parametrilor, mormintele perioadei mijlocii a epocii bronzului și, îndeosebi, cele însoțite de inventar, pot fi încadrate, cu siguranță, în cultura “mnogovalikovaja”. Ținând cont de unii indici, cel puțin o parte din ele pot fi atribuite perioadei timpurii a acestei culturi. Această afirmație este justă în primul rând pentru mormântul 2/7 în care s-au păstrat resturi de la o construcție de lemn (fig. 19/1). Conform observațiilor lui E. Sava, complexe funerare similare constituie cel mai timpuriu orizont al mormintelor culturii “mnogovalikovaja” din interfluviul Nistru-Prut (Savva, 1992, p. 144). Totodată, prezența în acest complex a cataramei de tipul III nu permite atribuirea lui la cel mai timpuriu orizont. Probabil, în plan cronologic, acest mormânt ocupă o poziție intermediară în cadrul acestei formațiuni culturale. Un complex identic, care conținea o ramă de lemn similară, aceeași poziție a defunctului și o cataramă de os analoagă, a fost descoperit pe Nistrul Inferior, la Hlinoe (Savva, 1992, p. 81, fig. 29/4, 5). Celelalte morminte în poziție chircită, descoperite în tumulii de la Sărăteni și Obileni mai curând se atribuie orizontului târziu al culturii “mnogovalikovaja”.

II.4 MORMINTE ALE CULTURII SARMATICE

În timpul săpăturilor au fost descoperite și două morminte ce aparțin culturii sarmatice. Unul dintre ele, nr. 10, a fost depus în mantaua tumulului nr. 3 de la Sărăteni; celălalt, nr. 2, era principal în tumulul nr. 5 de la Obileni. Apartenența culturală a ambelor morminte este ușor de atribuit, atât după caracteristicile ritului funerar, cât și după majoritatea obiectelor de inventar, rămânând de clarificat doar datarea lor în cadrul culturii respective.

Mormintele sarmatice, ce ocupă o poziție centrală, principală în tumuli pentru interfluviul Nistru-Prut, nu constituie o raritate, ele fiind identificate în diferite raioane. Totodată, șanțuri circulare cu întrerupere, similare celui descoperit în tumulul nr. 5 de la Obileni, se întâlnesc suficient de rar. O construcție de formă similară a fost evidențiată în tumulul I de la Corpaci, unde, ca și la Obileni, în umplutura șanțului se găseau multe fragmente de amfore romane și două cranii de cai (Grosu, 1990, p. 28-29).

Nu mai puțin caracteristice pentru cultura sarmatică sunt gropile funerare de formă rectangulară alungită, constatate atât pentru mormântul 3/10, cât și pentru mormântul 5/2. Dat fiind faptul că mormântul 5/2 a fost complet distrus, poziția defunctului n-a fost identificată. În mormântul 3/10 scheletul se găsea în poziție întinsă pe spate, fiind orientat cu craniul spre nord. Tot în direcție meridională era orientată și camera funerară a mormântului 5/2, ce corespunde celor mai stabili parametri ai ritualului funerar al triburilor sarmatice (Grosu, 1990, p. 33).

Inventarul ambelor morminte, inclusiv al celui distrus, conține un șir întreg de piese ce servesc în calitate de indici siguri pentru datarea complexelor cercetate. Din mormântul 3/10 provin, în primul rând, oglinda de bronz, ulcioarele cenușii, fusaiola de lut și mărgelile de sticlă. Un complex funerar ce conținea un inventar aproape identic a fost descoperit la Taraclia 2, mormântul 17/II (Savva, Agulnikov, Manzura, 1984), datat pe baza oglinzii de tipul VI (conform clasificării lui A. M. Hazanov) în sec. I-II e.n. (Grosu, 1990 p. 53). Probabil, în acest interval cronologic poate fi plasat și mormântul 3/10 de la Sărăteni.

Mormântul 5/2 conținea un șir de fragmente ce provin de la arme și piese de harnașament din fier, puternic corodate, care n-au putut fi determinate. Unicul obiect care a fost posibil de reconstituit este o strachină acoperită cu firmis roșu, având o buză profilată. Un exemplar destul de apropiat acestei strachini a fost depistat în mormântul principal al tumulului 9 de la Opaci, datat în sec. I-II e.n. (Grosu, Demčenko, 1990, p. 136-138). În general, după poziția stratigrafică, construcția funerară și asortimentul inventarului, mormântul 5/2 poate fi comparat cu mormântul 4/1 de la Ursoaia, unde au fost găsite arme, piese de harnașament și o strachină acoperită cu firmis (Cebotarenko, Jarovoj, Telnov, 1989). Acest complex, la fel, a fost atribuit sec. I-II e.n., fapt ce, din punct de vedere cronologic, este admis și pentru mormântul 5/2 de la Obileni.

Așadar, pe baza detaliilor ritualului funerar și a unor obiecte de inventar, ambele morminte sarmatice examinate pot fi atribuite sec. I-II e.n.

II. 5 MORMINTE DIN PERIOADA EVULUI MEDIU

Unicul mormânt care poate fi racordat la cultura nomazilor medievali a fost descoperit în tumulul 5 (nr. 1). Apartenența culturală a mormântului se identifică după poziția întinsă pe spate a defunctului și după poziția stratigrafică târzie în tumul. Mormântul a fost fără inventar, de aceea datarea lui nu este posibilă. Nu este exclus ca la această cultură să se atribuie și alte morminte secundare din tumulii cercetați, care, din punct de vedere cultural, au rămas nedeterminați.

ÎNCHEIERE

Pe parcursul ultimelor trei decenii, în spațiul carpato-nistrean au fost cercetate mai multe sute de tumuli, ce conțineau mii de morminte sincrone aparținând diferitelor culturi. În această perioadă au fost definiți parametrii principali ai formațiunilor culturale ce au practicat ritul funerar tumular, a fost stabilită succesiunea lor cronologică și au fost urmărite originile lor. Se părea că este dificil să așteptăm noi vestigii și descoperiri. Totuși, referitor la necropola tumulară de la Sărăteni și Obileni, după cum se pare, poate fi folosită expresia “pentru prima dată” care, fără îndoială, se atribuie în primul rând complexelor eneolitice.

Într-adevăr, aici, pentru prima dată, în condiții stratigrafice sigure, a fost precizată o vârstă foarte timpurie a mormintelor tumulare în poziție întinsă; pentru prima dată au fost evidențiate materiale apropiate de complexul ceramic al culturii Cernavodă I de la Dunărea de Jos, localizate însă departe de arealul acesteia; pentru prima dată a fost posibilă atribuirea acestor materiale unei variante deosebite de monumente funerare. Cu alte cuvinte, în necropola de la Sărăteni-Obileni s-au unit, într-un lanț unic, un șir întreg de fenomene culturale, anterior percepute cu precădere în calitate de grupuri structurale separate sau de sine stătătoare. O astfel de îmbinare de elemente culturale noi dar, în general, și neașteptate, presupune probabil și o nouă abordare în perceperea situației cultural-istorice din spațiul carpato-nistrean și teritoriile limitrofe în epoca timpurie a metalelor.

Specificul amplasării și legăturile reciproce ale parametrilor culturali grăiesc evident despre faptul că, în nord-vestul Mării Negre și raioanele limitrofe de la Dunărea de Jos, în perioada eneoliticului mijlociu, s-a petrecut nu o schimbare totală a grupurilor culturale precedente prin diferite unități culturale, ci o profundă transformare, mai curând stimulatorie, ce a reformat radical tradițiile culturale inițiale. Ca rezultat final, standardele culturale de bază ale perioadei precedente au fost într-atât de deformate calitativ, încât cu greu sunt recunoscute în contururile configurațiilor culturale ulterioare. Modificările au atins practic toate componentele principale ale culturii, resimțindu-se într-o reducere bruscă a așezărilor, în dezvoltarea unor trăsături originale ale ritualului funerar, într-un aspect diferit al culturii materiale. Totodată, unele recidive ale stereotipurilor culturale străvechi, judecând după toate, continuau să acționeze și în condițiile noi. Nu este exclus că ele, în particular, s-au manifestat în pozițiile diferite ale defuncțiilor din mormintele tumulare, condiționate probabil de diferențierea după sex și vârstă. Dacă această observație se va confirma pe viitor, pe baza unui repertoriu mai reprezentativ, atunci vom avea o situație tipică pentru o necropolă eneolitică balcanică, unde aceste deosebiri se respectau suficient de rigid, în proporții regionale.

Subliniem că transformarea culturală din partea de nord-est a Peninsulei Balcanice nu este ceva absolut unicat pentru această perioadă. Aproximativ pe o

astfel de traiectorie au evoluat evenimentele și în regiunile de vest ale bazinului carpatic. Aici, la fel, se constată trecerea de la așezările de tip tell ale culturii Tisa la așezările cu un singur strat ale culturii Tiszapolgár și, în continuare, în perioada culturii Bodrogkeresztúr, spre o predominare vădită a monumentelor funerare, față de numărul extrem de mic al așezărilor (Sherratt 1982). Spre deosebire de teritoriul examinat, continuitatea culturală este cu mult mai evidentă, fapt ce se datorează probabil specificului local.

Modul nou de tratare a proceselor culturale din nord-vestul Mării Negre necesită, probabil, o anumită corectare a corelării factorilor externi ce au influențat asupra acestor procese, reprezentate prin cultura Cucuteni - Tripolie și formațiunile culturale din stepele est-europene. Cât privește factorul de stepă, influența lui asupra transformărilor culturale din zona Dunării de Jos, în ultima vreme, pare deosebit de problematică. Parametrii de reală origine estică sunt atât de puțini și efemeri în acest teritoriu, încât este puțin probabil că chiar prezența lor într-o cantitate mult mai mare în monumentele tripoliene nu poate fi considerată totuși ca focar de tendințe distructive, ținând cont de evoluția ulterioară a acestei comunități culturale. Pe de altă parte, se observă o dependență suficient de rigidă a grupurilor de stepă de culturile comunităților de agricultori timpurii. Totodată, unele sau altele dintre schimbările mediului cultural stepic, de regulă, se corelează relativ clar cu situația nestatornică din arealul de agricultori timpurii și, în primul rând, tripolian.

La rândul său, cultura Cucuteni - Tripolie, fără îndoială, poate fi considerată ca cea mai dinamică și activă formațiune europeană din epoca paleometalelor. Trebuie remarcat că, deși gradul de studiere al ei nu este slab, acest masiv cultural conține încă multe întrebări neclare. Impresionează întinderea lui teritorială mare și, în același timp, o uniformitate relativă a parametrilor culturali principali; întinderea cronologică extraordinară și, totodată, păstrarea tendinței cu precădere evoluționistă în dezvoltare; capacitatea de a transmite standardele culturale proprii la distanțe foarte mari și, organic, să-și însușească rezultatele influențelor diferitelor culturi. Nu mai puțin uimitor ne apare lipsa unui ritual funerar unic pentru etapele de constituire și de apogeu ale culturii, atunci când în regiunile vecine practicile funerare, în aspectul multiplelor complexe funerare, pot fi urmărite în cele mai diferite manifestări. Toate aceste trăsături evidențiază brusc cultura cucuteniano-tripoliană pe fondul celorlalte grupuri culturale, transformând arealul ei într-o "twilight zone" a Europei eneolitice. Evident, având un nivel foarte ridicat de dezvoltare, această formațiune culturală trebuia, într-o formă sau alta, să influențeze asupra situației din nord-vestul Mării Negre.

Distribuirea monumentelor tripoliene în etapa Cucuteni A - Tripolie BI ne arată că în partea de vest a arealului a crescut, evident, numărul așezărilor acestei culturi. În acest caz, se poate admite că această cultură a depășit considerabil

limitele optimului demografic, determinat de condițiile regiunii. Situația de criză putea fi rezolvată numai prin intermediul deplasării unor grupuri de populație în afara granițelor tradiționale. Una din direcțiile presupuse ale migrațiilor colectivelor de agricultori era orientată, după cât se pare, spre regiunile mai puțin populate de la est, ocupate de unități culturale înrudite. Paralel, alte grupuri puteau să se miște în raioanele apropiate din stepele nord-vest pontice, provocând totodată începutul transformărilor radicale în arealul culturilor eneolitice de la Dunărea de Jos. Acceptând un astfel de model de desfășurare a evenimentelor, avem posibilitatea de a uni într-un întreg patru factori externi dispersați:

1) scăderea bruscă a densității așezărilor în partea de vest a arealului tripolian în etapa Cucuteni AB - Tripolie B2;

2) apariția aproape sincronă, în partea de est a acestui areal, a așezărilor de ceramică pictată cucuteniană;

3) răspândirea unui grup originar de complexe funerare cu vase tripoliene în nord-vestul Mării Negre;

4) dispariția culturilor blocului gumelnițean și apariția în locul lor a culturii Cernavodă I.

Acest model propune o nouă paradigmă cultural-istorică în corelările culturilor eneolitice de agricultori și comunitățile culturale din zona de stepă a Europei de Est, în care vectorul transformărilor culturale era orientat nu de la est spre vest, ci în direcție opusă. Modelul "în val" propus de M. Gimbutas (1977) a intrat în acțiune numai în epoca bronzului, când mișcarea din stepele est-europene a triburilor culturii Jamnaja a marcat începutul unor invazii repetate ale popoarelor nomade în Europa de Sud și Centrală, prelungindu-se până în Evul Mediu târziu.

THE SĂRĂTENI KURGAN CEMETERY

(Summary)

A kurgan cemetery was investigated in the vicinity of the villages of Sărăteni and Obileni (Hîncești district, Republic of Moldova) in 1988. The cemetery consisted of seven kurgans but only six of them were excavated. The kurgans were situated east of the villages. They were stretched in one line in meridional direction along the edge of elevated plateau (fig.2/1).

The kurgan 1 (figs. 3; 4) had a height of 2.15 m from the ancient ground level and a diameter of about 25 m and contained 14 burials. The small primary embankment was erected above two Eneolithic burials 7 and 14 the latter being completely destroyed (figs. 7/1-4; 9/2). It was surrounded by a stone chromleh and ring-shaped ditch with a passage in the south-west part.

The second embankment covered the first one and was built above the burial 5 of the Yamna culture (fig. 5/4). The burial was inserted in the centre of the primary kurgan. The burials 4 and 12 of the same culture (fig. 6/1; 9/1) were inserted in the second embankment and covered with the third one which corresponds to the modern dimensions of the kurgan. Other burials of the Yamna culture and Middle Bronze Age were inserted on the periphery of the last embankment.

The kurgan 2 (figs. 12; 13) had a height of 2.9 m from the ancient ground level and a diameter of about 45 m. The small primary embankment was erected above the Eneolithic burial 3 with the deceased in the supine extended position (fig. 15/1). The later Eneolithic burial 11 (fig. 19/3) was made next to the edge of the primary embankment. It was covered with the second embankment. A few burials of the Yamna culture were inserted in the second embankment and covered with the third embankment which corresponds to the modern dimensions of the kurgan. Later burials of the Yamna culture and Middle Bronze Age were inserted on the periphery of the last embankment.

The kurgan 3 (figs. 20; 21) had a height of 4.6 m from the ancient ground level and a diameter of about 50 m. Fifteen graves were uncovered in the kurgan. The kurgan consisted of two embankments covering one another. The first embankment was erected above the Eneolithic burial 15 (fig. 31/1). The burial 1 of the Yamna culture (fig. 22/1) was inserted in the centre of the primary kurgan and covered with the second embankment which is equal to the modern dimensions of the kurgan. Other graves of the Yamna culture as well as chronologically later burials of the Middle Bronze Age and Sarmatian culture were made on the periphery of the last embankment.

The kurgan 4 (figs. 35; 36) had a height of 1.8 m from the ancient ground level and a diameter of about 25 m. It contained 13 burials. The core of the kurgan

consisted of very burnt soil of reddish colour. Remains of strong fire were uncovered on the level of the ancient horizon. The only embankment of the kurgan was erected above the late Eneolithic burial 8 which was seriously disturbed (figs. 39/1-3; 40/1, 2). Other burials of the Early and Middle Bronze Age were arranged on the periphery of the kurgan.

The kurgan 5 (fig. 46) had a height of 0.68 m from the ancient ground level and a diameter of about 28 m. Only two burials were found in the kurgan. The primary burial 2 of the Sarmatian culture was completely destroyed (figs. 45/4; 47/1-4; 48/1-8). Other burial 1 belongs to the Medieval period.

The kurgan 6 (fig. 49) had a height of 1.2 m from the ancient ground level and a diameter of about 30 m. The kurgan was erected above Eneolithic burial 2 whereas other graves of the Early and Middle Bronze Age were located on the periphery of the kurgan.

All burials of the cemetery can be conditionally divided in several cultural-chronological groups. The first one is represented by the Eneolithic graves. The second group includes the burials of the Early Bronze Age or the Yamna culture. The third group embraces the burials of the Middle Bronze Age most of which may be related to the Mnogovalikovaya culture. The fourth group consists of two burials of the Sarmatian culture. The last fifth group is represented by the only burial of the Medieval period.

The burials of the Early and Middle Bronze Age as well as Sarmatian culture and Medieval period are quite ordinary for the Carpathian-Dniester region and fail to provide a new valuable information. At the same time the Eneolithic burials permit to partially re-consider historico-cultural situation in the region during the Eneolithic period.

Indeed, it is at the Sărăteni cemetery that for the first time very ancient age of underkurgan burials with extended position of the deceased was evidenced in secure stratigraphic conditions. In addition, here, the materials of the Cernavoda I culture were found far from the area of this culture which are connected with a certain type of burial site. On the basis of these new materials and older ones we can suggest that in the north-west Black Sea region in the Eneolithic not total cultural replacement but rather very deep cultural transformation occurred which radically transformed initial cultural traditions. Alterations can be traced practically in whole range of cultural traits. The number of settlements was dramatically reduced, new forms of burial practice were developed and material culture was almost completely changed. Nevertheless some remains of original cultural canons continued to be in function even in new conditions. According to preliminary observations, different position of male and female individuals in underkurgan burials depends on the sex distinctions. The same characteristic is observed in Balkan Eneolithic cemeteries (e.g. Devnja, Vinica etc.) wherein males were buried

in supine extended position and females in contracted position on the side. If this observation will be confirmed in future we obtain in the north-west Pontic region the situation of a usual Balkan necropolis in, so to say, regional scope. It is worth noting that most of the deceased in the kurgans of the region under consideration belong to the Mediterranean anthropological type. This fact also can point out that later Eneolithic groups of the north-west Pontic region with kurgan burial practice could form on a local base.

It is necessary to note that such a character of cultural transformation is not unique for the north-east part of the Balkans. In the western part of the Carpathian basin synchronous events occurred along almost the same trajectory. Here, a transition can be traced from the tell-like settlements of the Tisza culture to one-layer settlements of the Tiszapolgár culture and then, in the period of the Bodrogkeresztúr culture, to predominance of burial sites with very few number of settlements (Sherratt, 1982).

According to new approaches to cultural changes in the north-west Pontic region, the problem of external factors has to be revised. These factors are represented by the Cucuteni-Tripolye culture and cultural groups of the east-European steppes. At present, the role of the east steppe groups looks very ambiguous. Real traits of eastern origin on this territory are fairly weak and scanty that is why they cannot be considered as traces of a catastrophic intrusion from the east which could disturb the situation in the area of early farming cultures. On the other hand, it is apparent that steppe groups east of the Dniester River depend very much on the cultures of the western bloc. This is demonstrated by the fact that almost all alterations in the steppe area correlate with changes of situation in agricultural area.

At the same time, the Cucuteni-Tripolye culture may be considered as the most dynamic and active European unity of the Copper Age. It should be noted that despite quite good and detailed survey of this culture many problems related to it still remain fairly difficult for understanding. It is difficult to explain its enormous spatial scope and simultaneously relative uniformity of basic cultural traits, unbelievable temporal continuity for fifteen centuries and mainly evolutionary developmental trends, ability to translate own cultural standards over very long distances and organically perceive results of external influences. It is not less striking the absence of a common mortuary ritual in the Cucuteni-Tripolye area on the early and middle stages of the culture whereas diversified burial practice existed in adjacent regions in form of different flat and kurgan cemeteries. All these traits single out the Cucuteni-Tripolye culture among other synchronous cultural communities and show its area as something like "twilight zone" of Eneolithic Europe. It is natural that such a strong cultural unity had to have influence on the situation in the north-west Black Sea region.

The distribution of sites in the phase Cucuteni A-Tripolye B1 shows increasing populational density in the western part of its area. One can suggest that the culture seems to have considerably exceeded demographic optimum which was determined by regional conditions. It is probable that the crisis could be overcome only by means of removing separate groups outside of the crisis zone. One route of the migrations to be suggested could be directed to the less settled eastern part of the Cucuteni-Tripolye area which were occupied by culturally close communities. Simultaneously, some groups could penetrate neighbouring steppe territories of the north-west Black Sea region and provoke the beginning of radical transformation in the area of Lower Danube Eneolithic cultures. If such a model is accepted then we can link four as if isolated events: 1) abrupt decreasing of settlement density in the western part of the Cucuteni AB-Tripolye B2 area; 2) almost synchronous appearance of settlements with painted Cucutenian pottery in the eastern part of the area; 3) the distribution of a distinctive group of burial complexes with Cucuteni-Tripolye pottery in the north-west Black Sea region.; 4) the disappearance of the cultures of the Gumelnița-Bolgrad-Aldeni bloc and emergence of the Cernavodă I culture on their place.

This model suggests a new historico-cultural paradigm in the interaction between early farming cultures and those of the steppe area of eastern Europe. According to this approach, the course of cultural alterations in the Eneolithic period was orientated not from the east to west but in opposite direction. The “wave” model by M. Gimbutas (1977) starts to work only in the Early Bronze Age when the pastoral groups of the Yamna culture from the east-European steppe put the beginning to multiple intrusions of steppe tribes into south-east Europe which finished only in the Late Medieval period.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1 Key to symbols used in kurgans and burial drawings: 1 - turfy layer, 2 - arable layer, 3 - ancient humus layer, 4 - later intrusions, 5 - clay bedrock, 6 - turfy surface of the first embankment, 7 - surface of the second embankment, 8 - mixed clay loam, 9 - sand bedrock, 10 - remains of wooden constructions, 11 - external contour of grave, 12 - internal contour of grave, 13 - invisible contour of grave, 14 - reconstructed contour of grave, 15 - contour of organic brown litter, 16 - charcoal, 17 - ochre in form of powder and lumps, 18 - remains of wooden litters, 19 - contour of yellow organic matter, 20 - chalky sprinkling.
- Fig. 2 The location of the kurgan group near the villages of Sărăteni and Obileni (1) and its location in the Carpathian-Dniester region (2).
- Fig. 3 Kurgan 1: general plan.
- Fig. 4 Kurgan 1: profile of balks.
- Fig. 5 Kurgan 1: 1 - burial 2; 2 - burial 3; 3 - burial 1; 4 - burial 5.
- Fig. 6 Kurgan 1: 1 - burial 4.
- Fig. 7 Kurgan 1: 1-4 - burial 7.
- Fig. 8 Kurgan 1: 1 - burial 11; 2 - burial 9; 3 - burial 6; 4 - burial 8.
- Fig. 9 Kurgan 1: 1 - burial 12; 2 - burial 14; 3 - masonry next to burial 7; 4 - burial 10.
- Fig. 10 Kurgan 1: 1-5 - burial 13.
- Fig. 11 Kurgan 1: 1, 2 - burial 13; 3 - amphora from masonry next to burial 7.
- Fig. 12 Kurgan 2: general plan.
- Fig. 13 Kurgan 2: profile of bulks.
- Fig. 14 Kurgan 2: 1, 2 - burial 1; 3, 4 - burial 5.
- Fig. 15 Kurgan 2: 1 - burial 3; 2 - burial 4.
- Fig. 16 Kurgan 2: 1, 4 - burial 10; 2 - burial 6; 3 - burial 2.
- Fig. 17 Kurgan 2: 1 - burial 8.
- Fig. 18 Kurgan 2: 1 - burial 9.
- Fig. 19 Kurgan 2: 1, 2 - burial 7; 3 - burial 11.
- Fig. 20 Kurgan 3: general plan.

Fig. 21 Kurgan 3: profile of balks.

Fig. 22 Kurgan 3: 1 - burial 1; 2 - burial 5; 3 - burial 4; 4 - burial 3.

Fig. 23 Kurgan 3: 1, 2 - burial 8; 3 - burial 2; 4 - burial 7.

Fig. 24 Kurgan 3: 1, 4 - burial 6.

Fig. 25 Kurgan 3: 1 - burial 9; 2 - fragment of amphora from embankment 1.

Fig. 26 Kurgan 3: 1-6 - burial 10.

Fig. 27 Kurgan 3: 1, 2 - burial 11; 3 - pottery sherd from pit 1.

Fig. 28 Kurgan 3: 1 - burial 12; 2 - pottery sherd from embankment 1.

Fig. 29 Kurgan 3: 1, 2 - burial 13.

Fig. 30 Kurgan 3: 1, 2 - burial 14; 3 - vessel from embankment 1.

Fig. 31 Kurgan 3: 1 - burial 15.

Fig. 32 Kurgan 3: 1-6 - pit 1.

Fig. 33 Kurgan 3: 1, 2 - pottery sherds from embankment 1; 3 - fragment of amphora from pit 1.

Fig. 34 Kurgan 3: 1, 2 - pottery sherds from embankment 1.

Fig. 35 Kurgan 4: general plan.

Fig. 36 Kurgan 4: profile of balks.

Fig. 37 Kurgan 4: 1 - burial 1; 2 - burial 2; 3 - burial 6; 4 - vessel from embankment.

Fig. 38 Kurgan 4: 1 - burial 3; 2 - burial 7.

Fig. 39 Kurgan 4: 1, 3 - burial 8.

Fig. 40 Kurgan 4: 1, 2 - burial 8.

Fig. 41 Kurgan 4: 1 - stone anthropomorphic stela; 2 - burial 5; 3 - stone hammer-axe from burial 4.

Fig. 42 Kurgan 4: 1 - burial 4; 2-6 - flints from burial 12.

Fig. 43 Kurgan 4: 1 - burial 12; 2 - burial 9; 3 - stone anthropomorphic stela.

Fig. 44 Kurgan 4: 1, 2 - burial 11; 3, 4 - burial 10.

Fig. 45 Kurgan 4: 1, 2 - burial 13. Kurgan 5: 3 - burial 1; 4 - fragments of glass vessel from grave 2.

Fig. 46 Kurgan 5: general plan and balk profile.

Fig. 47 Kurgan 5: 1-4 - burial 2.

Fig. 48 Kurgan 5: 1-8 - burial 2.

Fig. 49 Kurgan 6: general plan and balk profile. •

Fig. 50 Kurgan 6: 1 - burial 2; 2, 3 - burial 4; 4 - burial 1.

Fig. 51 The distribution of the Eneolithic-Early Bronze Age burials with extended position of the deceased in the Carpathian-Dniester region: 1 - Corlăteni, 2 - Vărătic, 3 - Duruitoarea Nouă, 4 - Bursuceni, 5 - Petrești, 6 - Holboca; 7 - Sărăteni, 8 - Cahul, 9 - Lungoci-Fundeni, 10 - Brăilița, 11 - Etulia, 12 -Cazaclia, 13 - Ogorodnoe 3, 14 - Kubej, 15 - Bolgrad, 16 - Novoseliskoe, 17 - Suvorovo 2, 18 - Holmskoe, 19 - Desantnoe, 20 - Arțiz, 21 - Belolesie, 22 - Novoselița, 23 - Trapovka, 24 - Vișnevoe, 25 - Kocikovatœ, 26 - Liman, 27 - Želtyj Jar, 28 - Očnița, 29 - Timkovo, 30 - Krasnoe, 31 - Bălăbănești, 32 - Nikoliskoe, 33 - Talmaz.

Fig. 52 The distribution of the burials of the Hadgider-Cernavodă I type in the Carpathian-Dniester region: 1 - Bolotești-?, 2 - Sabanjia, 3 - Sărăteni, 4 - Reni, 5 - Găvănoasa, 6 - Svetlîy, 7 - Cazaclia, 8 - Taraclia 2, 9 - Kubej, 10 - Kamenka, 11 - Bogatœ, 12 - Suvorovo, 13 - Holmskoe, 14 - Baștanovka-?, 15 - Glubokœ, 16 - Arțiz, 17 - Sărata, 18 - Trapovka, 19 - Vișnevoe, 20 - Kocikovatœ, 21 - Hadgider, 22 - Liman, 23 - Șirokœ, 24 - Corjova, 25 - Krasnoe, 26 - Butora 3, 27 - Speia, 28 - Krasnogorka, 29 - Roșcani, 30 - Talmaz, 31 - Nikoliskoe, 32 - Novo-Kotovsk, 33 - Limanskoe, 34 - Slobodka-Romanovka, 35 - Koșary.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

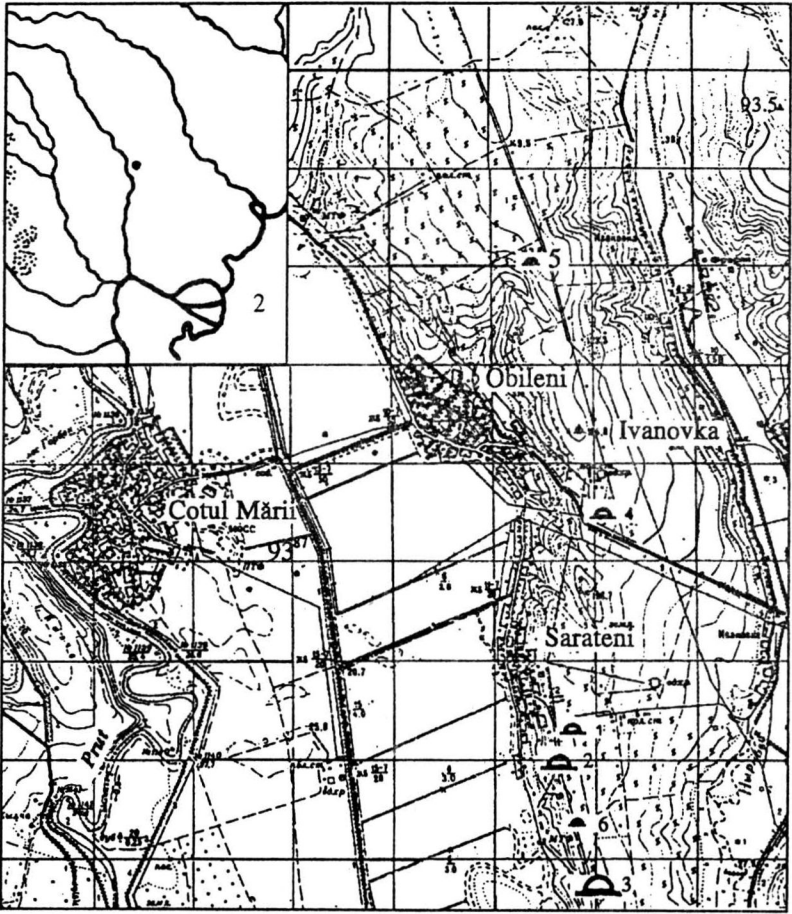

19

20

Fig.1 Semnele convenționale: 1 - strat înțelenit, 2 - strat arabil, 3 - sol fertil, 4 - intervenții mai târzii, 5 - lutul galben viu, 6 - suprafața înțelenită a primei mantale, 7 - suprafața mantalei a doua, 8 - lut cenușiu, 9 - nisip, 10 - resturi de la construcțiile de lemn, 11 - conturul exterior al construcției, 12 - conturul interior al construcției, 13 - conturul invizibil, 14 - conturul reconstruit, 15 - conturul putregaiului cafeniu, 16 - cărbuni de lemn, 17 - bulgărași de ocră, 18 - putregai de lemn, 19 - conturul așternutului, 20 - presărare cu cretă.

1

Fig.2 Amplasarea grupului tumular de la Sărăteni și Obileni (1) și locul lui în regiunea Carpato-Nistrea (2).

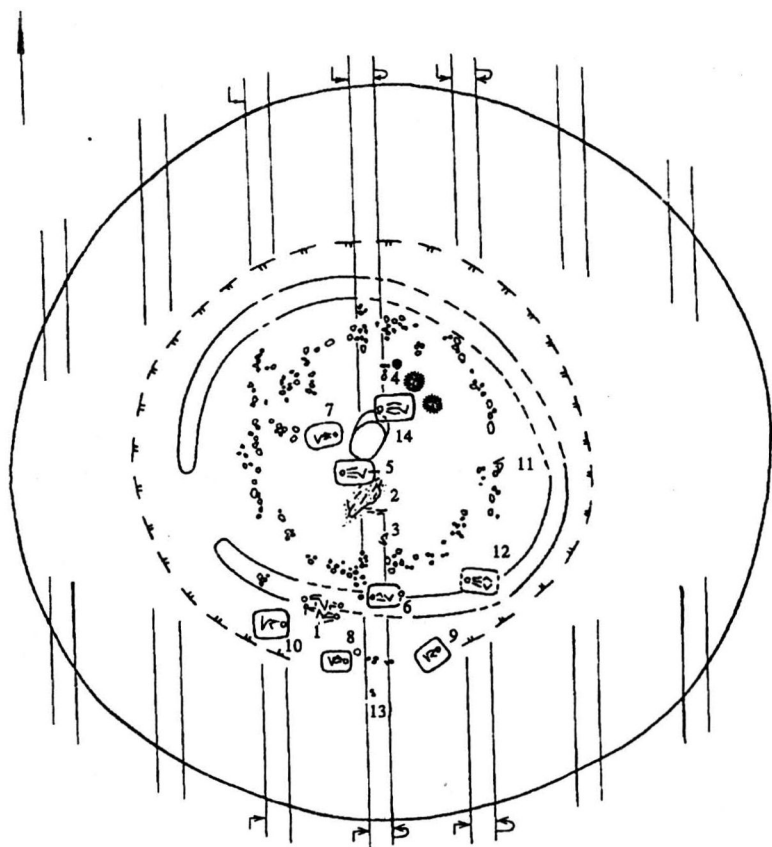

Fig.3 Planul general al tumulului 1.

IV - Pr. V

C - Pr. V

C - Pr. E

IE Pr. E

IE Pr. V

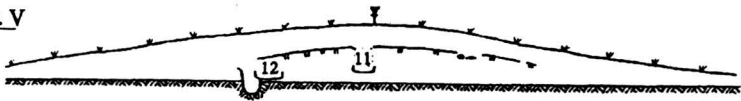

Fig.4 Profilele stratigrafice ale tumulului 1.

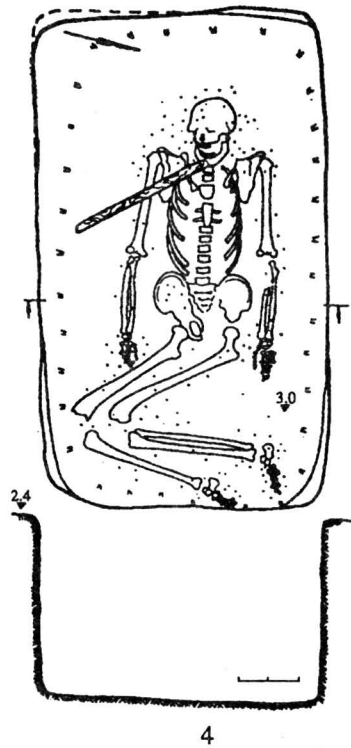
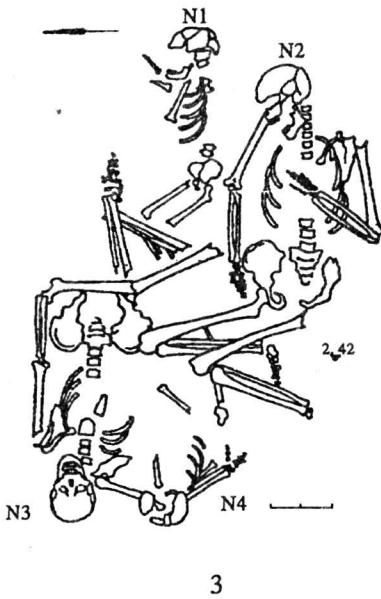
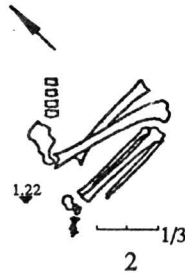

Fig.5 Tumulul 1: 1 - mormântul 2; 2 - mormântul 3; 3 - mormântul 1; 4 - mormântul 5.

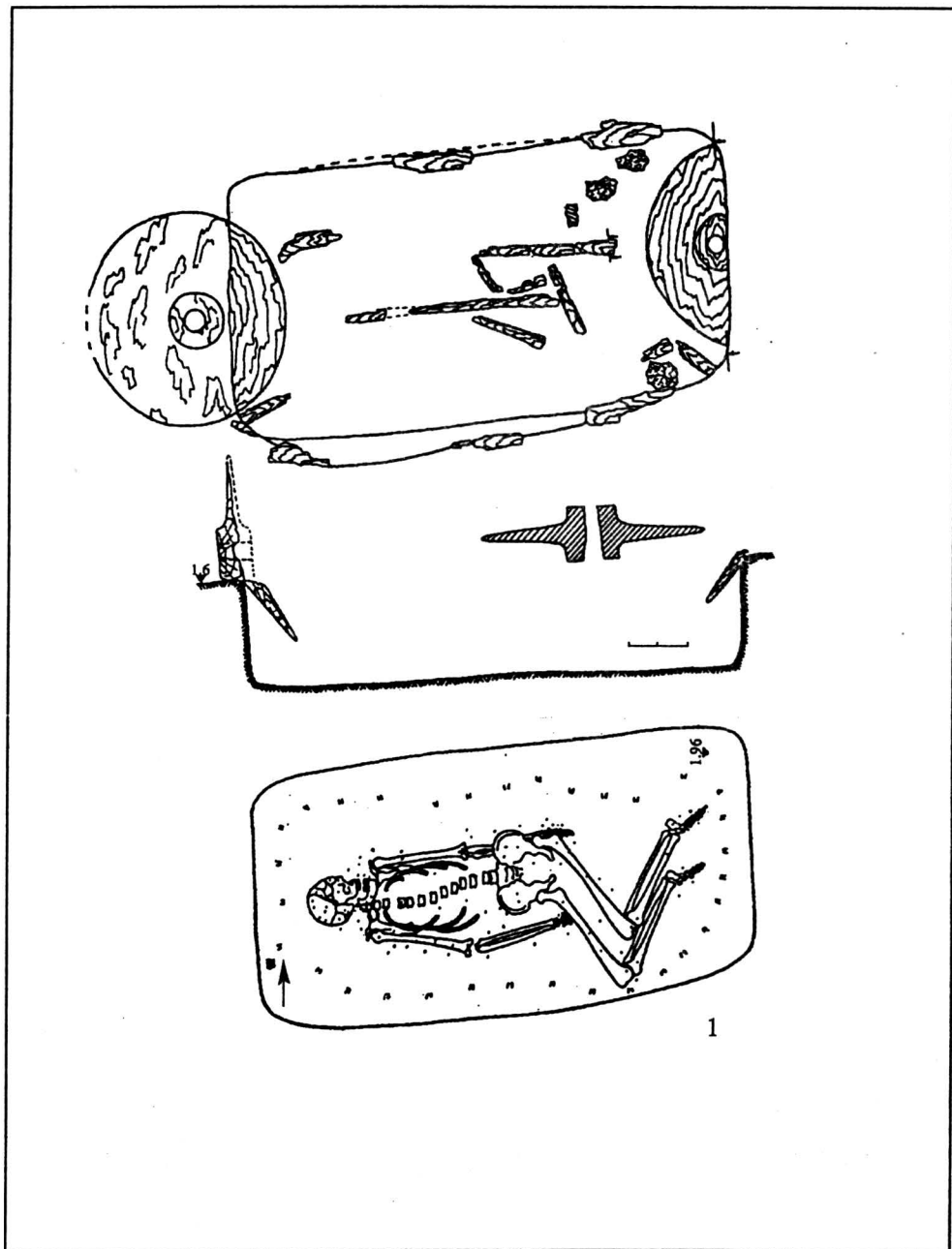
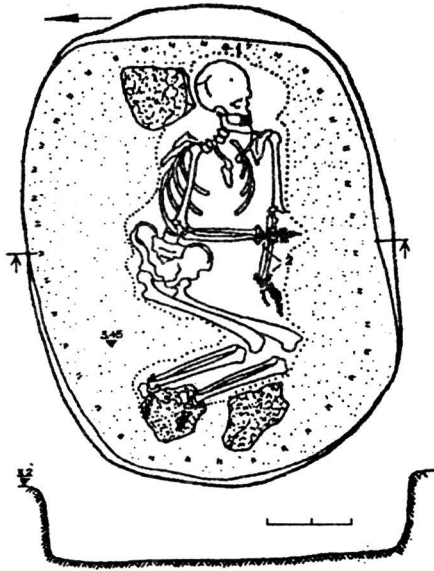
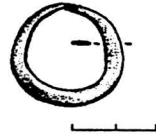

Fig.6 Tumulul 1: 1 - mormântul 4.

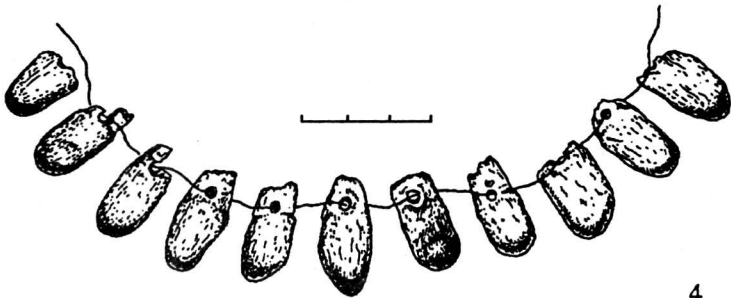
1

2

3

4

Fig.7 Tumului 1: 1-4 - mormântul 7.

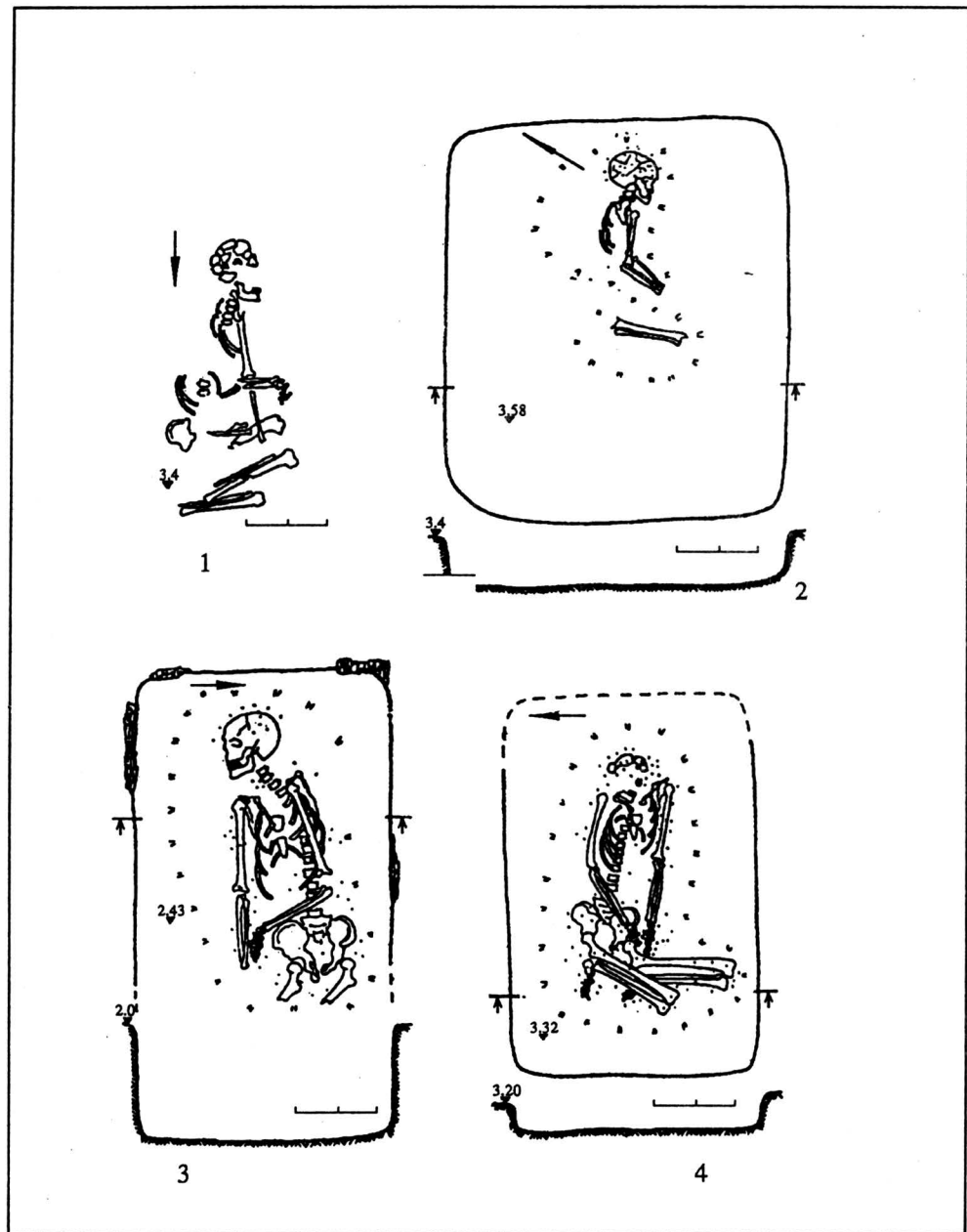
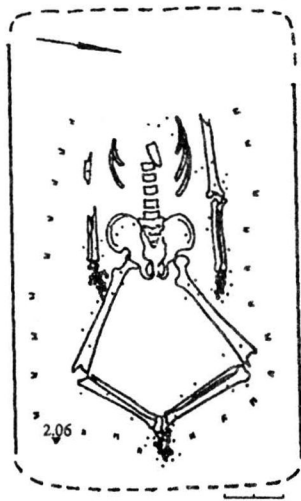
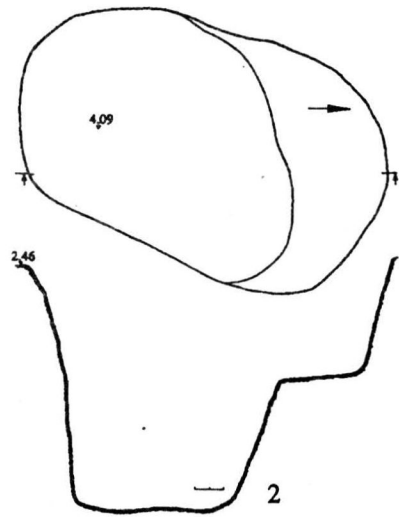

Fig.8 Tumulul 1: 1 - mormântul 11; 2 - mormântul 9; 3 - mormântul 6; 4 - mormântul 8.

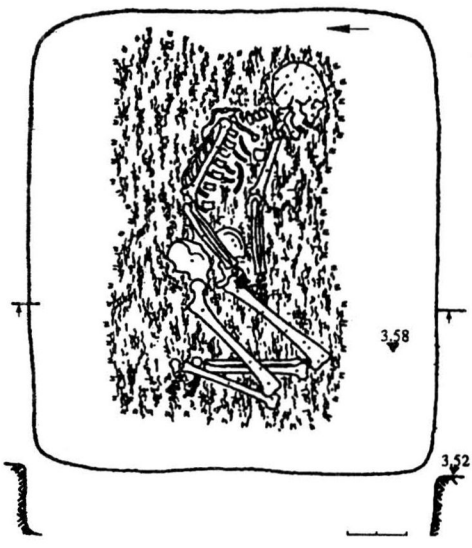
1

2

3

4

Fig. 9 Tumulul 1: 1 - mormântul 12; 2 - mormântul 14; 3 - platforma de piatră din apropierea mormântului 7; 4 - mormântul 10.

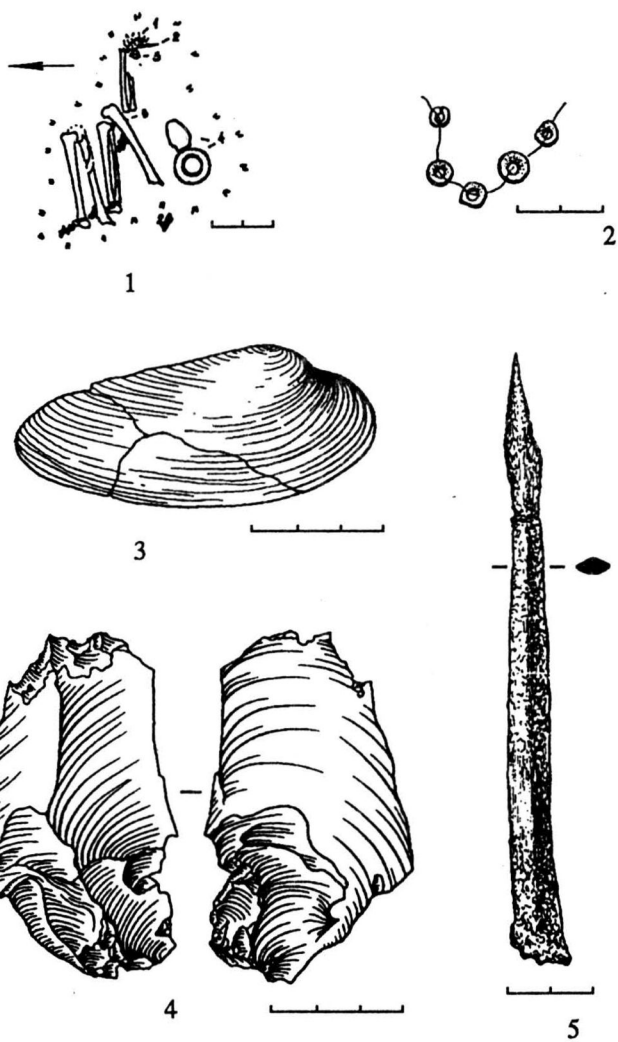
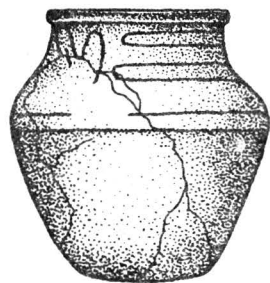
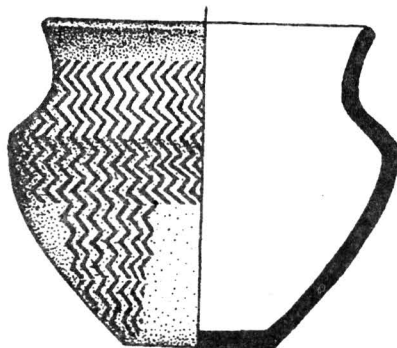

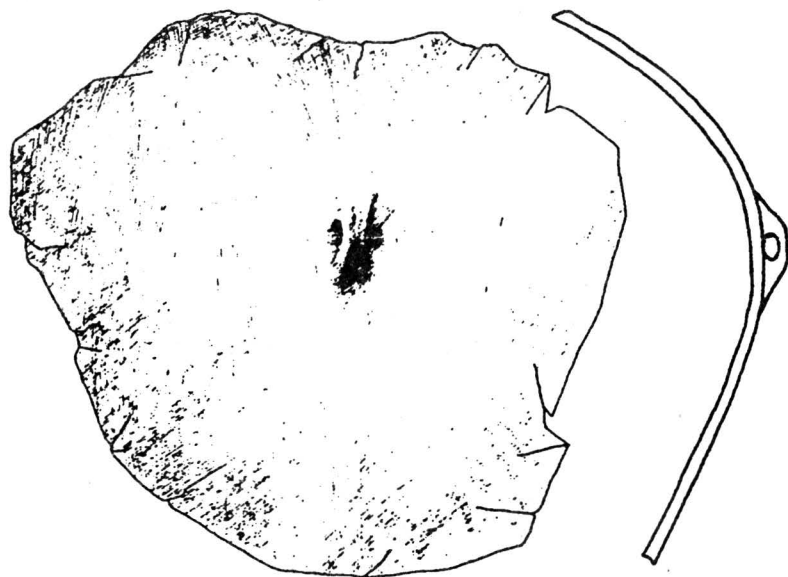
Fig.10 Tumulul 1: 1-5 - mormântul 13.

1

2

3

Fig.11 Tumulul 1: 1,2 - mormântul 13; 3 - amfora din platforma de piatră din apropierea mormântului 7.

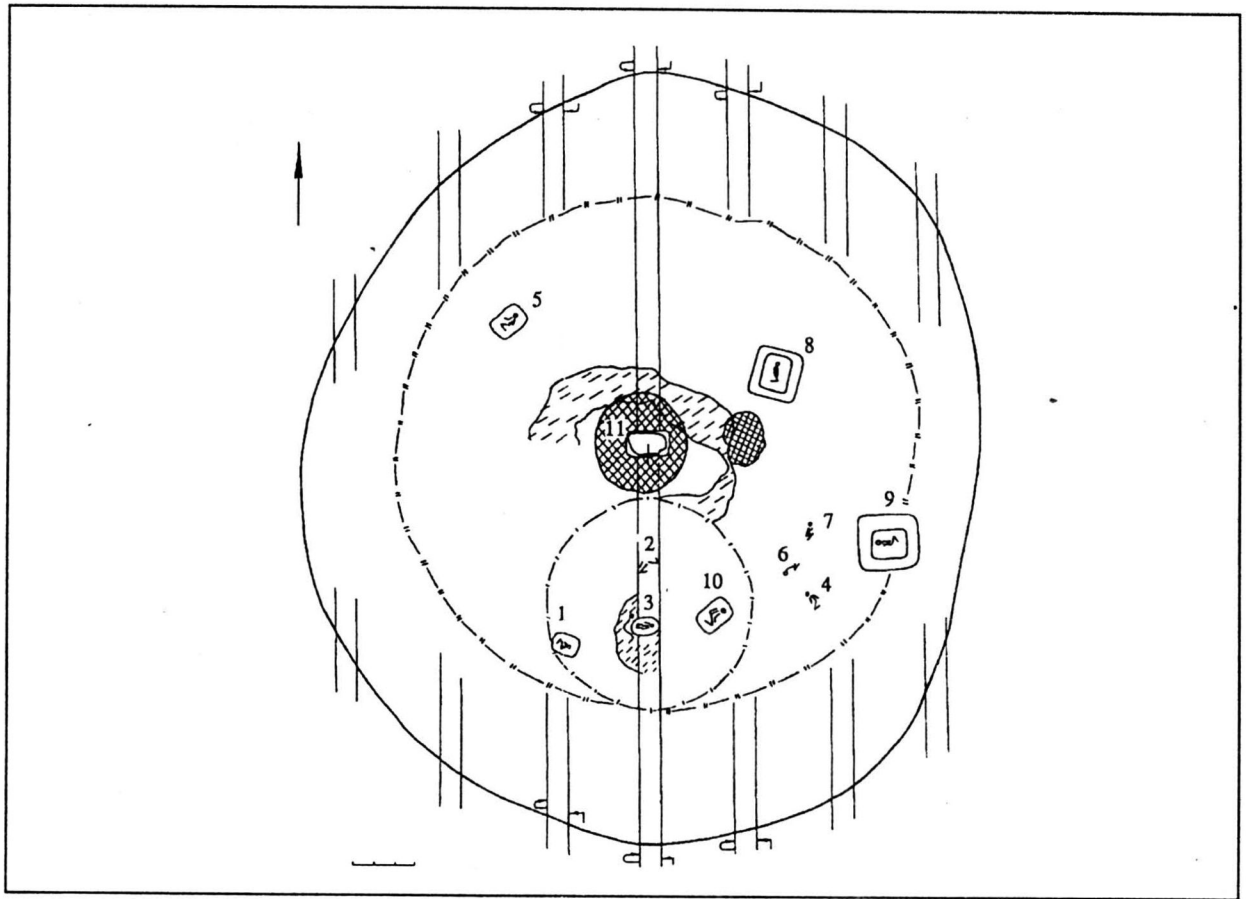

Fig. 12 Planul general al tumulului 2.

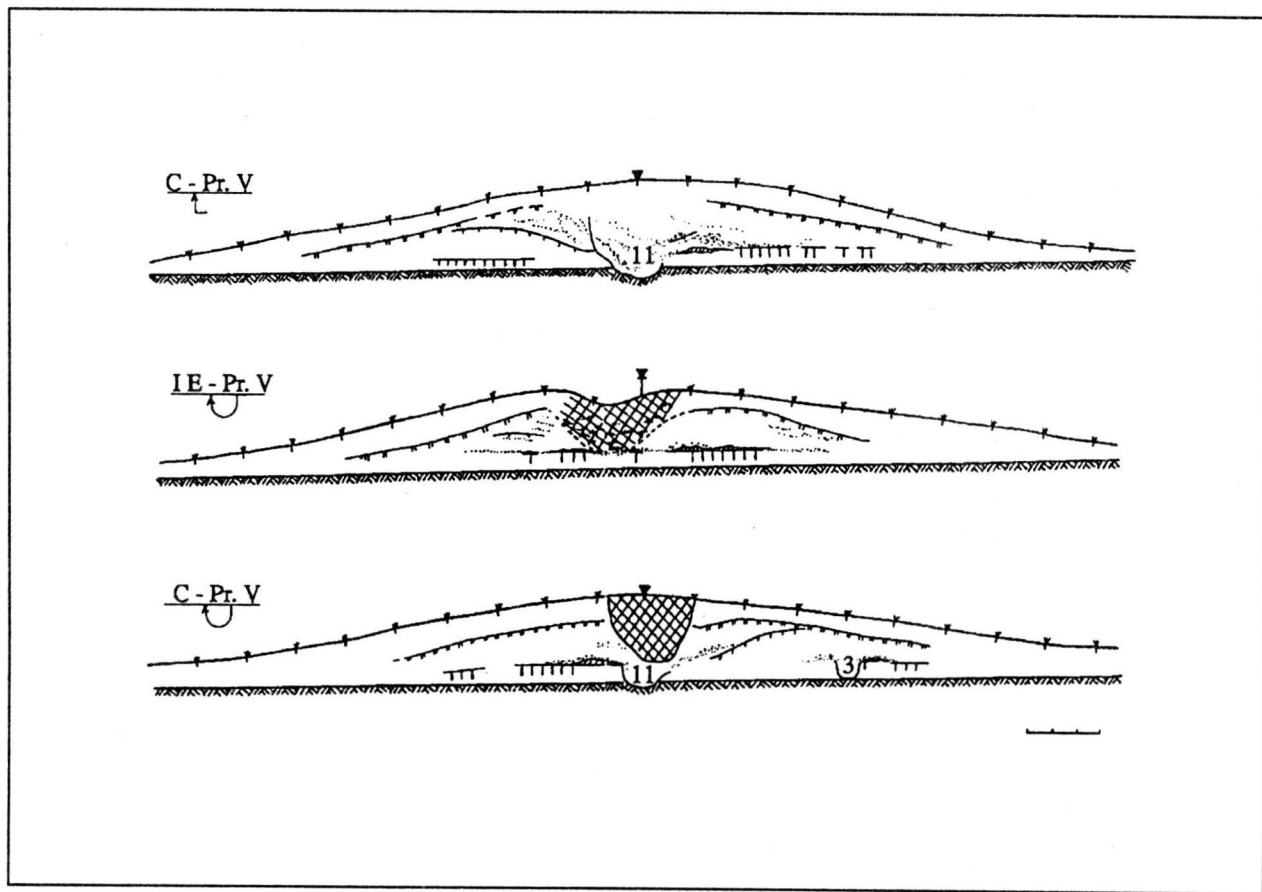

Fig. 13 Profilele stratigrafice ale tumulului 2.

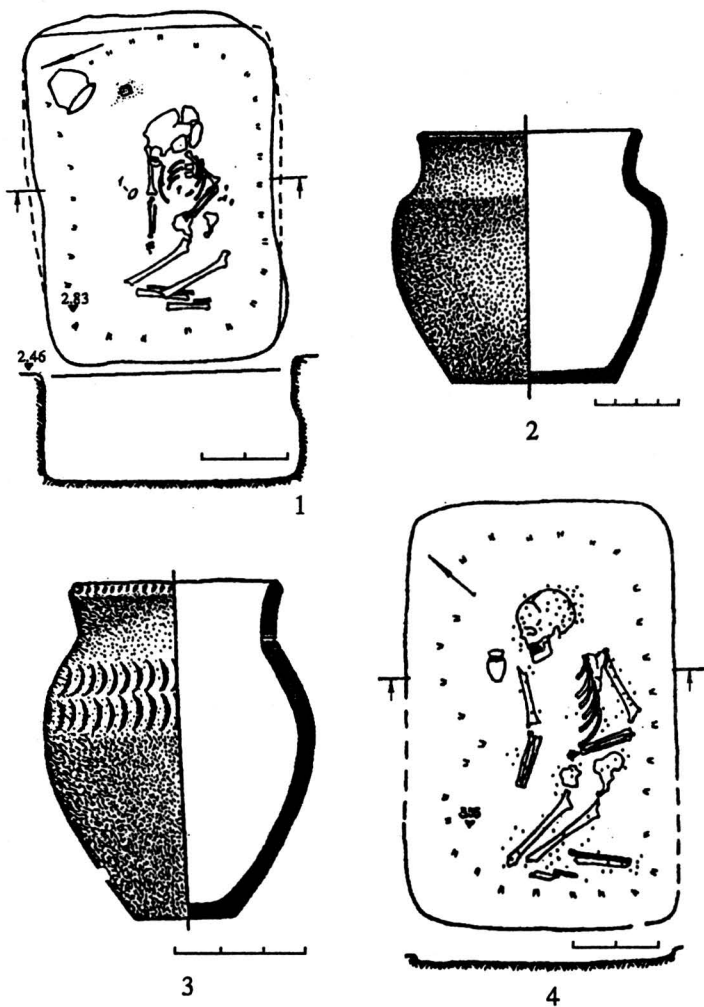

Fig.14 Tumulul 2: 1,2 - mormântul 1; 3,4 - mormântul 5.

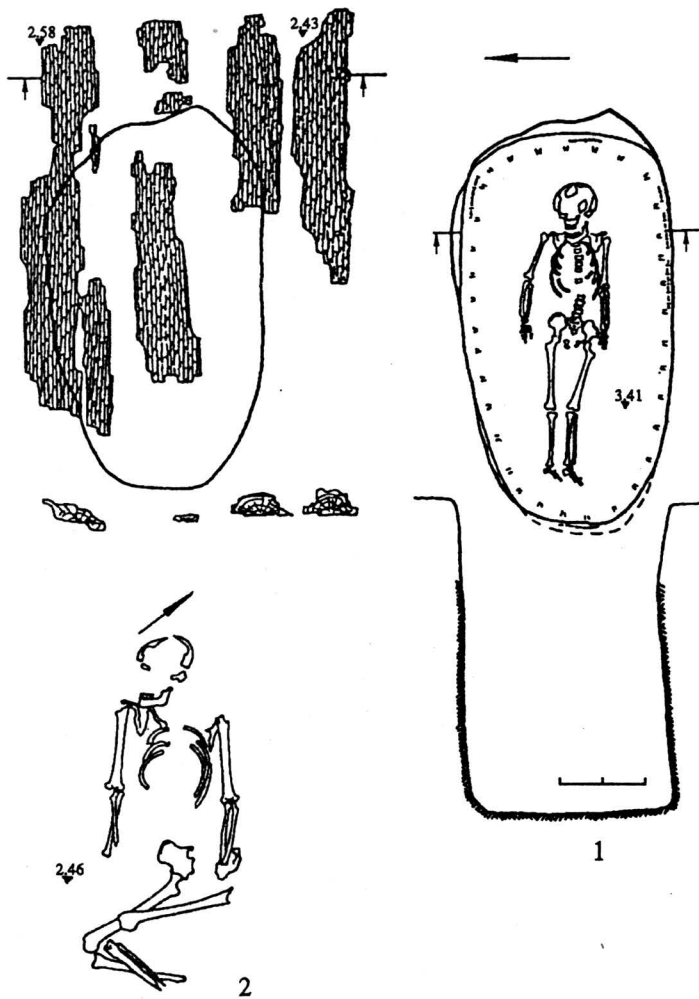

Fig.15 Tumulul 2: 1 - mormântul 3; 2 - mormântul 4.

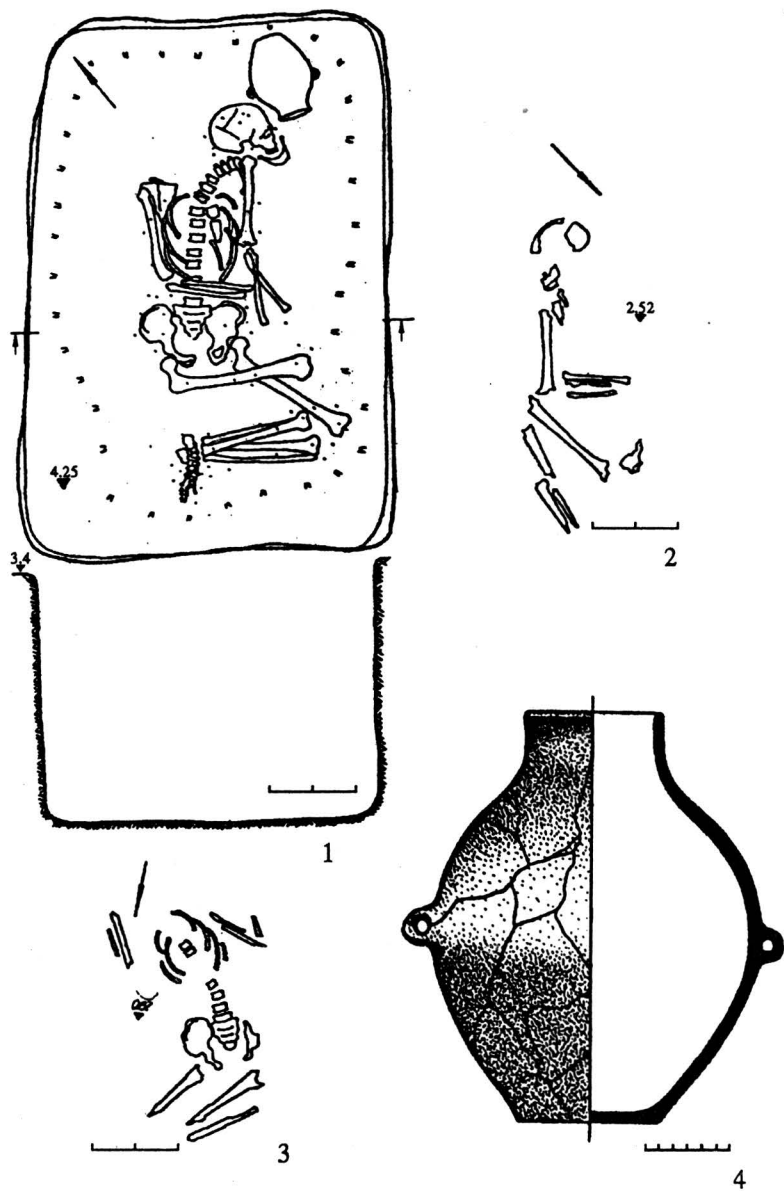

Fig.16 Tumulul 2: 1, 4 - mormântul 10; 2 - mormântul 6; 3 - mormântul 2.

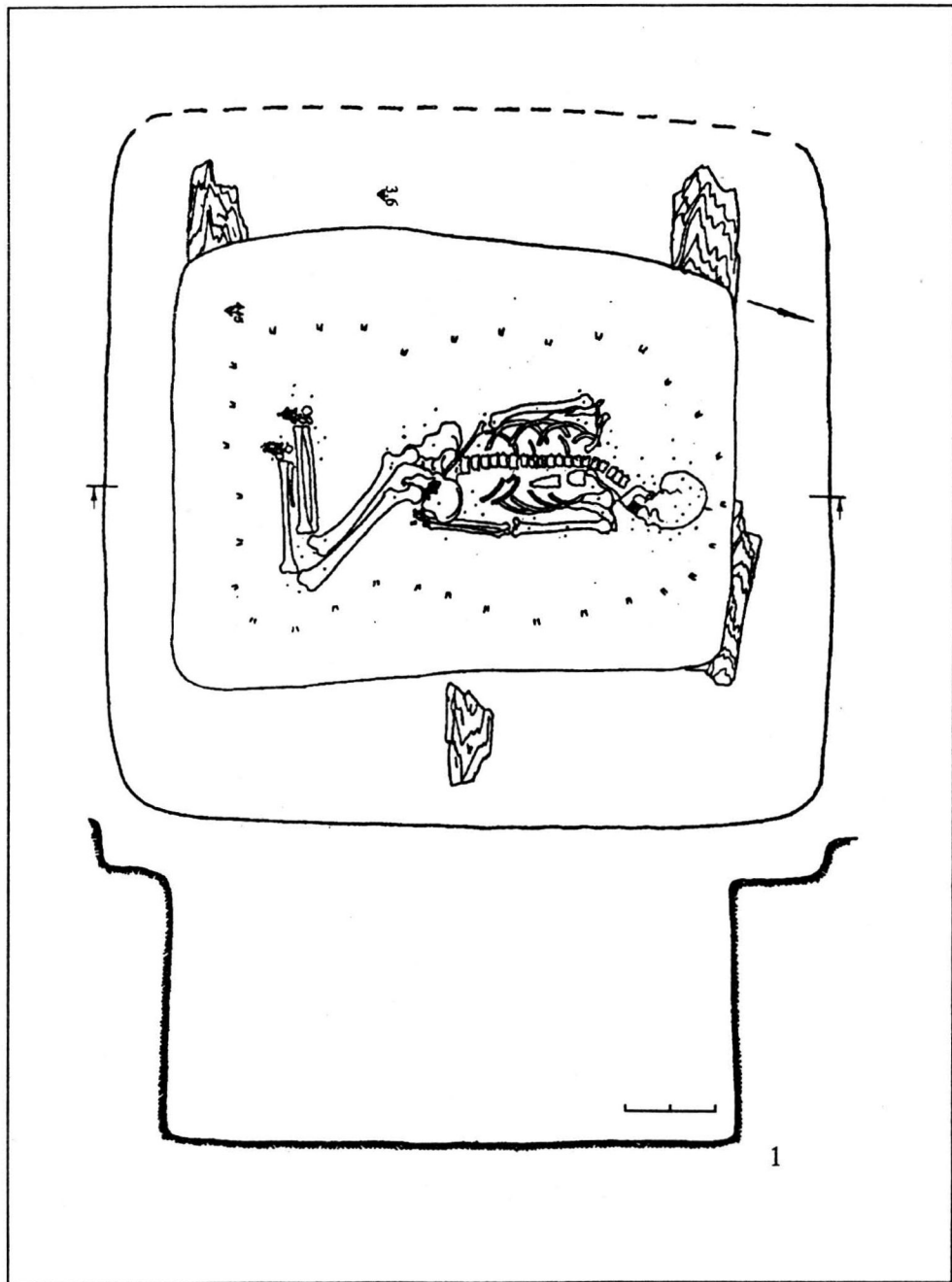

Fig.17 Tumulul 2: 1 - mormântul 8.

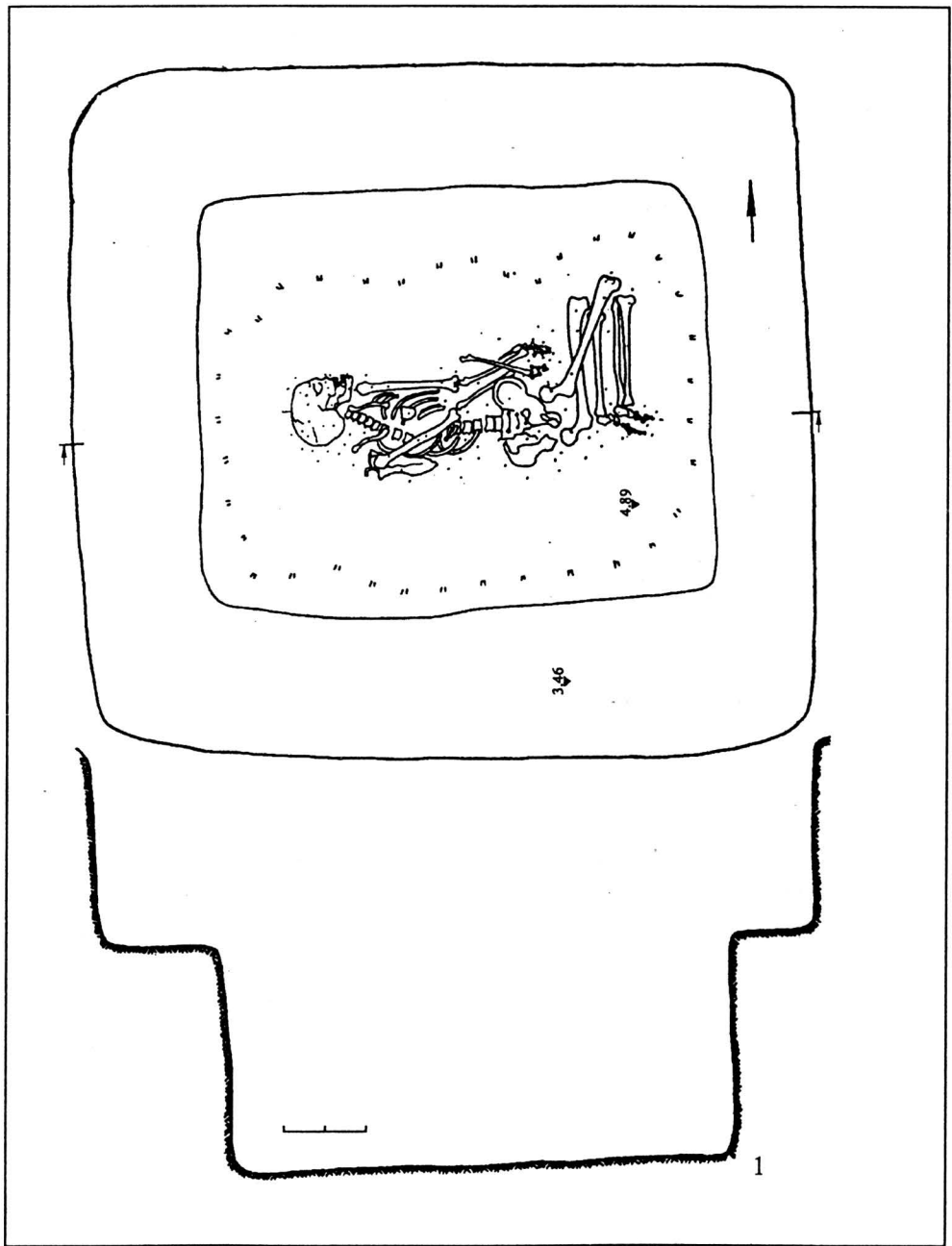

Fig. 18 Tumulul 2: 1 - mormântul 9.

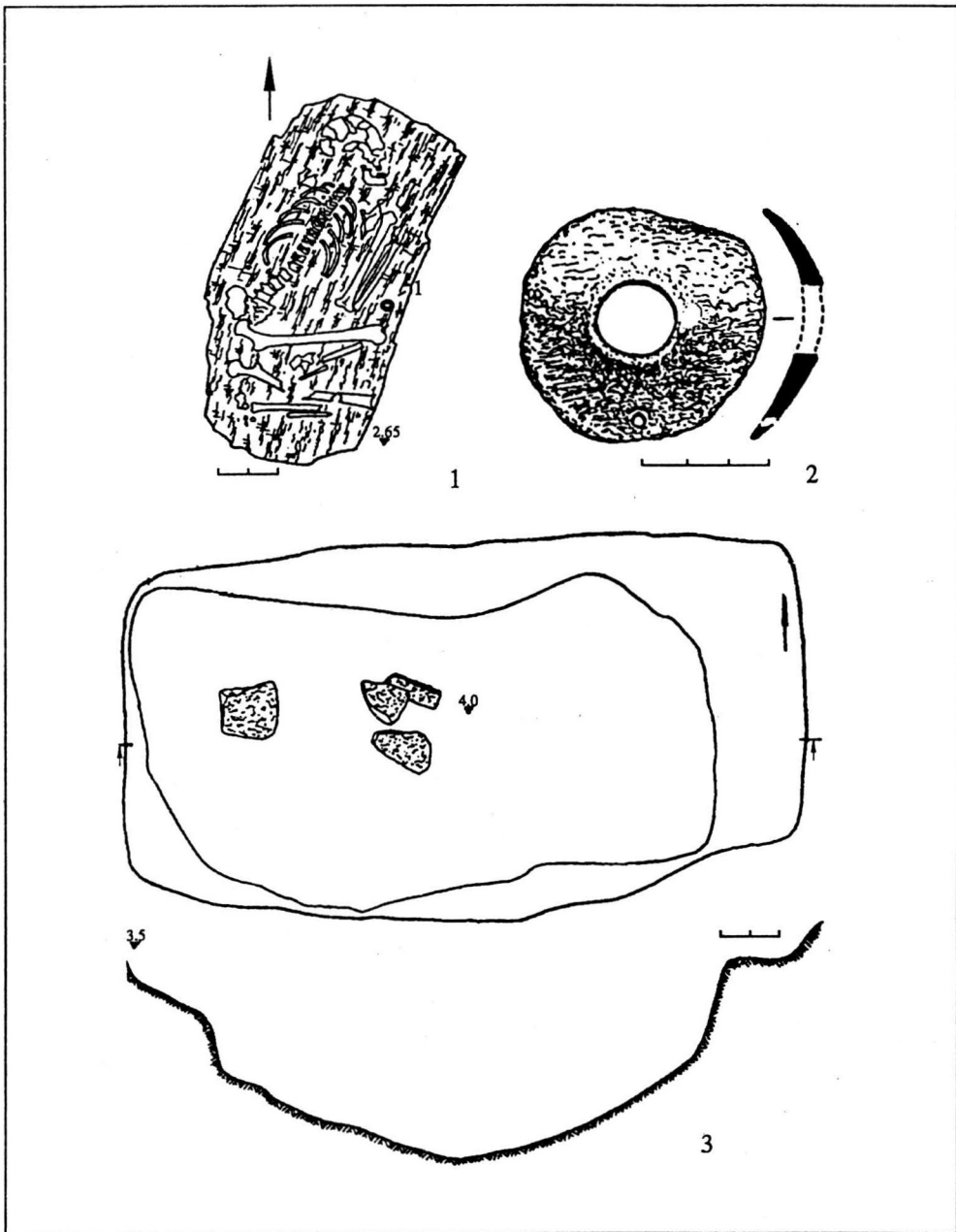

Fig.19 Tumulul 2: 1,2 - mormântul 7; 3 - mormântul 11.

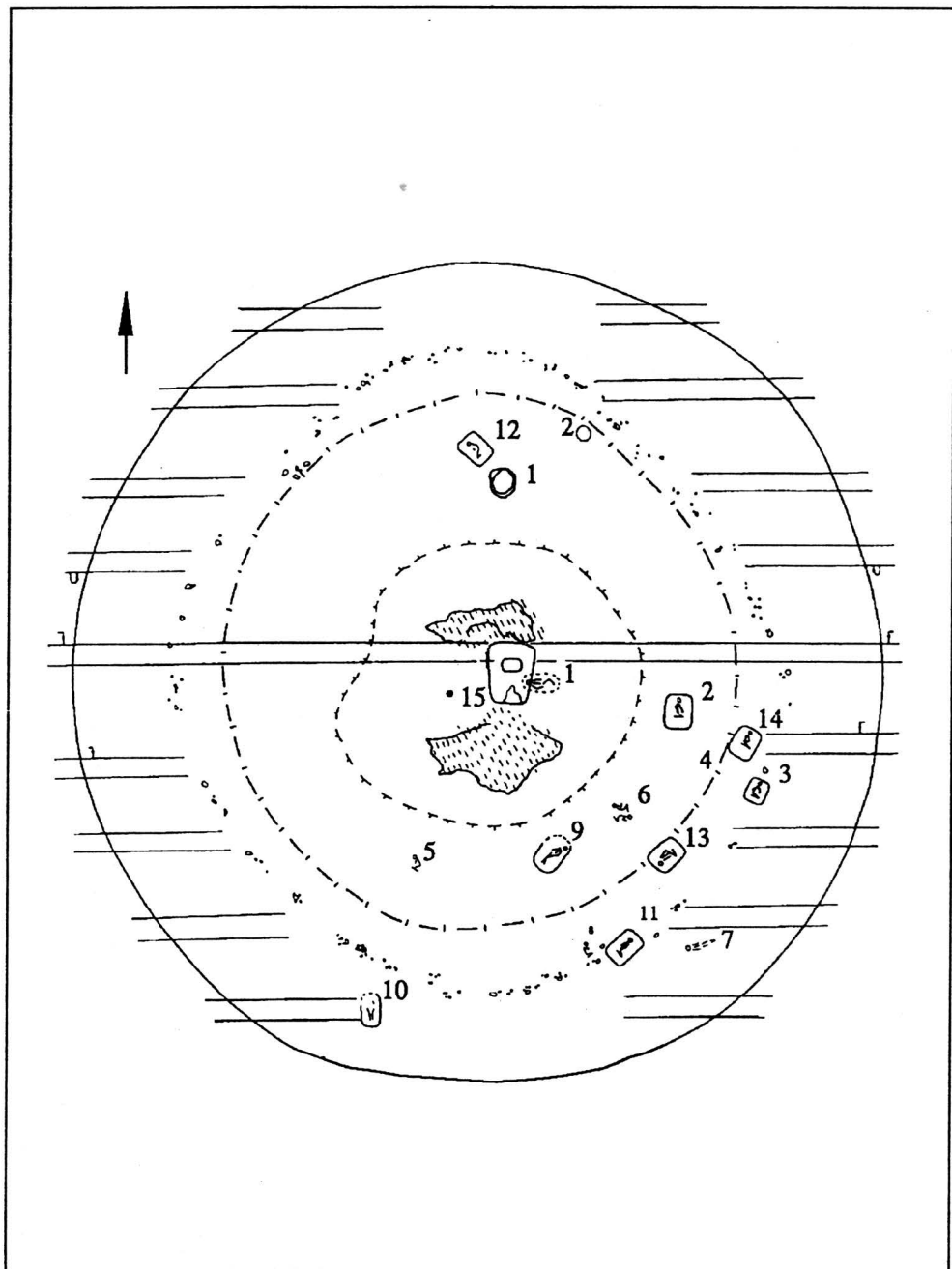
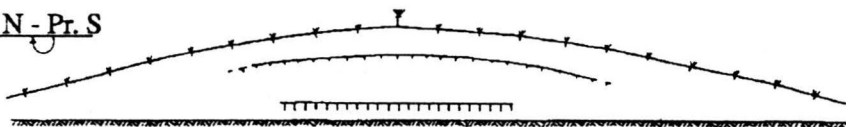

Fig.20 Planul general al tumulului 3.

IN - Pr. S

C - Pr. N

IS - Pr. N

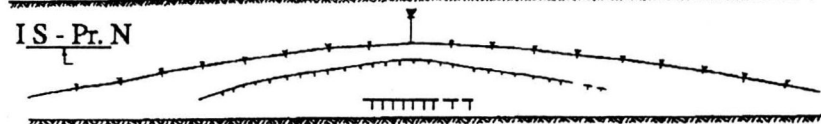
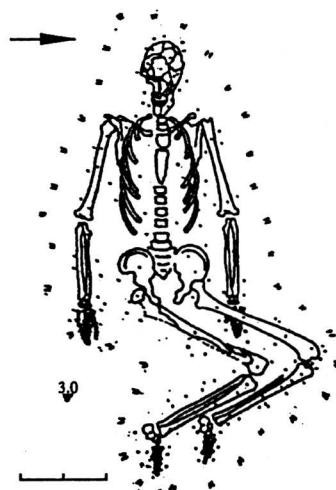

Fig.21 Profilele stratigrafice ale tumulului 3.

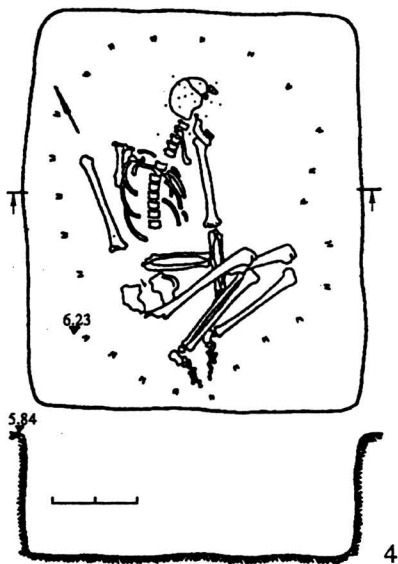
1

2

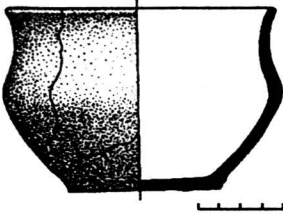

3

4

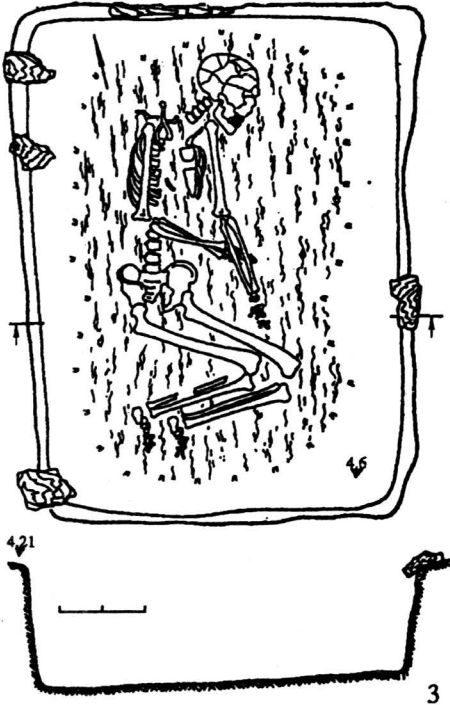
Fig.22 Tumulul 3: 1 - mormântul 1; 2 - mormântul 5; 3 - mormântul 4; 4 - mormântul 3.

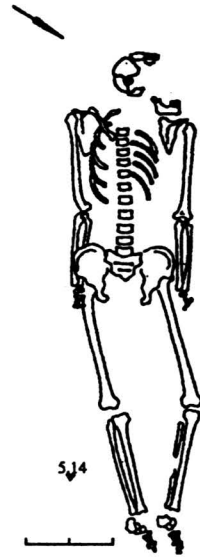
1

2

3

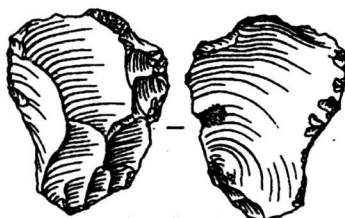
4

Fig.23 Tumulul 3: 1,2 - mormântul 8; 3 - mormântul 2; 4 - mormântul 7.

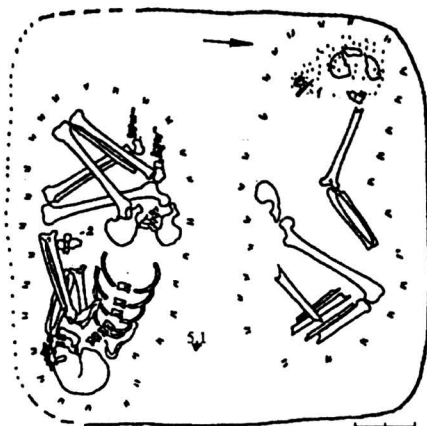

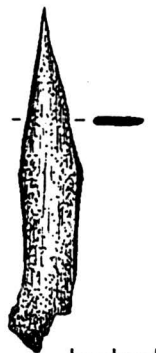
1

2

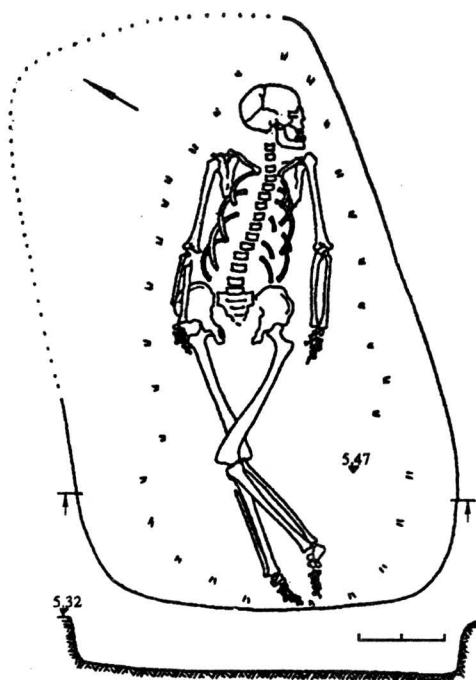

3

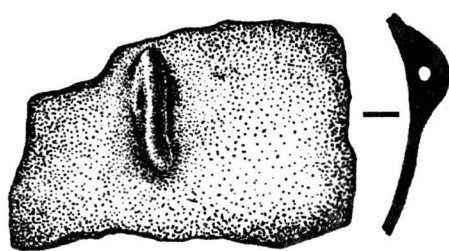

4

Fig.24 Tumulul 3: 1-4 - mormântul 6.

1

2

Fig.25 Tumulul 3: 1 - mormântul 9; 2 - fragment de amforă din prima manta.

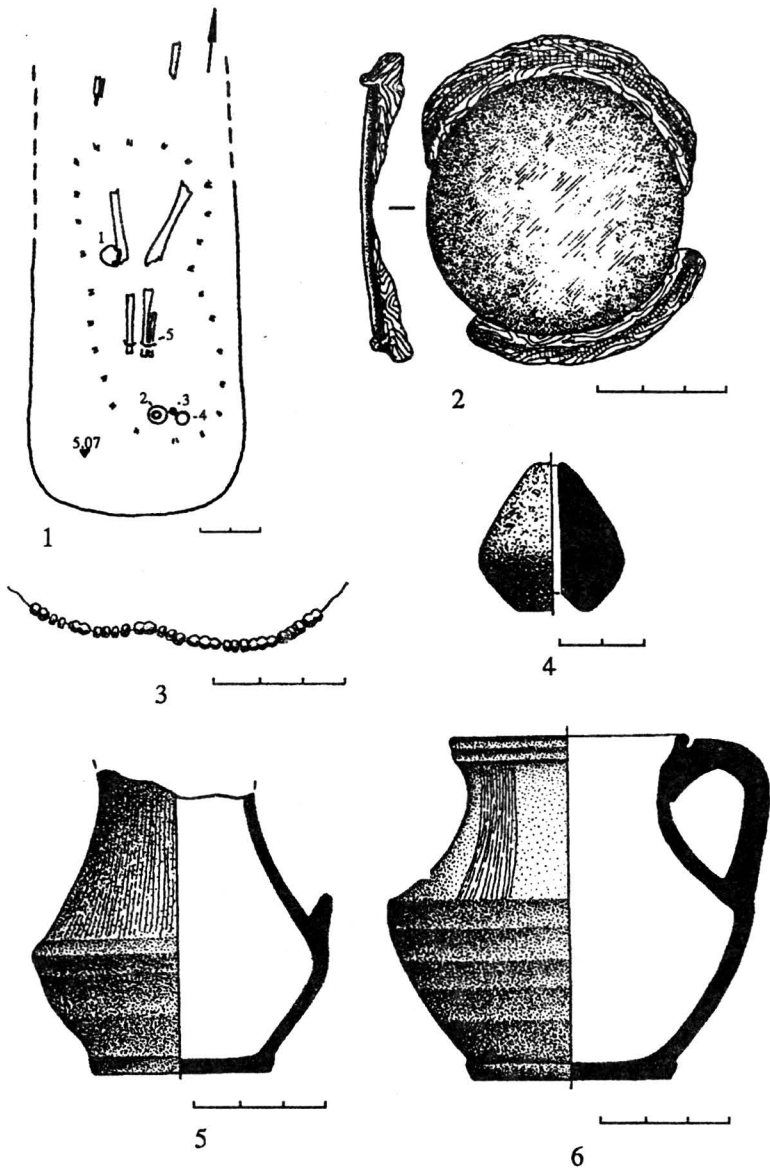

Fig.26. Tumulul 3: 1-6 - mormântul 10.

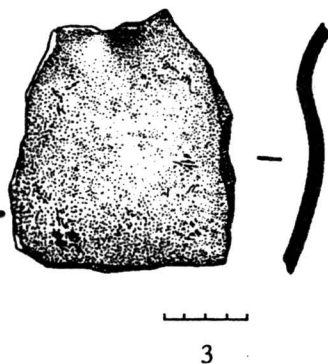
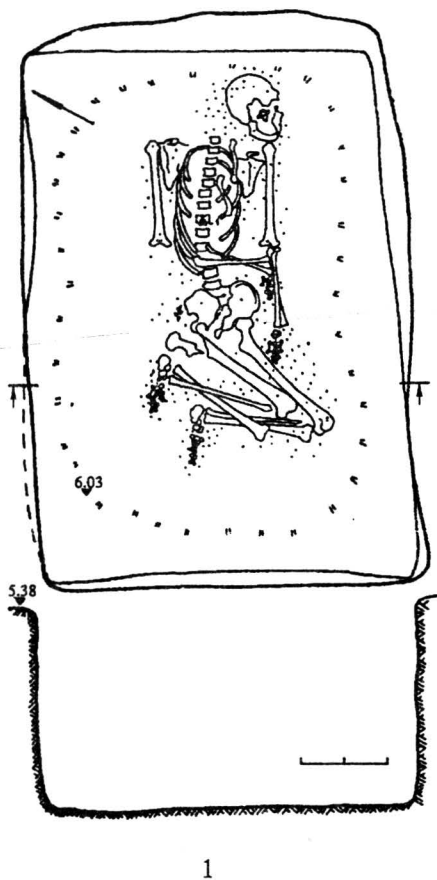
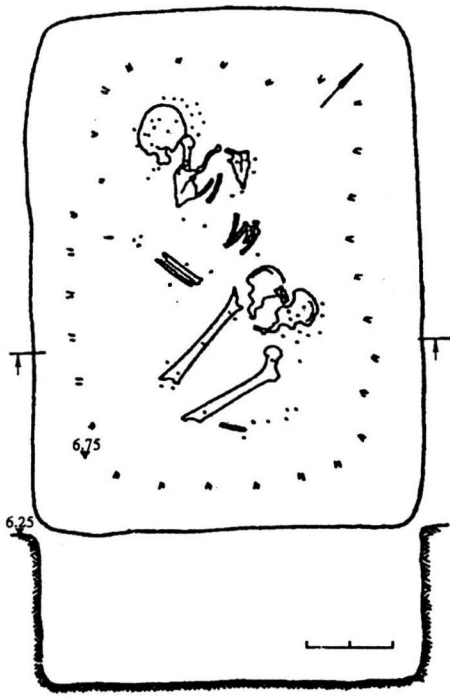
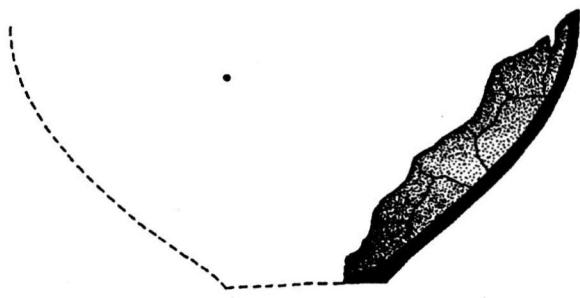

Fig.27 Tumului 3: 1, 2 - mormântul 11; 3 - fragment de vas din groapa nr.1.

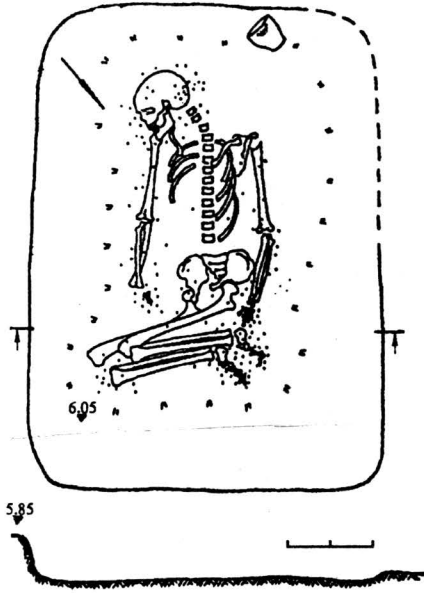

1

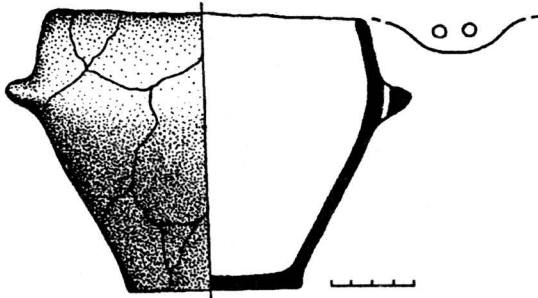

2

Fig.28 Tumulul 3: 1 - mormântul 12; 2 - fragment de vas din prima manta.

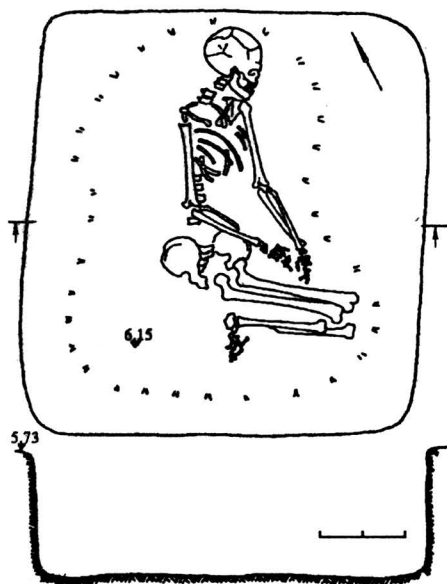

1

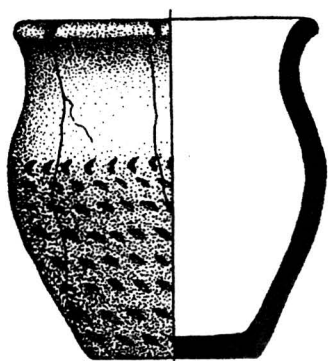

2

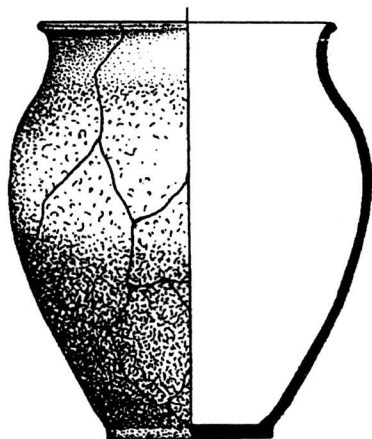
Fig. 29. Tumulul 3: 1, 2 - mormântul 13.

1

2

3

Fig.30 Tumulul 3: 1, 2 - mormântul 14; 3 - vas din prima manta.

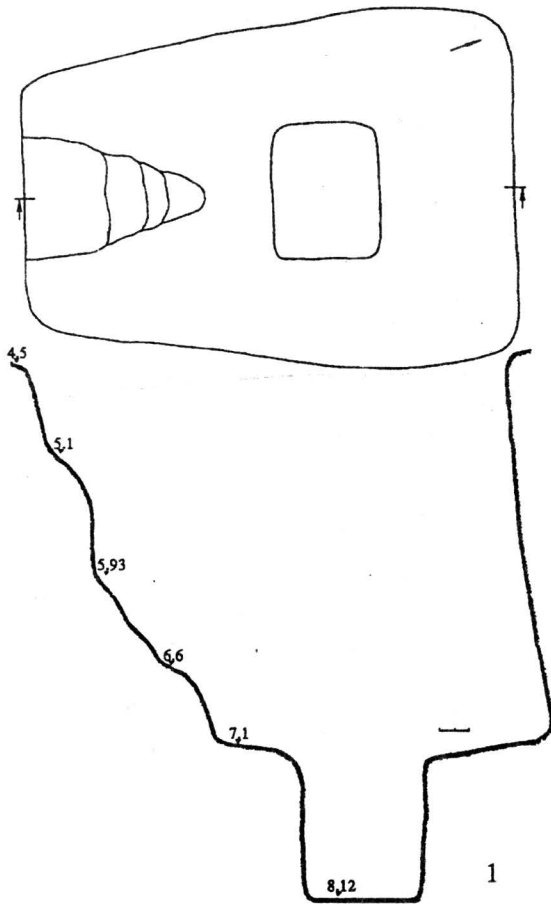

Fig.31 Tumulul 3: 1 - mormântul 15.

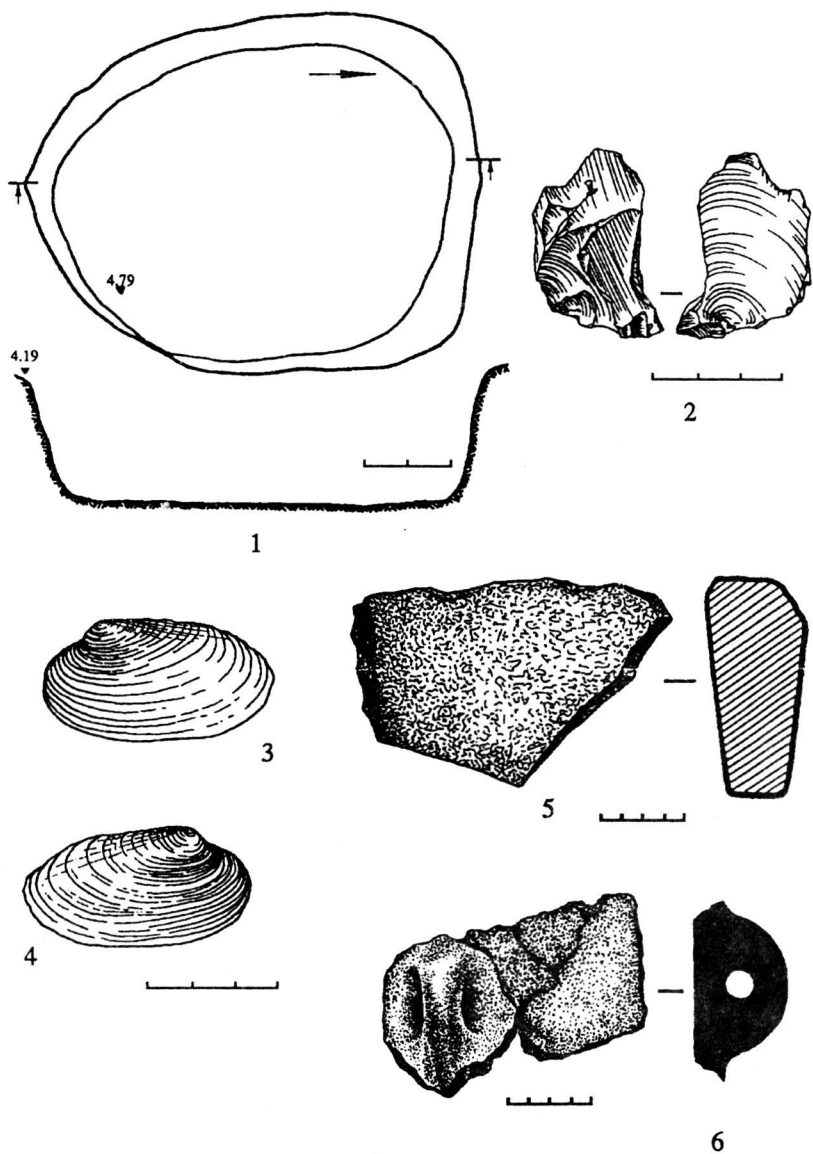
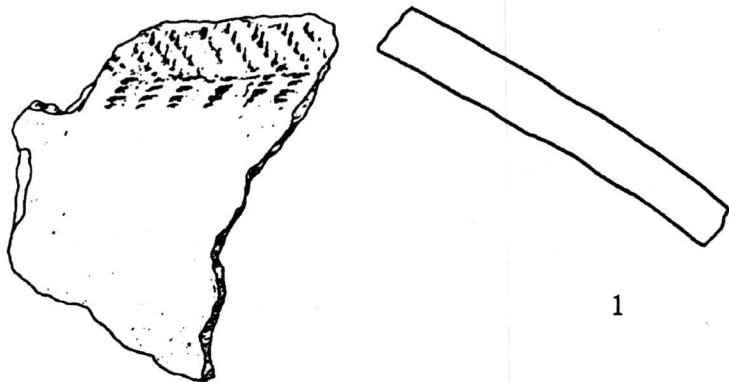
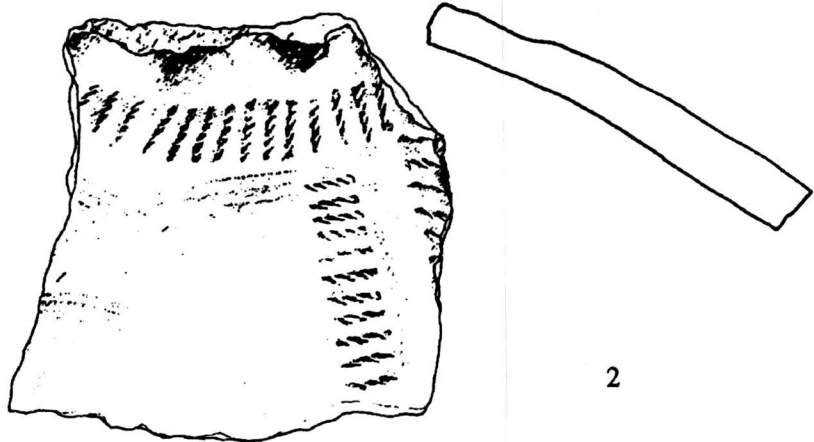

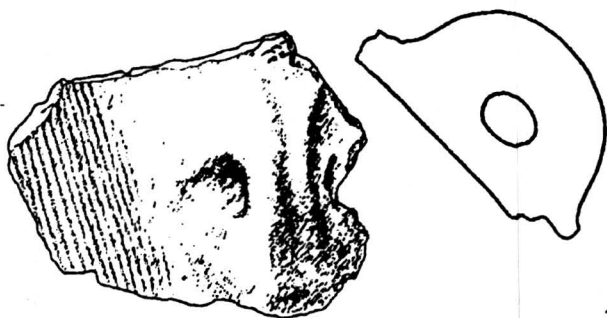
Fig.32 Tumulul 3: 1-6 - groapa nr.1.

1

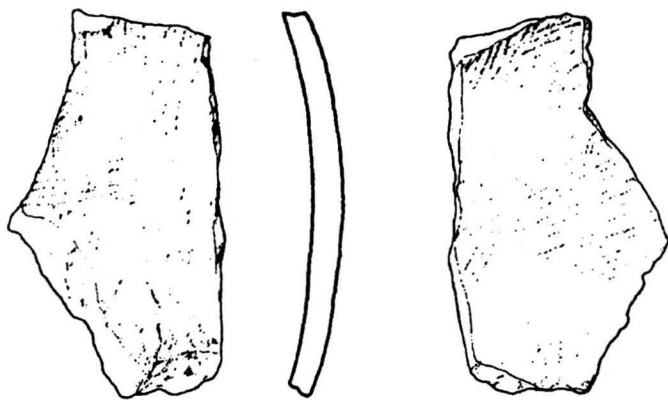

2

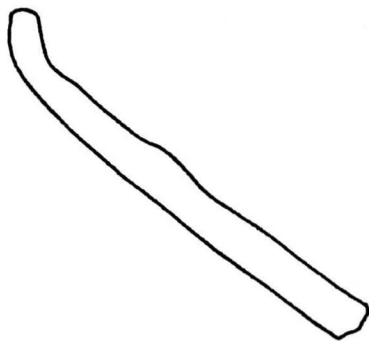

3

Fig.33 Tumulul 3: 1, 2 - fragmente de vase din prima manta;
3 - fragment de amforă din groapa nr.1.

1

2

Fig.34 Tumulul 3: 1, 2 - fragmente de vase din prima manta.

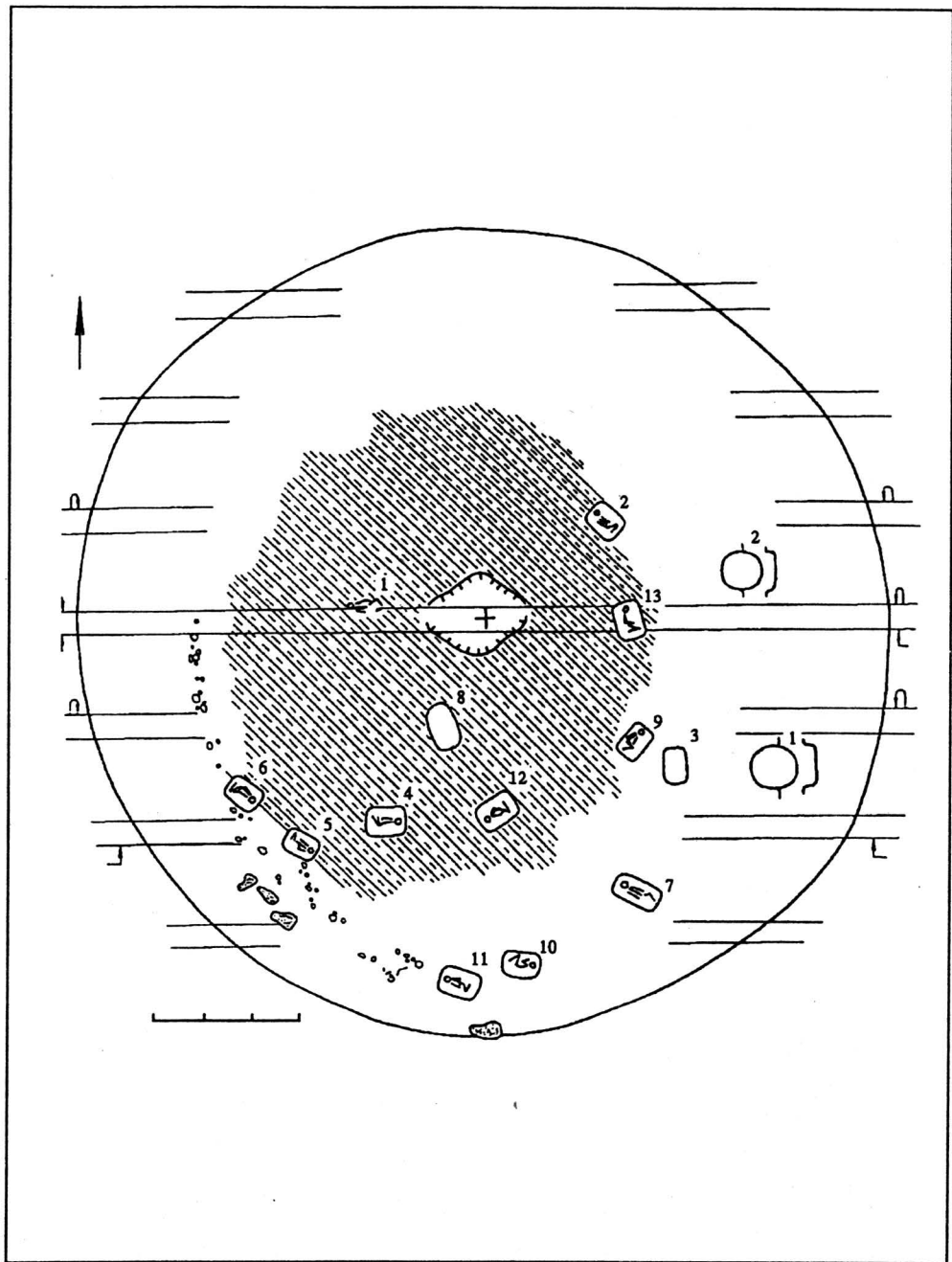

Fig.35 Planul general al tumulului 4.

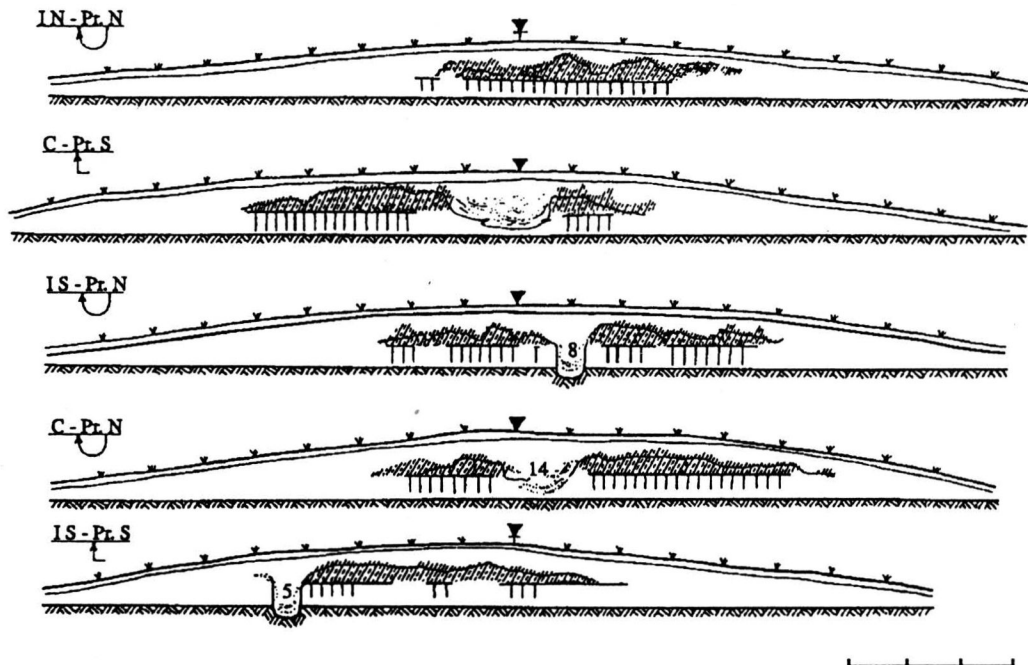

Fig.36 Profilele stratigrafice ale tumulului 4.

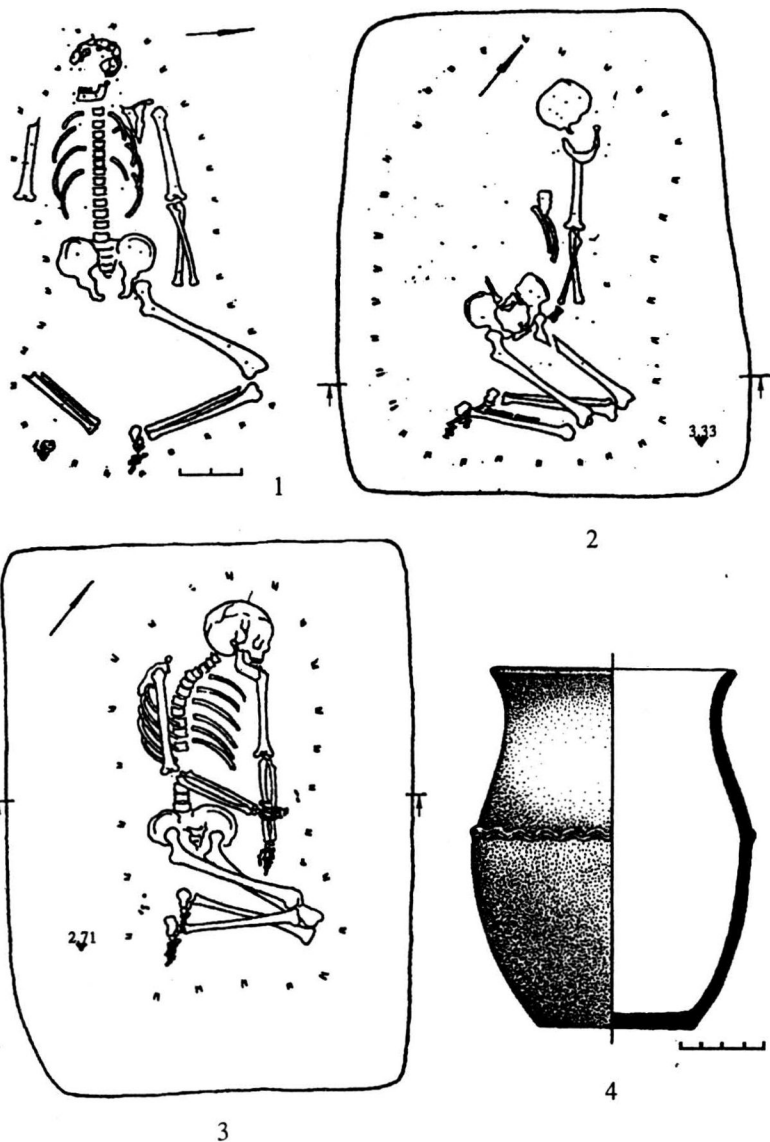

Fig.37 Tumulul 4: 1 - mormântul 1; 2 - mormântul 2; 3 - mormântul 6;
4 - vas din mantaua tumulului.

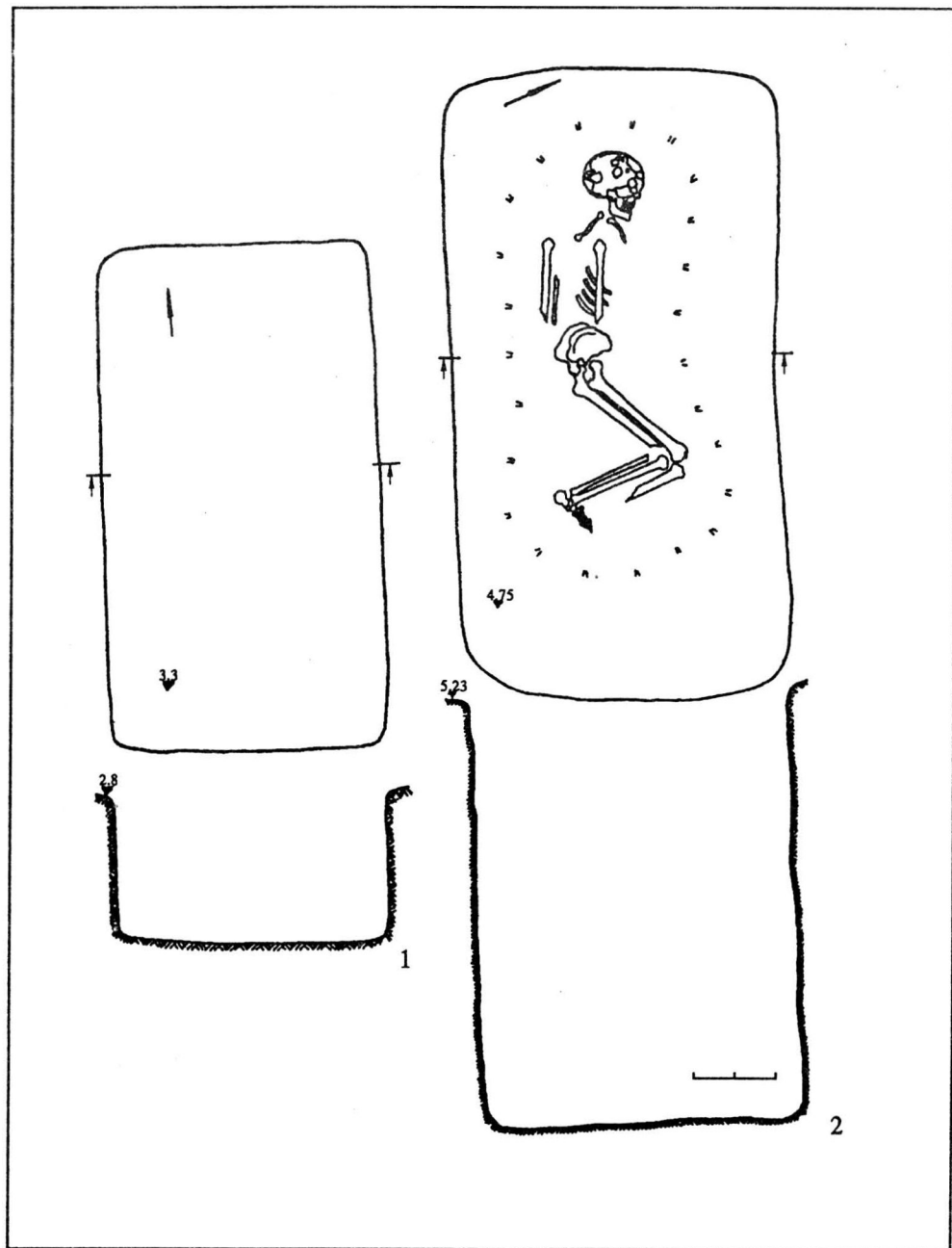

Fig.38 Tumulul 4: 1 - mormântul 3; 2 - mormântul 7.

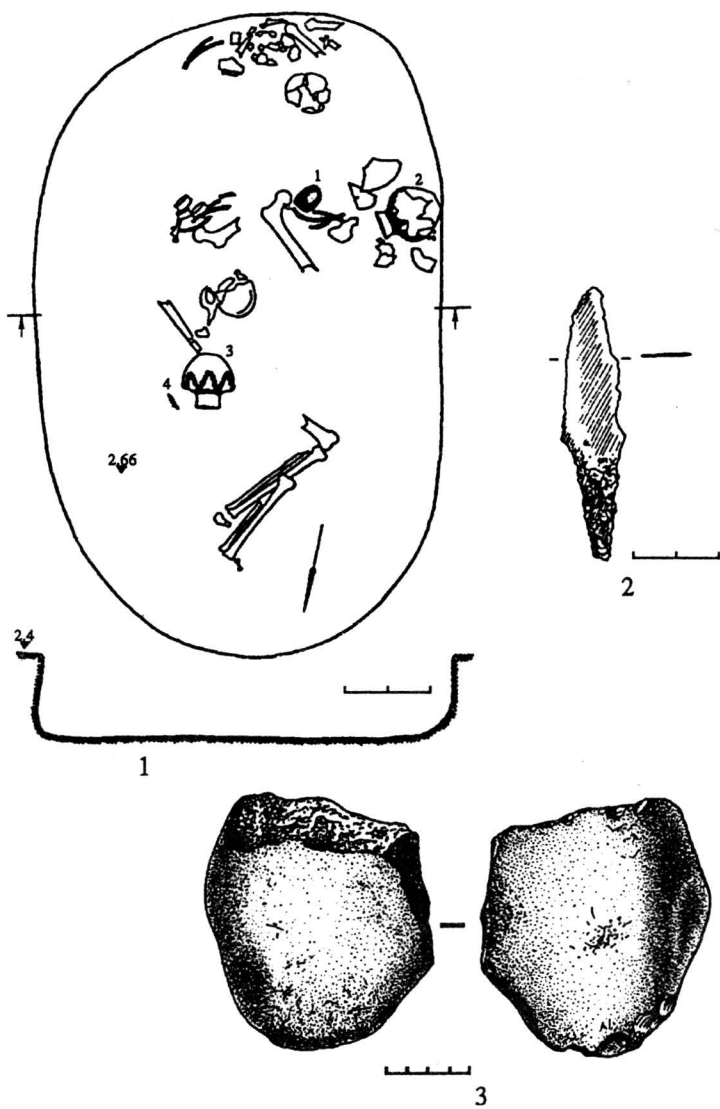
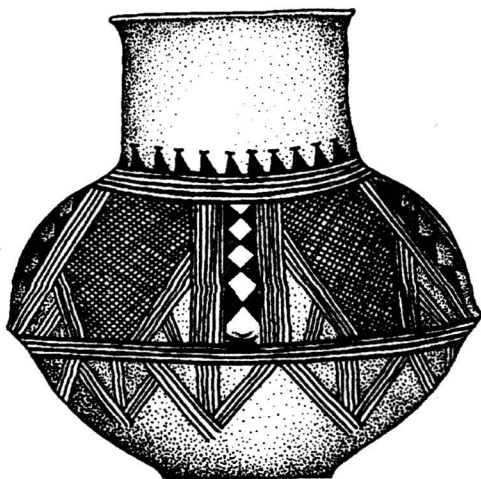

Fig.39 Tumulul 4: 1-3 - mormântul 8.

1

2

Fig.40 Tumulul 4: 1, 2 - mormântul 8.

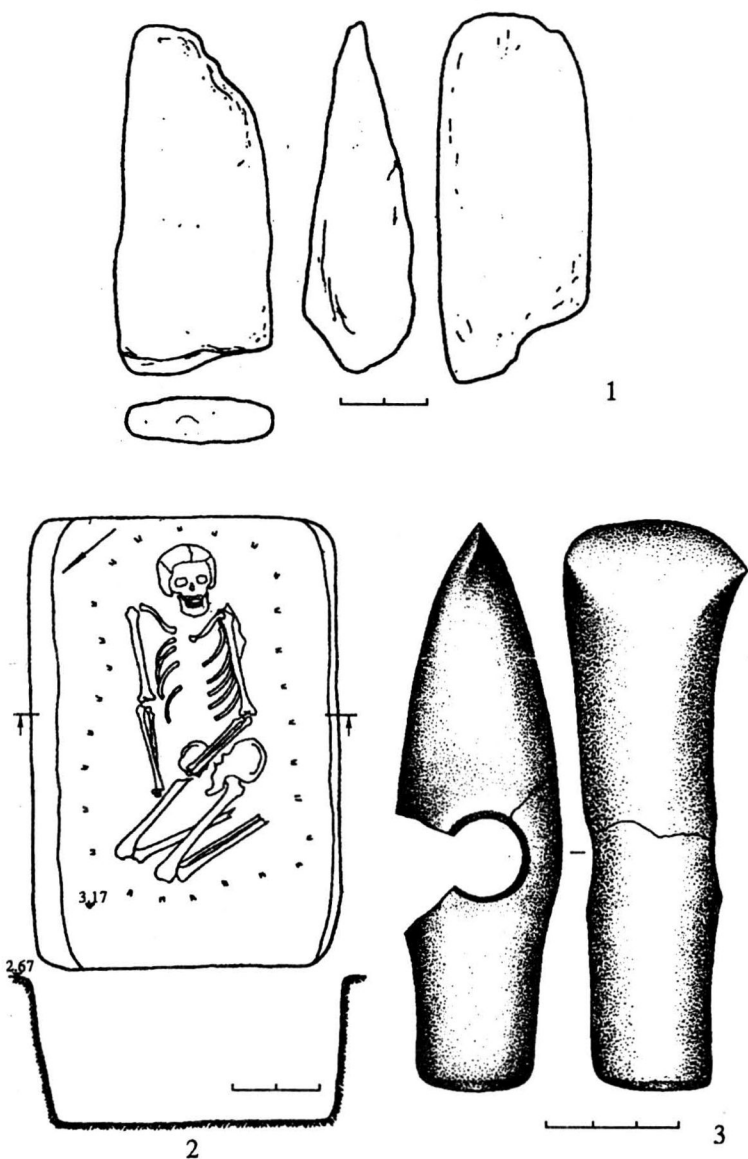

Fig.41 Tumulul 4: 1 - stelă antropomorfă din manta; 2 - mormântul 5; 3 - topor de piatră din mormântul 4.

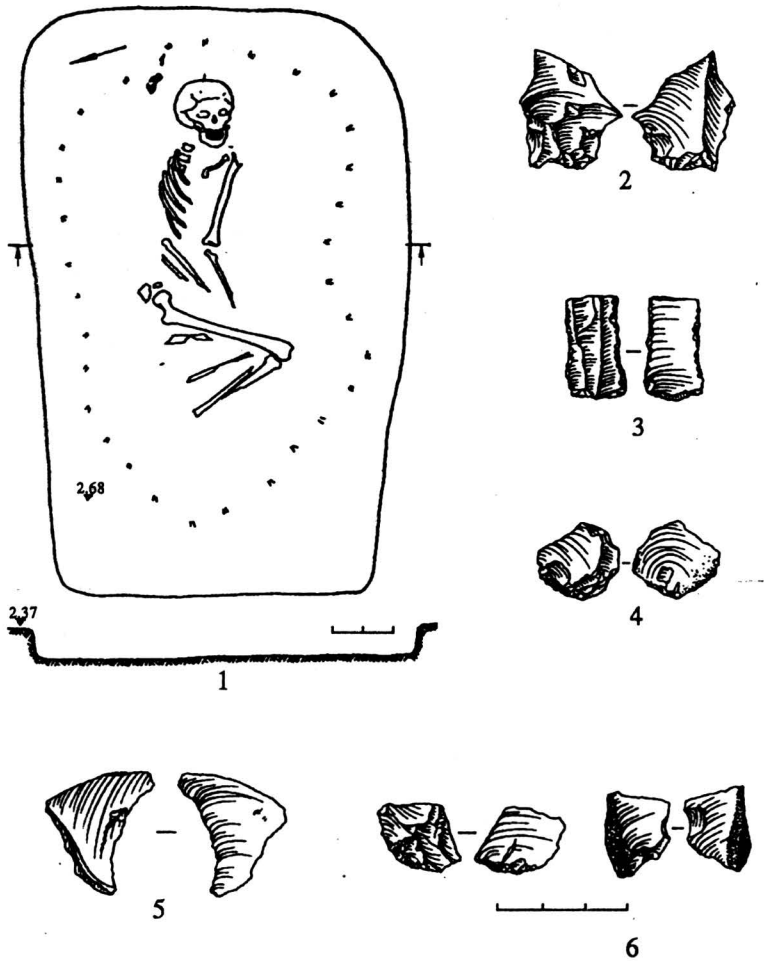

Fig.42 Tumulul 4: 1 - mormântul 4; 2-6 - piese de silex din mormântul 12.

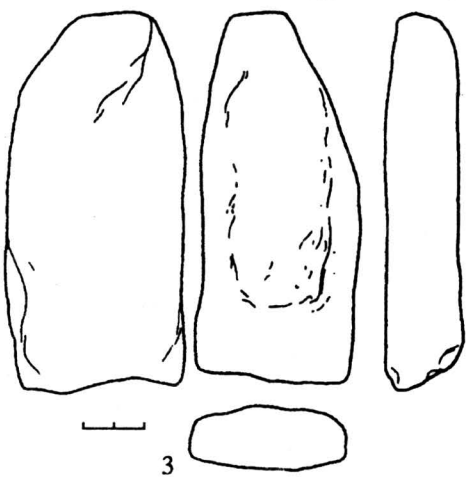
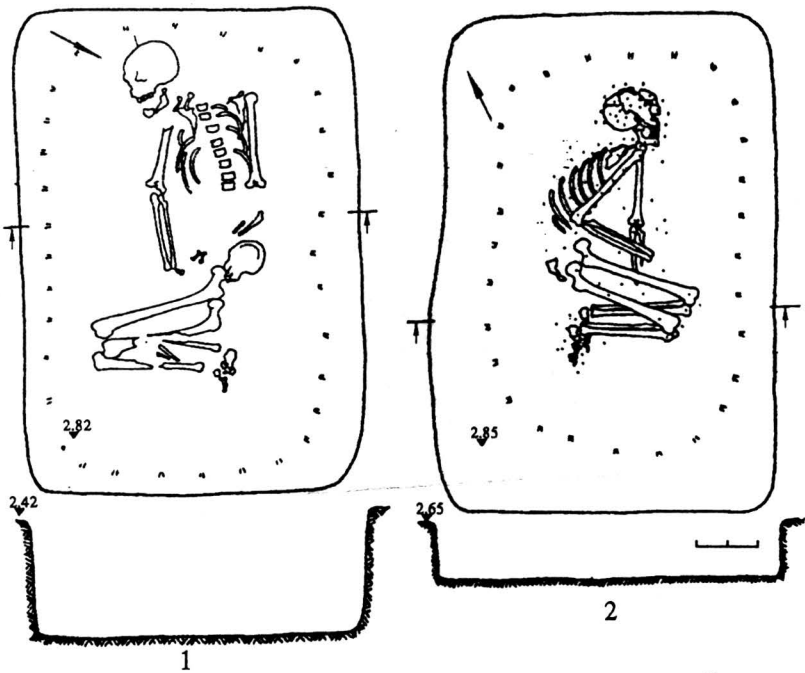

Fig.43 Tumulul 4: 1 - mormântul 12; 2 - mormântul 9; 3 - stelă antropomorfă din manta.

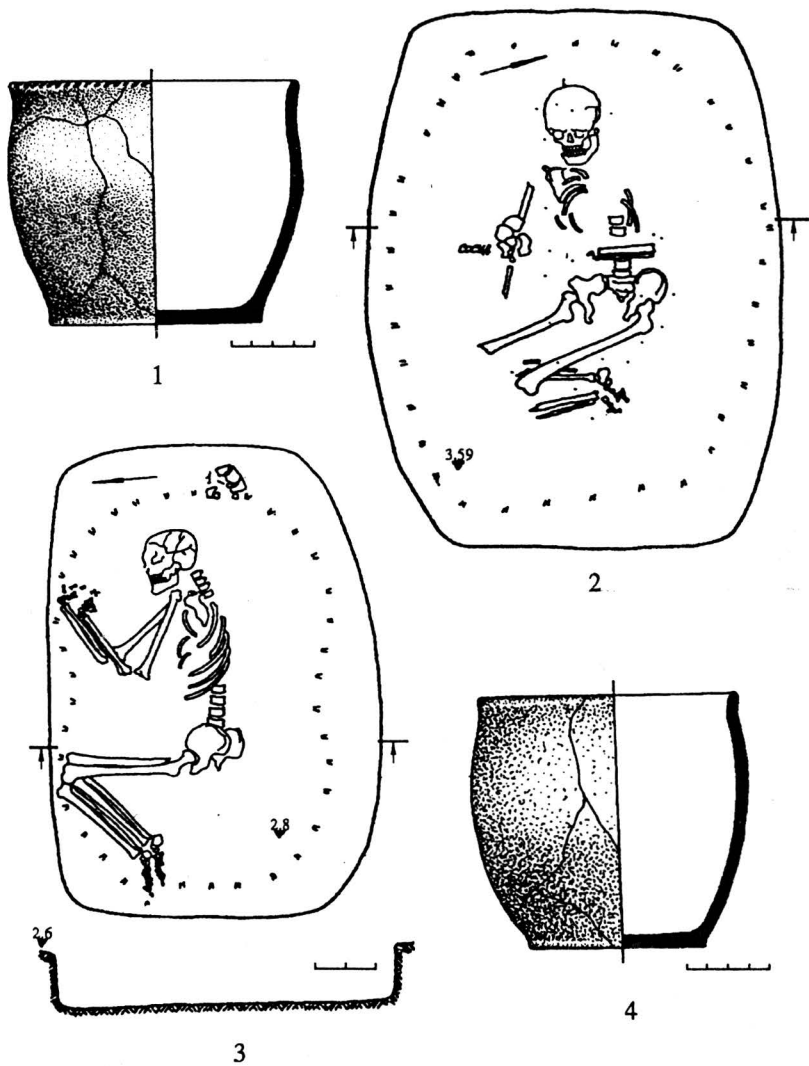

Fig.44 Tumulul 4: 1, 2 - mormântul 11; 3, 4 - mormântul 10.

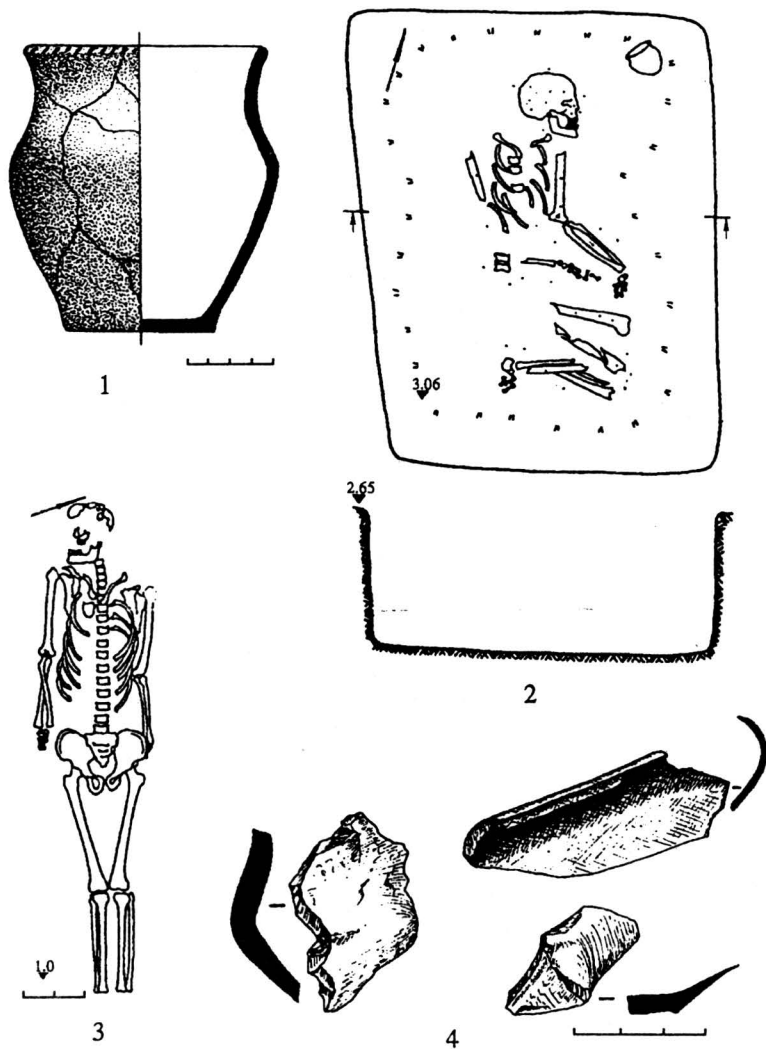

Fig.45 Tumulul 4: 1, 2 - mormântul 13; Tumulul 5: 3 - mormântul 1; 4 - fragmente dintr-un vas de sticlă din mormântul 2.

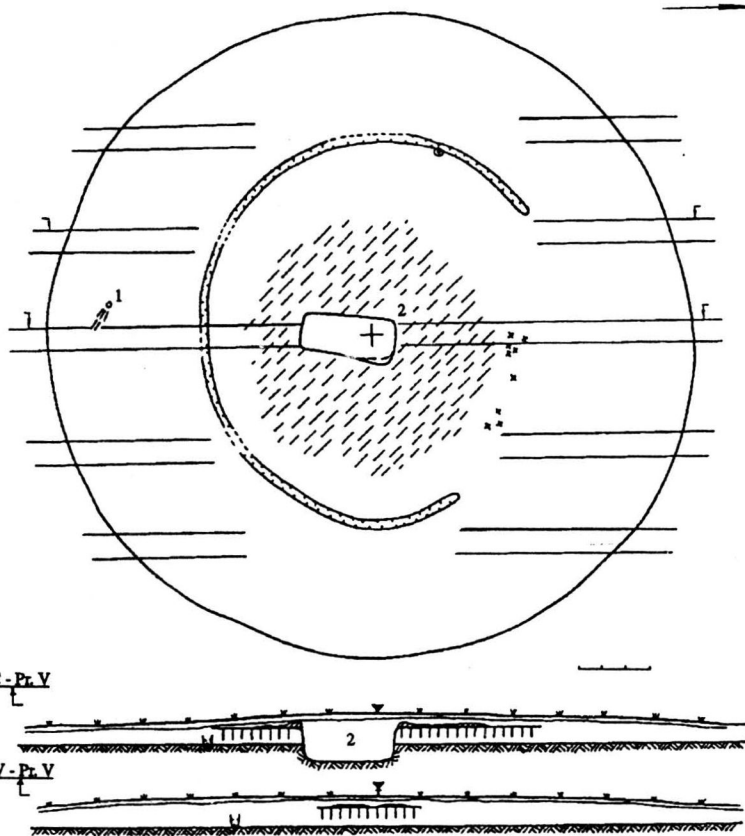
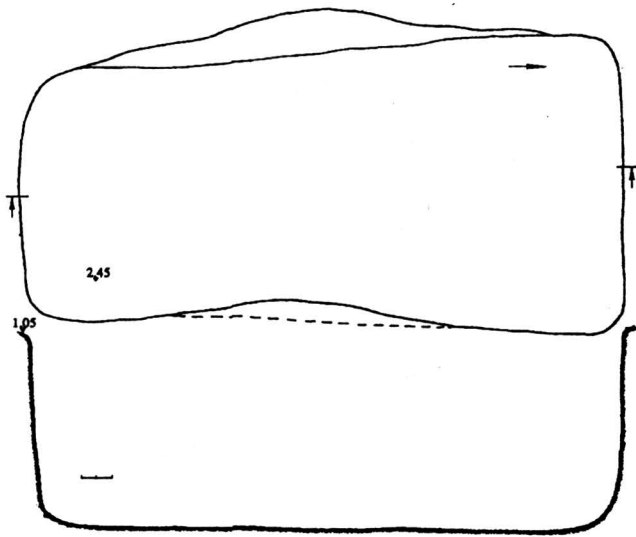
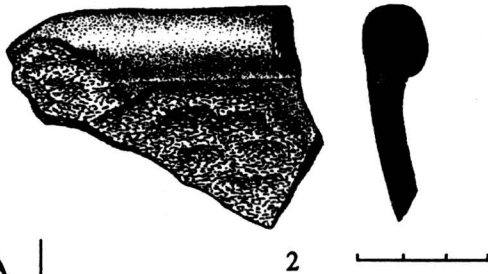

Fig.46 Planul general și profilele tumului 5.

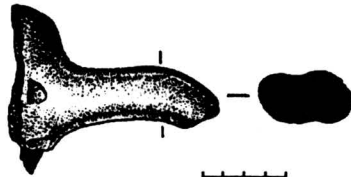
1

2

3

4

Fig.47 Tumulul 5: 1-4 - mormântul 2.

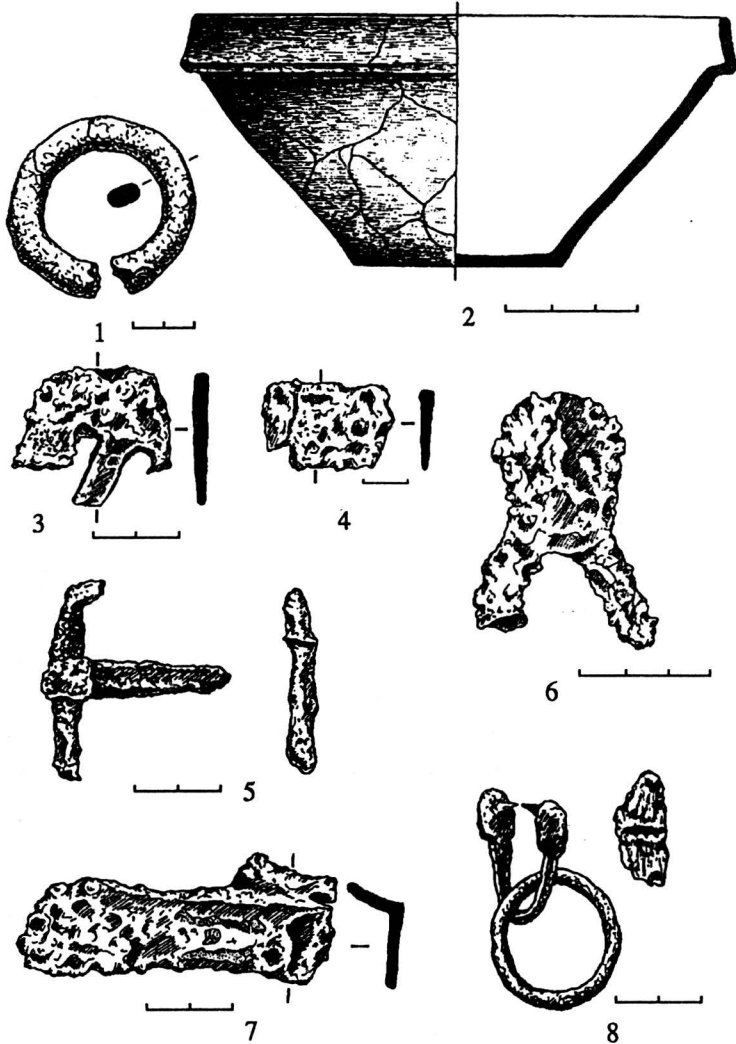
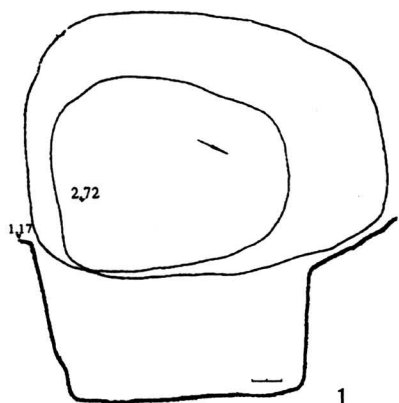
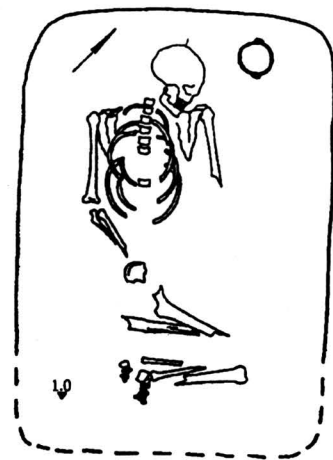

Fig.48 Tumulul 5: 1-8 - mormântul 2.

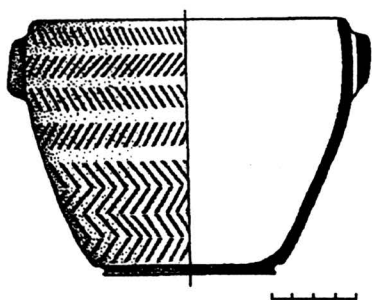

1

2

3

4

Fig.50 Tumulul 6: 1 - mormântul 2; 2, 3 - mormântul 4; 4 - mormântul 1.

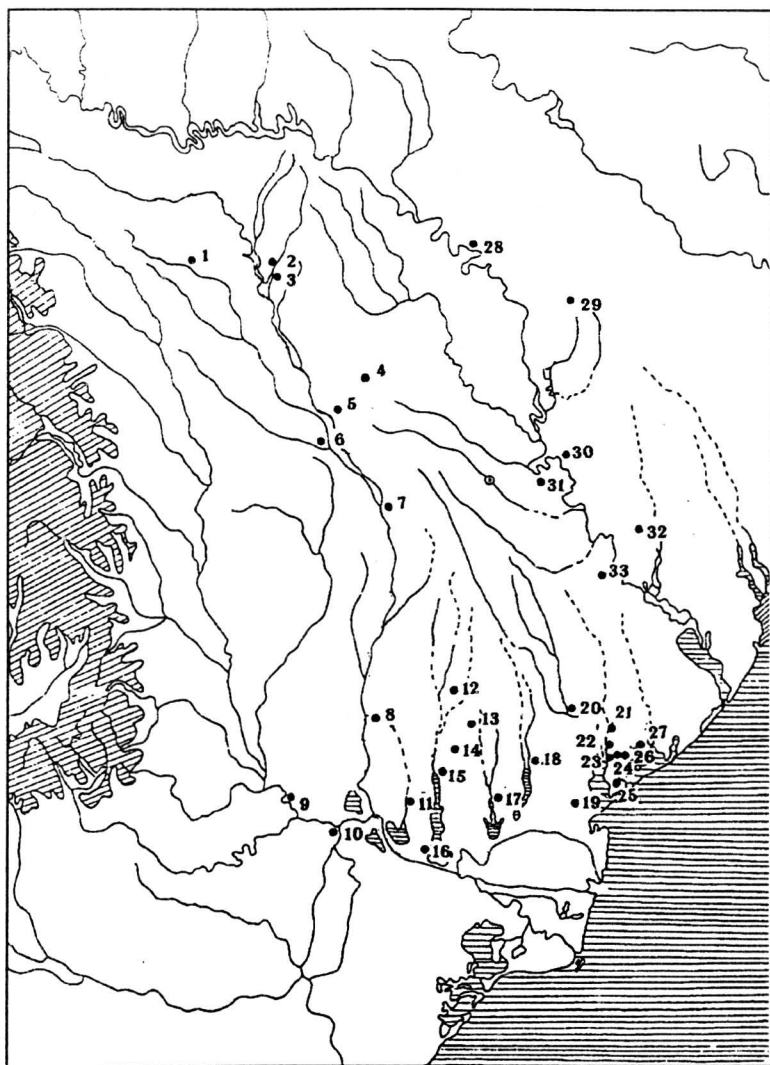

Fig.51 Distribuția mormintelor din eneolitic - bronzul timpuriu cu defuncții în poziție întinsă din spațiul Carpato-Nistrea: 1 - Corlăteni; 2 - Vărațic; 3 - Duruitoarea Nouă; 4 - Bursuceni; 5 - Petrești; 6 - Holboca; 7 - Sărățeni; 8 - Cahul; 9 - Lungoci - Fundeni; 10 - Brăilița; 11 - Etulia; 12 - Cazaclia; 13 - Ogorodnoe; 14 - Kubej; 15 - Bolgrad; 16 - Novoseliskoe; 17 - Suvorovo 2; 18 - Holmskoe; 19 - Desantnoe; 20 - Arțiz; 21 - Belolesie; 22 - Novoselița; 23 - Trapovka; 24 - Vișnevoe; 25 - Kocikovatoe; 26 - Liman; 27 - Želtyj Jar; 28 - Očnița; 29 - Timkovo; 30 - Krasnoe; 31 - Bălăbanești; 32 - Nikoliskoe; 33 - Talmaz.

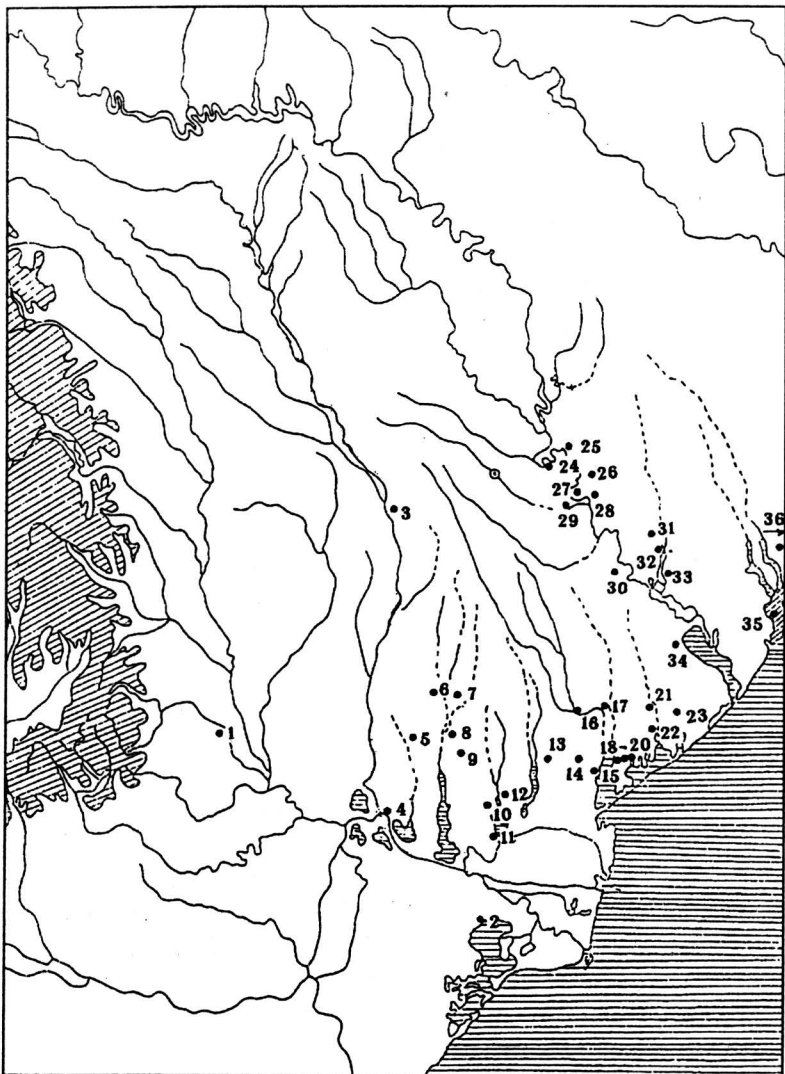

Fig.52 Distribuirea complexelor funerare de tip Hadgider - Cernavodă I în spațiul Carpato-Nistrean: 1 - Bolotești (?); 2 - Sabanția; 3 - Sărăteni; 4 - Reni; 5 - Găvănoasa; 6 - Svetliy (?); 7 - Cazaclia; 8 - Taraclia; 9 - Kubej; 10 - Kumenka; 11 - Bogatoe; 12 - Suvorovo; 13 - Holmskoe; 14 - Baștanovka-?; 15 - Glubokoe; 16 - Arțiz; 17 - Sărata; 18 - Trapovka; 19 - Vișnevoe; 20 - Kocikovatoe; 21 - Hadgider; 22 - Liman; 23 - Sirokoe; 24 - Corjova; 25 - Krasnoe; 26 - Butora; 27 - Speia; 28 - Krasnogorka; 29 - Roșceni; 30 - Talmaz; 31 - Nikoliskoe; 32 - Novo-Kotovsk; 33 - Limanskoe; 34 - Slobodka-Romanovka; 35 - Koșary.

monografii apărute în Seria Bibliotheca Thracologica

- I Adrian FLORESCU, *Repertoriul culturii Noua*, Călărași 1991.
- II Ioan ANDRIȚOIU, *Civilizația tracă în sud-vestul Transilvaniei*, București 1992.
- III Eugen COMȘA, *Bibliografia celei de-a doua epoci a fierului*, București 1993.
- IV Marian GUMĂ, *Prima epocă a fierului în SV României*, București 1993.
- V Mihai SÂMPETRU, *Orașe și cetăți romane târzii*, București 1994.
- VI Attila LÁSZLÓ, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, București 1994.
- VII Oleg LEVIȚKI (Chișinău), *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpați*, București 1994.
- VIII Grigore BRÂNCUȘ, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București 1995.
- XI Adrian PORUCIUC, *Archaeolinguistica*, București 1995.
- X Vasile URSACHI, *Zargidava - Cetatea Dacică de la Brad*, București 1995.
- XI Viačeslav KOTIGOROŠKO, *Zona Tisei Superioare în perioadele La Tène și romană*, București 1995.
- XII Valentin VASILIEV, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie*, București 1995.
- XIII Horia CIUGUDEAN, *Epoca timpurie a bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, București 1996.
- XIV Serghei AGULNIKOV, *Necropola culturii Belozerka de la Cazaclia*, București 1996.
- XV Aurel RUSTOIU, *Metalurgia bronzului la daci*, București, 1996.
- XVI Andrei OPAIȚ, *Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia*, București, 1996.

